ISSN 2631-2298
9 772631 229006
nepal.ekantipur.com
आइतबार • १५ वैशाख २०७६ • मूल्य रु. २५

नेपाल

राष्ट्रिय साप्ताहिक

चिनियाँ पनि उस्तै

ठेक्का लिन्छन्, समयमा सक्दैनन्, बीचमै छाड्छन्

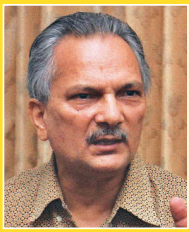

उथलपुथलको अर्को पर्खाइ

बाबुराम भट्टराईको विशेष लेख

NEPAL'S NO.1 CONSUMER DURABLES

LG Life's Good

खुशीको Upgrade

शुभ आगमन २०७६ लाई,
LG को शुभकामना सम्पूर्ण नेपालीलाई

यो नयाँ बर्षमा आफ्नो खुशीहरुलाई LG का Futuristic Technologies संग Upgrade गर्नुहोस् ।

HOME ENTERTAINMENT OFFERS

2 YEARS* FULL WARRANTY ON LED TVs

CASHBACK UPTO 43%*

XBOOM SERIES

HOME APPLIANCES OFFERS

ALL INVERTER ALL 10 YEAR 10 YEAR WARRANTY ON ALL LG HOME APPLIANCES*

CASHBACK upto 20 %
Single Door Refrigerator

FREE
Mixer Grinder
Worth Rs. 3,800/-
Double Door Refrigerator

FREE
Vacuum Cleaner
Worth Rs. 19,190/-
Side by Side Door Refrigerator

FREE
Installation
Worth Rs. 2,750/-
Room Air Conditioner

FREE
Cooking Kit
Worth Rs. 2,800/-
Microwave Oven

FREE
Hot Pot
Worth Rs. 4,360/-
Front Load Washing Machine

FREE
Iron
Worth Rs. 1080/-
Top Load Washing Machine

FREE
Detergent
Worth Rs. 1,500/-
Dishwasher

CASHBACK upto 20 %
Vacuum Cleaner

CASHBACK upto 17 %
Chest Freezer

ALSO GET ATTRACTIVE CASH BACK ON ALL HOME APPLIANCES

This Offer is valid from 20th Chaitra for limited period only.*Conditions Apply. E & OE. Rates are inclusive of Taxes.

TOLL FREE NO. 166 00 100 211
FOR NCELL & UTL CONTACT: 01-4100141

www.lgnepal.com

Stay Connected Through Our Facebook Page LGNepal

CG ELECTRONICS
ISO 9001:2015 CERTIFIED COMPANY

LG LIFESTYLE MEGA STORE Minbhawan : 01-4106530, 4106652
LG LIFESTYLE SHOPPE Civil Mall : 01-4253974, 4254025 | Jawalakhel : 01-5546612, 5546218 | Kantipath : 01-4218116, 4253992
Chabahil: 01-6205707, 4461234 | Sitapaila : 01-4034562, 4034668 | Gwarko, Imadol: 01-5200426, 5200427
CG DIGITAL
Ravibhawan: 01-4281749, 4276049 | Tangal, Naxal: 01-4431837, 4411269 | Kumaripati: 01-5008772, 5008771
Kirtipur: 01-4331140, 4333241 | Nayabazaar: 01-4364072, 438102 | UWTC: 01-4117002, 4117114
Radhe Radhe, Thimi : 01 -6638472, 6638871 | Hattigauda: 01-4376815 | Itahari: 025-581126, 581136

FOR CORPORATE ENQUIRY 9851012539
FOR DEALERSHIP ENQUIRY
INSIDE VALLEY 9841463855
OUTSIDE VALLEY 9855020900 9854022560

ATTRACTIVE EMI OPTION
0% FINANCE

Please Scan QR Code

AMBE STEELS

दीर्घायु भवः

AMBE GROUP

अम्बे स्टील्स्

जे बन्छ, दिगो बन्छ

8mm देखि 32mm सम्मको Size मा नेपाल गुणस्तर प्रमाण चिन्हद्वारा सम्मानित ।

ISO 9001:2008 CERTIFIED COMPANY

ने. गु. १९१

Fe500 gradesteels

UTM TESTED

TMT STEEL BARS

AMBE STEELS PVT. LTD.

CORPORATE OFFICE: Ambe Complex, 6th Floor, Teku, Kathmandu, Nepal | Ph: 977-1-4255551, 4258128 4258129 | Fax: 977-1-4226728 | Email: ambesteels@gmail.com | Web: www.ambegroup.com

मित्र

आइतबार, १५ वैशाख २०७६ (वर्ष १९, अंक ३८)
Nepal National Weekly, 28 Apr 2019 (Vol. 19, No. 38)

बाबुराम भट्टराईको विशेष लेख

१६

१०
हाम्रो नेपालमा
सिन्दूर जात्रा

१३
सरोकार
विपद्पछि मात्रै तात्ने ?

२२
आवरण
चिनियाँ कम्पनीको धमिलो चेहरा

२८
गोलार्द्ध
रूपक सापकोटा

३०
खेल
राखेपभित्र राजनीति

३२
(अ) सहमति
भास्कर गौतम

३५
समाज
हकका लागि मरिमेट्ने, दायित्व बिर्सने

३८
प्रलेस विवाद
वाम लेखकको छुटानाम

४०
इतिहास
महेशराज पन्त

४२
अर्थ
आयातमा कोटा र प्रतिबन्ध

३ सम्पादकीय
४ पाठक मञ्च
५ स्मरण
६ प्रवेश
८ परिहास
३४ ११ गाउँका सुकुम्बासी राजा
४५ रङ
४८ सिनेमा : यज्ञश
५० सम्झना : पुष्करलाल श्रेष्ठ
५० फिल्म
५२ पुस्तक
५३ तीन किताब
५४ सहरमा
५६ नोटबुक

सम्पादकीय

अरूजस्तै चाइना कम्पनी

चिनियाँहरू चिनिएकै आनीबानीले । अक्सर शान्त देखिन्छन् । बोलीका नरम । कामका पक्का ।

पृथ्वीनारायण शाहले *दिव्योपदेश*मा उत्तर-दक्षिणका छिमेकीबारे बोल्दा आधुनिक नेपालको कूटनीतिले आकार पाइसकेको थिएन । चिनियाँको चरित्रचित्रण भने त्यसबेलै भइसकेको थियो । उत्तरको वादशाहसँग 'घाहा राख्नु' भन्दै गर्दा उनी चिनियाँ स्वभावसँग जानकार रहेको छनक मिल्थ्यो । उनले औँल्याएको 'दक्षिणको वादशाह' बारे पछि कुरा गरौँला ।

कूटनीतिक भाइचारामा पटक-पटकका उतारचढाव बेहोर्ने क्रममा हाम्रा सत्ता सञ्चालकले उत्तरतिर नजर नलगाएका होइनन् । पछिल्ला वर्षमा यस्तो सम्बन्ध सरकार-सरकारबीच मात्रै नभई निजी क्षेत्र, सञ्चार, प्राज्ञिक क्षेत्र र नागरिकका विभिन्न तप्कामा विस्तारित छ । पछिल्लो भारतीय नाकाबन्दीले नेपाललाई चीनको सामीप्यमा पुऱ्याएको कानेखुसी देश-देशावर चल्दो छ ।

यिनै पृष्ठभूमिमा यो साता राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीको बेइजिङ भ्रमण हुँदैछ । बोआओ फोरममा प्रथम राष्ट्रपति रामवरण यादवले चिनियाँ समकक्षी सी चिनफिङसँग साइडलाइन भेट गरेका प्रसंग छाड्ने हो भने नेपालमा गणतन्त्र आएयता राजकीय तहको यो पहिलो सर्वोच्च भेट हुनेछ । सी नेपाल आउने हल्ला चलेको त धेरै भइसक्यो । यो आसन्न भ्रमण क्रममा नेपाल-चीन पारवहन सम्झौताको प्रोटोकलमा हस्ताक्षर हुने कार्यसूची तोकिएको छ । सम्झौताको प्रोटोकल तयार हुनै करिब दुई दशक लाग्न गएको प्रसंग यहाँ सम्झिनुपर्छ ।

यसै सन्दर्भमा *नेपाल*ले उत्तरी छिमेकीसँग सम्बन्धका तहमध्ये एउटा पक्षलाई जोड दिएर केलाउन खोजेको छ । खासगरी 'बोलीका पक्का' ठानिएका चिनियाँ कम्पनीहरूले नेपालमा चलाएका सानाठूला परियोजनाको कार्यसम्पादनमा बग्रेल्ती भेटिएका अड्चन र ढिलासुस्ती हाम्रो सरोकार बन्न गएको छ । हाम्रा सहकर्मी योगेश ढकालको रिपोर्टले भन्छ, थुप्रै चिनियाँ कम्पनी ठेक्का लिन्छन्, समयमा काम सक्दैनन् । कतिपयले त हात हालेको परियोजना बीचैमा छाडेरसमेत हिँड्ने गरेका छन् ।

यस्ता कमजोरी अन्य देशका सरकार र दातृ निकायका सहायता र सञ्चालनमा पनि नभएका होइनन् । चिनियाँ पक्ष भने यसमा अपवाद रहँदै आएको थियो । निर्धारित समयअगावै सकिएका पछिल्ला केही परियोजनाले उसको साख अझै माथि देखाएको थियो । भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना, गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलजस्ता परियोजना उज्याला दृष्टान्त हुन्, जसमा चिनियाँ पक्षले 'बोलेको पुऱ्याउँदै' छ । भेरी-बबईको सुरुङ तोकिएको अवधिभन्दा एक वर्षअगावै छेडिइसकेको छ । गौतम बुद्ध विमानस्थल पनि समयसारिणी पछ्याउने क्रममा छ ।

चीनको चित्र यत्तिमा पूर्ण हुँदैन । पश्चिम सेतीमा थ्री गर्जेज, बूढीगण्डकी र चमेलियामा गेजुवा, मेलम्चीमा चाइना रेलवे फिफ्टी ब्युरो, ढल्केबर विद्युत् सबस्टेसनमा सेन्ट्रल चाइना पावर ग्रिडजस्ता अनेकौँ परियोजनामा चिनियाँ कम्पनीको कार्यशैली विवादभन्दा माथि उठ्न सकेन । चिनियाँहरू मनले खाएका आयोजना फटाफट अघि बढाउँछन्, बाँकीको व्यथा त्यस्तैउस्तै छ भन्नलाई यी दृष्टान्त काफी छन् । ठेक्का लिएका परियोजना होल्ड गरिराख्ने, नत्र छाडेरै जानेजस्ता प्रवृत्ति देखाउने विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय कम्पनीभन्दा चिनियाँ कम्पनी पनि अलग देखिएनन् ।

अपेक्षा गर्छौं- उत्तरी छिमेकका कम्पनी हाम्रा परियोजनाहरूमा त्यस्तै साबित होऊन्, जस्तो आधुनिक नेपालका निर्माणकर्ता पृथ्वीनारायणले अढाई सय वर्षअघि कहेका थिए । राष्ट्रपति भण्डारीको आसन्न भ्रमणलाई दुईपक्षीय भेटको नयाँ शृंखला मात्रै नभई नेपाली विकासमा साझेदारहरूको विश्वसनीय उपस्थितिको आशासहित हेरिनुपर्छ ।

कान्तिपुर पब्लिकेसन्स (प्रा.) लि
नेपाल

कान्तिपुर पब्लिकेसन्सका लागि अध्यक्ष तथा प्रबन्ध निर्देशक : **कैलाश सिरोहिया** निर्देशक : **स्वस्तिका सिरोहिया** सम्पादक : **बसन्त बस्नेत** समाचार संयोजक : **सन्तोष आचार्य**
नायब प्रमुख संवाददाता : **राजकुमार बानियाँ** वरिष्ठ संवाददाता : **जनक नेपाल, माधव बस्नेत** सहायक वरिष्ठ संवाददाता : **योगेश ढकाल, मनबहादुर बस्नेत, गोकर्ण गौतम**
संवाददाता : **सुनिता लोहनी, यम बम** अर्थ : **विजयराज खनाल** डिजिटल : **क्रान्ति पाण्डे** कपी डेस्क : **गोकुल अर्याल, गुरुङ सुशान्त** तस्विर : **रवि मानन्धर** (संयोजन), **सरोज बैजु**
सज्जा : **चन्द्रकुमार प्रजापति** (संयोजन), **घनश्याम डुंगोल, यमन मानन्धर, सुनीता अधिकारी** कार्टुन/ग्राफिक्स : **रवीन्द्र मानन्धर** मार्केटिङ : **असुरारी ज्ञवाली**

कान्तिपुर पब्लिकेसन्स (प्रा.) लि., सेन्ट्रल बिजनेस पार्क, थापाथली, काठमाडौँ, पो.ब.नं. ८५५९, फोन नं : ५१३५००० (एक्सटे. १६२२), फ्याक्स : ५१३५०२५, विज्ञापन : ५१३५००० (एक्सटे. ११०७), ग्राहक सेवा : ५१३५००० (एक्सटे. १२१३), इमेल : nepalmag@kmg.com.np, पृथ्वी प्रिन्टिङ प्रेस (प्रा.) लि. काठमाडौँमा मुद्रित, प्रकाशन मिति : ८ वैशाख २०७६, का.जि.द.नं. १०४/०५६/५७ म.क्षे.हु.नि.का.द.नं. २/०५७/५८

विभेदलाई व्यंग्य

नेपाली खेल क्षेत्रलाई उचाइमा पुऱ्याइरहेका महिला खेलाडीको पुरस्कार राशिमा भइरहेको विभेद कुनै पनि हालतमा उचित होइन *(धन्न खेल्दैछन्, ८ वैशाख)* । फुटबलदेखि लिएर क्रिकेटसम्मका अन्तर्राष्ट्रिय स्पर्धामा महिला खेलाडीले नेपालको शान उँचो पारेका छन् । तर पुरस्कार दिँदाचाहिँ सरकारी मान्यताप्राप्त फुटबल संस्था एन्फा र क्रिकेट खेलाडी संघ सिप्यानले नै विभेद गर्दा रहेछन् । खेलमा नेपालको मानप्रतिष्ठा बढाउने पुरूष खेलाडीलाई दिइने पुरस्कार राशि र महिलालाई दिइने पुरस्कार रकमबीच आकाशजमिनको अन्तर देखियो । खेल एउटै तर खेलाडी महिला भएकै कारण पुरस्कार राशिमा विभेद गरिनु कत्तिको न्यायोचित हो ? यसतर्फ राज्यका निकायको ध्यान जानुपऱ्यो ।

■ **अनिता जोशी**
टोखा नगरपालिका, काठमाडौं

- लिंगभेदको सिकार भइरहेका महिलालाई खेल क्षेत्रमा पनि विभेद गरिने रहेछ भन्दा दुःख लाग्यो । खेल क्षेत्रबाट नेपालको नाम चम्काउँदै आएका महिला खेलकर्मीले पुरूषसरहको पुरस्कार नपाउनु विभेदको शृंखला हो । क्रिकेट, फुटबल, जुडो, उसु, कराते, पौडी, कराते, तेक्वान्दो, एथलेटिकलगायतका खेलमा महिला पुरूषभन्दा धेरै अब्बल रहेको उदाहरण उनीहरूले दक्षिण एसियाली खेलकुददेखि एसियाली, विश्व खेलकुदमा देखाइसकेका छन् ।

■ **इन्दिरा भण्डारी**
ठोरी गाउँपालिका, पर्सा

सावित्राको छलाङ

नेपाल महिला फुटबलकी स्ट्राइकर सावित्रा भण्डारी दक्षिण एसियाकै उत्कृष्ट फुटबलर हुन् भन्नेमा शंका रहेन *(फुटबलकी सावित्रा, समाचार निर्माता, १ वैशाख, ०७५)* । चैत पहिलो साता विराटनगरमा सम्पन्न पाँचौं साफ च्याम्पियनसिपमा सर्वाधिक चार गोल गरेर चर्चामा उक्लिइसकेकी छन् ।

गोल मेसिनको उपनामले प्रसिद्ध भण्डारीले अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा २६ गोल गरिसकिछन् । यसबाट प्रस्ट हुन्छ, नेपालको महिला फुटबल टिम क्रमशः स्तरोन्नति हुँदै छ भन्ने प्रमाण । सावित्राजस्ता खेलाडीकै कारण नेपाली महिला फुटबल टिमको स्थान उँचो भएकामा दुई मत रहेन ।

■ **यज्ञबहादुर कार्की**
मन्थली नगरपालिका-२, रामेछाप

ट्वीट

न्यायालयमा १७ वर्षे सेटिङ
Binod Neupane @binu3
१२ वर्षपछिसम्मलाई सेटिङ भइसक्यो ! त्यसपछिकाको पालो कहिले आउने ?

Rajendra Maharjan @rmaharjan72
अदालतमा दलतन्त्र : बाँडिचुँडी खाऊँ !

चिनियाँ शैलीको चमत्कार
Human Parajuli @HumanParajuli
कहिलेकाहीँ त राम्रो काम नि हुन्छ हाम्रो नेपालाँ ।

रेस्टुराँतिर ऋचा
kishor @kishorkg29
यो लेख नै भएन । ऋचा एक अभिनयकी खानी हुन् । नेपाल र विदेशमा कलाकारले व्यवसाय गर्नु साधारण कुरा हो ।

पोस्ट

न्यायालयमा १७ वर्षे सेटिङ
Debi Thapa
न्यायालयजस्तो संस्थामा यस्तो काम हुन लागे अब के आशा रह्यो र न्याय नपाएर पीडा खेपिरहेकाका लागि ?

Narayan Oli
न्याय क्षेत्रमा प्रवेश गरेका पार्टीका वफादारले कसका लागि काम गर्लान्, जनता कि राजनीतिकर्मीका लागि ।

Narendra Kumar Gelal
जंगबहादुरले भाइछोराको रोलक्रम निर्धारण गरेभन्दा के कम छ त ? सबै पार्टी एक से एक बदमास ! जंगबहादुरको नियत सफा थियो तर परिणाम नराम्रो भयो । यिनको त नियत र नतिजा दुवैमा खराबी छ !

चिनियाँ शैलीको चमत्कार
Mustang
कामले नै देशको नाम उच्च हुने हो । हामी काममा भन्दा बोल्नमा धेरै जान्ने छौं । त्यसैले गोर्खाली भन्या पनि चिन्दैनन् अब त ।

Anish Tamang
नकारात्मक सोचले भरिएको हाम्रो दिमागमा यस्ता सकारात्मक कुरा सुन्दा नि ऐठन लाग्छ ।

Keshar Poudel
बन्न बाँकी संरचना तथा निर्माणको डीपीआर नै बनेको बुझिँदैन । ती संरचना आगामी १ सय वर्षसम्म बनी सक्छन् त ?

प्रतिक्रियाका लागि
nepalpatra@kmg.com.np
लेख रचनाका लागि
nepalmag@kmg.com.np

@NepalMagazine @NepalMagazine @nepalmagazine

पञ्चायतको कैंची मास्टर

हरिराम जोशी

निजामती सेवा प्रवेशको ६ वर्षपछि अर्थात् ०२८ देखि सञ्चार मन्त्रालयमा पञ्चायती व्यवस्थाविरोधी गतिविधिका लेख/समाचार काँटछाँटको जिम्मेवारीमा रहँ म । बहुदलीय व्यवस्था, प्रजातन्त्र, बीपी कोइराला, पुष्पलाल श्रेष्ठ आदि नाम छापिएका विदेशी पत्रपत्रिका पञ्च शासकका लागि टाउको दुखाइका विषय हुन्थे । अहिलेजस्तो पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारको अनुगमन गर्ने निकाय प्रेस काउन्सिल अस्तित्वमा आइसकेको थिएन ।

खासगरी भारतबाट प्रकाशित हुने व्यवस्थाविरोधी समाचारमा कैंची लगाउने जिम्मा उबेला सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, रक्षा मन्त्रालय, बागमती अञ्चलाधीशको कार्यालय र जिल्ला प्रशासनलाई थियो । पञ्चायती गुणगान गाएबाहेकका विदेशी पत्रपत्रिका सेन्सरपछि मात्र एउटै थलो काठमाडौं, नयाँ सडकको सन्देशगृहमार्फत बिक्री-वितरण गरिन्थे ।

सञ्चार मन्त्रालयले दरबारको निर्देशनमा हामीजस्ता कर्मचारीलाई खटाएर शासन व्यवस्थाविरोधी समाचार प्रकाशित भए/नभएको खुट्याउन सेन्सर अखडा नै खडा गरेको थियो । ०३३ तिर पूर्वी छिमेकी देश सिक्किम भारतमा गाभिएपछि राष्ट्रवादको एकसूत्रीय नारामा टिकिरहेको पञ्चायती शासकलाई सन्त्रस्त पारिदियो । नेपाल र भारतबाट प्रकाशित हुने विभिन्न पत्रिकाले सिक्किम विलयबारे आ-आफ्ना विश्लेषणसहित समाचार प्रकाशन गरेका थिए । दिल्लीबाट *नवभारत टाइम्स*, बनारसबाट *टाइम्स अफ इन्डिया*, पटनाबाट *इन्डियन नेसन्स*, मद्रासबाट *द हिन्दू*, अलाहाबादबाट *नेसनल हेराल्ड*, *ब्लिट्ज* साप्ताहिकलगायतका पत्रिका नेपाल आइपुग्थे ।

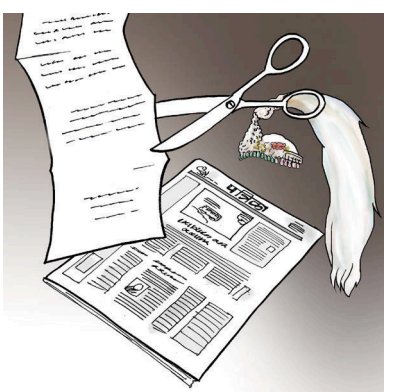

सञ्चार मन्त्रालयको कार्यकक्षमा पत्रिका सेन्सरको काम गरिरहेको थिएँ । सञ्चारका सचिव तीर्थराज तुलाधर मेरो कार्यकक्षमा आएर नेपाल-भारतबाट प्रकाशित समाचारको एउटै सार हुने गरी सिक्किमका सम्बन्धमा एउटा लेख लेख्न अह्राए । मैले सिक्किम घटना सम्बन्धमा जे-जस्तो जाने/बुझेको थिएँ, त्यहीअनुसार ६ पानाको लेख तयार गरेर सचिव तुलाधरलाई जिम्मा लगाएँ । तर त्यो लेखमा सिक्किम विलय अवैधानिक नभएको जिकिर गरेको थिएँ । त्यसमा सञ्चार सचिवलाई चित्त बुझेनछ ।

खासमा सचिव तुलाधरलाई दरबारले नै सिक्किम विलयमा भारतको बदमासीबारे लेखाउन निर्देशन गरेको रहेछ । तुलाधरले मलाई बोलाएर भने, "जोशीजी तपाईंको लेख त ठीक छ तर त्यसमा सिक्किम घटनाबारे भारतलाई दोषी देखाउनु भएनछ ।" सिक्किमले भारतमा गाभिंदा कानुनी रूपमा सबै औपचारिक प्रक्रिया पूरा गरेको थियो ।

मैले सिक्किम विलय सम्बन्धमा कानुनी रूपमा भारतको कुनै गल्ती नभएको बरू गाभिएकाले नै नैतिक रूपमा गल्ती महसुस गर्नुपर्ने हो भनें । तुलाधरले लेख दरबारका निम्ति भारतलाई दोषी देखाएर लेख्नुपर्ने विवशता पोखे । मैले कानुनका छिद्रहरू व्याख्या गरेपछि मात्र उनी विश्वस्त देखिए ।

पत्रिका सेन्सरकै क्रममा सञ्चारबाट रक्षा मन्त्रालय, कहिले सूचना विभाग, कहिले बागमती अञ्चलाधीशको कार्यालय, कहिले त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार विभागलाई समेत मुकाम बनाउनुपर्थ्यो । विदेशबाट आउने पत्रपत्रिका सबैभन्दा पहिले हामीकहाँ ल्याइन्थे । पञ्चायती शासनको बर्खिलाप लेखिएका, राजाको विरोध गरिएका, बहुदलीय शब्द र राजनीतिज्ञमाथि लेखिएका भए त्यसलाई जफत गरिन्थ्यो । व्यवस्थाविरोधी नठहरिए मात्र बजार पुऱ्याएर पाठकका हातमा पर्थे ।

बागमती अञ्चलाधीशको कार्यालयमा सेन्सरका लागि माधव टण्डन थिए । उनी काम त गर्थे तर असाध्यै ढिला । मैले आधा घन्टामा गर्ने पत्रिका सेन्सर उनले ५-६ घन्टा लगाइदिन्थे । त्यतिबेलै दिल्लीबाट प्रकाशित हुने *दिनमान* पत्रिकाले 'नेपाल अंक' छाप्यो, ०३२ मा । त्यो पत्रिकामा नेपालमा प्रजातन्त्र स्थापना, राजनीतिक नेताहरूबारे गुणगान र पञ्चायतको आलोचना गरिएको रहेछ ।

बागमती सह-अञ्चलाधीश सूर्यप्रसाद श्रेष्ठले *दिनमान*को नाम लिएर चेतावनीको भाषामा भनेका थिए, "हेर्नुस्, जोशीजी ! यो पत्रिका बजारमा एक प्रति पनि देखिए तपाईंमाथि कारबाही हुन्छ । यसलाई रोक्ने सबै जिम्मा तपाईंको हो ।" मैले भनिदिएँ, "जहाजबाट भन्सारमा आएको पत्रिका सबै जफत भइसक्यो । अरू बाहिरबाट र व्यक्तिगत तबरमा बजारमा आए मेरो जिम्मेवारी हुँदैन ।"

भारतबाटै प्रकाशित हुने *आज* पत्रिकाले नेपालसम्बन्धी समाचार लेखेको थियो, ०३४ मा । त्यसमा बीपीको भाषण उल्लेख रहेछ, केवल दुई हरफ । नुनको सोझो गरेर त्यसलाई समेत जफत गरिदिनुपऱ्यो । मैले यसको जानकारी सञ्चार मन्त्रालयका सचिव चित्रबहादुर केसीलाई पनि दिएँ । रक्षा मन्त्रालयमा बसेर पत्रिका सेन्सर गर्दा भने त्यसको जानकारी रक्षा सचिवलाई मात्र दिए पुग्थ्यो ।

जंगी अड्डामा निजामती कर्मचारीकै हैसियतमा ग्याजेट सुब्बा (ग्यासु) मा कार्यरत रहँदा पनि पत्रिका सेन्सरकै काम गरियो । यसरी पञ्चायतविरोधी लेख/समाचारको सेन्सर गर्दागर्दै १० वर्ष बित्यो । सञ्चार मन्त्रालयकै कर्मचारी ठट्टा गर्थे, 'तपाईं त शब्द कटनीछटनी गर्ने कैंची मास्टर पो हुन पुग्नुभयो ।'

■ **प्रस्तुति : गोकुल अर्याल**

प्रवेश

नेपालबाहिर

भर्चुअल जोडी

अमेरिकी चेन केन्टकी फ्राइड चिकेन (केएफसी) का परिकार खाँदा बट्टामा दाह्रीवाल अधबैंसेको कार्टुन पक्कै हेक्का होला । कार्टुनमा अंकित व्यक्ति केएफसीकै संस्थापक कोलोनेल स्यान्डर्स हुन् । केएफसीले हालै आफ्ना संस्थापकको कृत्रिम मस्कट *इन्स्टाग्राम*मार्फत सार्वजनिक गरेको छ । युवा पुस्तालाई रेस्टुराँमा आकर्षित गर्न कोलोनेललाई नयाँ स्वरूपमा प्रस्तुत गरेको केएफसीको दाबी छ ।

भट्ट हेर्दा वास्तविक लागे पनि फुलेको दाह्री र ट्याटुमा सजिएका सुगठित कोलोनेल कम्प्युटरबाट बनाइएका कृत्रिम युवा हुन् । ती युवाको पेटमा 'सफलताका लागि गोप्य विधि' लेखिएको ट्याटु छ ।

कम्पनीले केही दिनअघि मात्र *इन्स्टाग्राम*को खाता परिवर्तन गर्दै नयाँ व्यक्तिको फोटोलाई प्रोफाइलमा राखेको थियो । उसका अरू धेरै तस्बिरसँगै भर्चुअल प्रेमिका डेनीको समेत छ । संस्थापकको भर्चुअल फोटो लगालग *इन्स्टाग्राम*मा सार्वजनिक गर्न थालेपछि पारखी दुई मतमा विभाजित छन् । कतिपय प्रशंसक कोलोनेललाई जवान स्वरूपमा देख्दा दंग छन् भने कतिपय खिन्न । ने

तस्बिरमा इतिहास

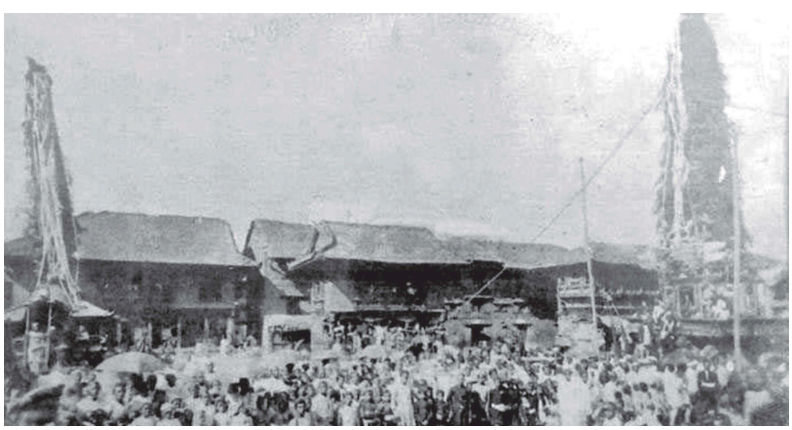

रथयात्रा : १ सय १९ वर्षअघि ललितपुरको सुन्धारा परिसरमा राखिएको रातो मच्छिन्द्रनाथको रथ ।

साताका चर्चित

ऋतिक यादव
विद्यार्थी

कम्प्युटर साइन्स र फिजिक्सका परीक्षार्थी ए लेभलको 'वर्ल्ड टपर' का साथै केमेस्ट्रीमा विश्वको सार्ताँ वरीयता ।

पद्मावती सिंह
साहित्यकार

१ लाख १ रूपैयाँ राशिको गंगादेवी चौधरी सम्मान ।

चन्द्रकला लामगादे
खेलाडी

आठौं राष्ट्रिय खेलकुदको ज्याभलिन थ्रोमा ४४.५ मिटरको नयाँ कीर्तिमान ।

बीपी यादव
राजपा पूर्वसांसद

सप्तरीमा रू २५ लाखको सडक निर्माण नगरी किर्ते उपभोक्ता समितिमार्फत बैक खाता खोलेपछि पक्राउ ।

सोझै

तथ्यचित्र

सुर बेसुर

नेपाली सेनाले आचारसंहिता सप्ताह मनाउनुपर्ने अवस्था आउनु आफैंमा विडम्बना र गम्भीर घटना हो । भ्रष्टाचारलगायत अन्य विकृति अहिले सुधार गर्न नसके कहिल्यै सुधार हुने छैन । आर्थिक अनियमितताविरुद्ध संगठनले लिएको शून्य सहनशीलताको नीति जंगी अड्डाबाटै सुरू गरिनेछ ।

पूर्णचन्द्र थापा
प्रधानसेनापति
नेपालखबर

हुन नसकेको खर्च

सुरेश किरण

बिचरा ठगिए

हरेक वर्षझैं यस वर्ष पनि सरकारको आलोचना भएको छ । आलोचनाको विषय भने उही, सरकारले पैसा खर्च गर्न सकेन । आर्थिक वर्षको तेस्रो चौमासिक पनि सकियो । तर खर्च गर्ने सरकारको शैली भने उही । तेस्रो चौमासिक सकिसक्दा पनि आधा बजेट खर्च भएको छैन । यो तालले मुलुक कसरी समृद्ध बन्छ ? सरकारले पैसा खर्च गर्न नसकेको स्थितिलाई दृष्टिगत गर्दै विश्लेषकहरू भनिरहेका छन्, आखिर दुई तिहाइ भए पनि सरकारको तालचाहिँ उही रहेछ ।

अहँ ! सुध्रनेवाला छैन ।

खर्चको यथार्थ यही हो । तर यो बाह्य यथार्थ मात्रै भयो । आन्तरिक यथार्थ अर्कै छ । सरकारले पैसा खर्च गर्न नसकेको यथार्थ हो । तर यसमा सरकारलाई मात्रै दोष दिन भने मिल्दैन । किनभने सरकारले खर्चै गर्न नसकेको त कहाँ हो र ! अब खर्चै गर्न दिँदैनन् त कसको के लाग्छ ?

केही अघिको मात्रै कुरा हो, राष्ट्रपतिका लागि एउटा चिल्लो गाडी खरिद गर्न सरकारले १८ करोड खर्च गर्न लागेको थियो । तर संसद्ले रोकिदियो । खर्च गर्न पाएन ।

सरकारले प्रहरीका लागि हेलिकप्टर खरिद गरी अर्को केही करोड खर्चिने तयारी गरेको थियो, पछि त्यसमा पनि रोक लाग्यो । खर्च हुन सकेन ।

केही महिनाअघिसम्म बालुवाटारमा दिनदिनै भोजभतेर आयोजना हुने गर्थ्यो । त्यसमा पनि पैसा त मजाले खर्च भइरहेकै थियो । तर विपक्षीको विरोधले गर्दा त्यो पनि बन्द भयो ।

नेताहरू बिरामी भए विदेशमा उपचार गर्ने खर्च सरकारले नै दिने गर्थ्यो । त्यसमा पनि राज्यको अथाह बजेट बिनाअवरोध खर्च भइरहेकै थियो । पछि त्यसमा पनि प्रतिबन्ध लाग्यो ।

अब खर्च गर्ने सम्पूर्ण बाटा यसरी एकपछि अर्को बन्द गरिदिएपछि बजेट कसरी सकिन्छ ? खर्चको बाटो आफैं बन्द गर्ने अनि सरकारले खर्चै गर्न सकेन भनेर पनि आफैं भन्ने ? यो कुरा अलि हजम भएन कि !

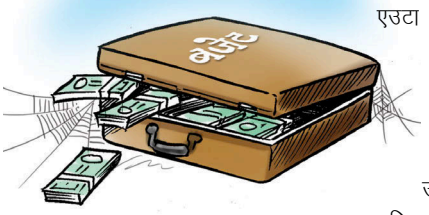

आफ्नो चारित्रिक प्रमाणपत्र बनाउन म प्रहरी कार्यालय पुगेको थिएँ । हाकिम सा'ब नभएकाले प्रतीक्षामा बसेको थिएँ । अचानक प्रहरी कार्यालयमा एक चिनेजस्ता व्यक्तिको प्रवेश भयो । चिनेजस्तो त लाग्छ, तर साँच्चै चिनेको भने थिइनँ । अन्दाजी ६०-६२ वर्षका अग्ला देखिने उनी स्वभावले भने भलाद्मी देखिन्थे ।

भित्र आउनेबित्तिकै कुर्सीमा बसेका प्रहरीलाई सोधे, "इन्स्पेक्टर सा'ब हुनुहुन्न ?"

"हुनुहुन्न । के थियो ?" प्रहरीले सोधे ।

"एउटा उजुरी टिपाउनु थियो," उनले भने, "ठगीसम्बन्धी उजुरी हो ।"

"कस्तो ठगी ?"

"घर बेच्नेसम्बन्धी ठगी हो । मलाई त बर्बादै पारिदियो । त्यही भएर उजुरी दिन आएको ।" उनी गम्भीर देखिए ।

प्रहरीले प्रतीक्षामा बसिरहेको मलाई पुलुक्क हेरे । फेरि भने, "खास कस्तो ठगी हो ? तपाईं भन्नुस् न, अनि कागज पनि बनाउँदै गरौंला ।"

"यो वास्तवमा ठूलै ठगी हो," उनले भने, "बेच्नै नमिल्ने घर बेचेर मलाई ठग्यो । यो दुई वर्षअघिको कुरा हो । एउटा साथीले मलाई जानकारी दियो कि सिंहदरबार बेच्ने तयारी हुँदैछ, किन्ने भए अवसर छ ।"

"सिंहदरबार बेच्ने रे ? सिंहदरबार त सरकारी सम्पत्ति हो, कसरी बेच्ने ?" प्रहरीले बीचैमा टोके ।

"त्यही त... मैले पनि सोधेको । तर सिंहदरबार व्यक्तिका नाममा आइसक्यो भन्यो । अब त्यही व्यक्तिले ब्लक-ब्लक बनाएर बेच्ने रे । मैले पनि हुन्छ भनें । उसले १२ कोठा भएको एउटा ब्लक किन्ने भए सस्तोमा मिलाइदिन्छु भन्यो । मैले हुन्छ भनें ।"

"अनि किन्नुभो त ?" सायद प्रहरीको पनि उत्सुकता बढ्यो ।

"सस्तोमा पाएपछि नकिन्ने कुरै भएन.... पैसा तिरेर किनें, त्यो एउटा ब्लक मेरो नाममा नामसारी पनि भइसक्यो ।" भलाद्मीले भने ।

"अब के भयो त ?"

भलाद्मीले बिस्तारै भने, "अहिले आएर पो थाहा भयो, सिंहदरबार व्यक्तिको नाममा आएकै रहेनछ । मलाई त्यही बेचेर ठगेछन् । म नराम्ररी ठगिएँ । ठगलाई कारबाही गर्नुपर्‍यो ।"

उनको कुरा सुनेर प्रहरीले 'हुँऽऽ' भन्दै टाउको हल्लाए । मलाई ठगिएका बिचरा भलाद्मीप्रति दया लाग्न थाल्यो ।

पब्जी प्रतिबन्ध

सरकारले पब्जीमा प्रतिबन्ध के लगाएको थियो, चारैतिर विरोध हुन थाल्यो । पब्जीको प्रतिबन्ध भनेको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, मानव अधिकार हनन आदि/इत्यादि तर्क राखेर सर्वोच्च अदालतमा मुद्दासमेत दायर भएछ ।

यसअघि यही सरकारले विप्लव माओवादीमाथि प्रतिबन्ध लगाएको थियो । तर त्यतिबेला पनि यति धेरै विरोध भएको थिएन, जति पब्जीमाथि प्रतिबन्ध लगाएकामा भयो । पब्जीमाथिको प्रतिबन्ध हटाउन माग गर्दै केही वकिल अदालतै पुगे ।

पब्जी कति महत्त्वपूर्ण खेल हो, यसैबाट थाहा हुन्छ । यदि पब्जीमाथि प्रतिबन्ध नलागेको भए ती वकिल जम्मै पब्जी नै खेलेर बसिरहेका हुन्थे । यसरी अदालत-सदालत जाने फुर्सदै उनीहरूसँग हुँदैनथ्यो । तर

सरकारले पब्जी बन्द गरिदिएपछि धेरै जना फुर्सदिला बनेका छन् । त्यसैले उनीहरू आफूलाई उपलब्ध भएको फुर्सदलाई अदालतमा मुद्दा खेलेर सदुपयोग गर्ने तयारीमा लागेका छन् ।

अझ पब्जी बन्दकै कारण अब मानिस सडकमै आउन पनि बेर छैन । किनभने देशमा जति पनि बेरोजगार छन्, उनीहरू सबैलाई पब्जीले नै सम्हालिरहेको थियो । सरकारसँग त सम्हाल्ने ह्याउ पनि छैन । अब पब्जी बन्द भएपछि सम्हाल्ने कोही भएन । यस्तो अवस्थामा उनीहरू सडकमा नआए कहाँ आउने ?

[झटारो]

भ्रष्टाचार प्रवर्द्धन शिक्षा

लक्ष्मण गाम्नागे

यस वर्षको एसईई सकियो । धेरै कलेजले विद्यार्थी तान्न अनेक विज्ञापन-पर्चा बाँडे । सञ्चार माध्यममा प्रचारप्रसार गरे । विद्यार्थीलाई डाक्टर, इन्जिनियर, एकाउन्टेन्ट, पाइलट, प्रशासक बन्न वा विदेश गएर राम्रा काम पाउन सकिने आश्वासन दिँदै आकर्षण गरे । तर कसैले पनि समसामयिक, देशको हावापानी सुहाउँदो, सजिलो र उच्च आयआर्जन हुने पढाइबारे जानकारी दिएनन् । वास्तवमा त्यस्ता खाले स्कुल/कलेज देशमा खुलेकै रहेनछन् । नयाँ व्यापार सुरू गर्न इच्छुक उद्यमीका लागि यो क्षेत्र खुला रहेछ ।

पढाइमा 'डी', 'ई', 'एफ' वा 'जी' जुनसुकै ग्रेड आओस्, विद्यार्थीले पढ्न पाउनुपर्छ । त्यस्ता विद्यार्थीलाई पुराना पद्धतिमा चलिरहेका कलेजले त भर्ना लिँदैनन् । अतः त्यस्ता विद्यार्थीको पढ्न र भविष्यमा गरिखान पाउने अधिकार रक्षाका लागि बेग्लै र विशेष पढाइ हुने खास नेपाली कलेज वा विश्वविद्यालय खोल्न जरूरी भइसकेको छ । त्यस्ता कलेजले विद्यार्थीलाई विदेश पलायन हुनबाट रोकेर देशभित्रै हावामा उडिरहेको पैसा बटुल्न सिकाउनेछन् ।

त्यस्ता कलेजमा भर्ना हुन पढाइमा गोबरगणेश भए पनि स्वभाव र व्यवहारमा चलाख, वाक्पटु, निर्लज्ज, निडर र कुटिल स्वभावका विद्यार्थीले मात्र मौका पाउनेछन् । त्यस्ता विशेष क्षमताका विद्यार्थीको स्वर्गजस्तो भविष्य यही देशमा छ । तिनीहरूलाई सही बाटो देखाउन नै यस्ता विश्वविद्यालय वा कलेजको आवश्यकता परेको हो । यो क्षेत्रमा आँखा चिम्लेर लगानी गरे पनि सजिलै र छिट्टै नै अथाह आम्दानी गर्न सकिने निश्चित छ ।

त्यस्ता विश्वविद्यालयले कुनै लिखित पाठ्यक्रम बनाइराख्नुपर्ने छैन । विद्यार्थीलाई व्यावहारिक शिक्षा मात्र दिए पुग्छ । जस्तै, ढाँट्न, छल्न, ठग्न, सपना देखाउन, हावामा महल बनाउन, मानिसलाई आफ्ना पछि लगाउन कसरी सकिन्छ ? मन्त्री, प्रधानमन्त्री, सचिव, नेता, उच्च प्रहरी, सैनिकलगायत सत्ताधारीका बेडरूमसम्म कसरी पुग्ने ? घुस्याहा कर्मचारी, लोभी नेता, आत्मघाती आयुक्त, किरन्टोकी न्यायाधीशहरूको पहिचान कसरी गर्ने, तिनीहरूको सेटिङ कसरी मिलाउने ? स्कुल, कलेज, अस्पतालजस्ता संवेदनशील क्षेत्रलाई कसरी पैसा छाप्ने कारखाना बनाउने ? नीति निर्माण र कार्यान्वयन तहका उच्च अधिकारीलाई कसरी नोटका बिटाले हानेर लाचार बनाउने ? यस्ता सबै प्रश्नका व्यावहारिक ज्ञान यस्ता कलेजले दिनेछन् । भ्रष्टाचारको साम्राज्यमा एक इमानदार भ्रष्टाचारी व्यक्तित्व निर्माण गरी समृद्ध मुलुक बनाउनमा यस्ता कलेजले सरकारलाई पूर्ण सहयोग गर्नेछन् ।

यस प्रकारको शिक्षा दिने स्कुल/कलेज वा विश्वविद्यालयको आवश्यकता झन्-झन् टड्कारो हुँदै गएको छ । किनभने भ्रष्टाचारलाई रोक्नुपर्ने निकायका अधिकारी नै सबैभन्दा बढी भ्रष्टाचारमा संलग्न हुने, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने निकायभित्रै भीमकाय भ्रष्टहरूको जन्म हुने, सबैभन्दा इमानदार ठानिएका राजनीतिक दलका कतिपय नेताहरू नै भ्रष्टाचारमा निर्लिप्त भएको भेटिने क्रम झन्-झन् बढ्दै गएकाबाट स्पष्ट हुन्छ, देशबाट भ्रष्टाचार जाँदैन, अझै बढ्छ । त्यसैले बरू अब सरकारले भ्रष्टाचारलाई मान्यता दिई यस क्षेत्रमा लगानी वातावरण सहज बनाइदिनुपर्छ । वेश्यावृत्ति, गाँजा व्यापार, तस्करी आदिलाई कानुनी मान्यता दिएर कति मुलुक समृद्ध भइसके । हामी पनि हाम्रो प्रवृत्ति सुहाउँदो भ्रष्टाचार कर्मलाई प्रोत्साहन र मान्यता दिएर करको दायरामा ल्याई मुलुकलाई समृद्ध बनाउनतिर लागौँ । विद्यालय तहबाटै भ्रष्टाचार प्रवर्द्धन शिक्षा लागू गरौँ । यसबाट मात्रै हाम्रो सरकार, राजनीतिक दल, नेता र जनता सबैको कल्याण हुनेछ ।

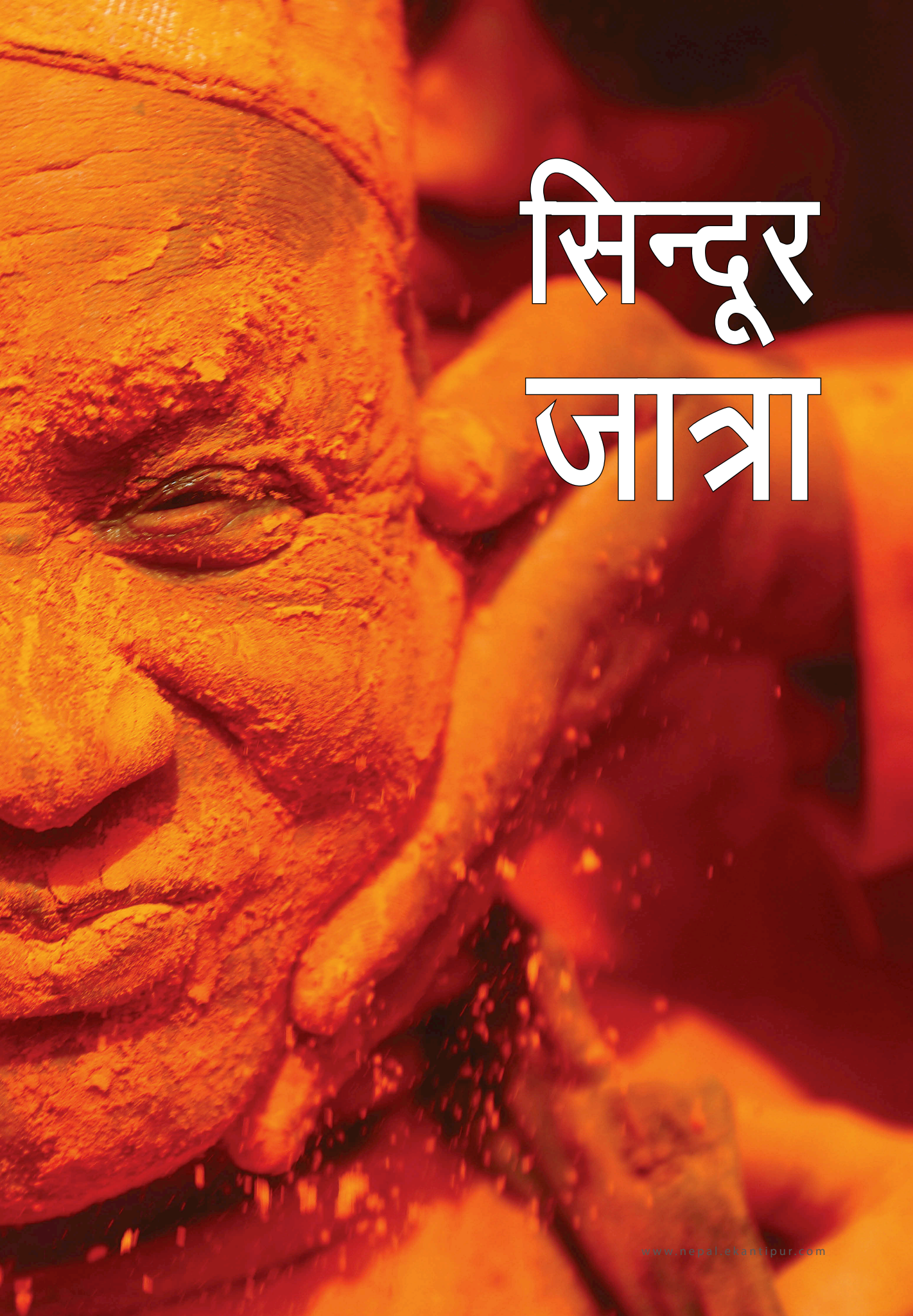
सिन्दूर
जात्रा
www.nepal.ekantipur.com

शब्द/तस्बिर : सरोज बैजु

हातमा चिराग, भुस्याः बाजा र कयूँ बाजाको धून, अनि फुर्र उडेका सिन्दूर र फूल । २ वैशाख ०७६ मा भक्तपुरको थिमि साँच्चै मनमगन देखिएको थियो । जात्रालु संगीतमय तालमा झुमिरहेका थिए । जात्रा चोक, चौबाटो, टोलमा पुग्दा घरका झ्याल, कौसी र छतबाट सिन्दूर र फूल बर्साएर स्वागत गरिएको थियो ।

बिस्केट जात्रा अवसरमा मध्यपुर थिमिमा मात्र मनाइने सिन्दूर जात्रामा ३२ वटा विभिन्न देवदेवीका खटलाई बाजागाजासाथ नगर परिक्रमा गराइएको थियो । त्यस क्रममा विशेषगरी युवकयुवती आपसमा सिन्दूर दलेर रमाइलो गरिरहेका देखिन्थे । बालबालिकादेखि वयोवृद्धसम्म जात्रालुले उमंगका साथ सिन्दूर खेल्दै यस पटकको सिन्दूर जात्रा बिदा गरे । नै

विपद्पछि मात्रै तात्ने ?

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण अझै अनिश्चित

राम बम

रात परेपछि मात्रै तातेजस्तो गर्छन्, हाम्रा सरकारी निकाय। जस्तो कि, १७ चैतमा बारा र पर्सामा २८ जनाको ज्यान लिने गरी आएको टोर्नाडो आँधीले २ हजार ६ सय ३७ घरमा क्षति पुऱ्यायो। त्यसको पाँच दिनपछि बल्लतल्ल बस्यो, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्यकारी समितिको बैठक। संघीय सरकारका गृहमन्त्रीको अध्यक्षतामा रहने उक्त कार्यकारी समितिले एकै दिन १३ वटा निर्णय गऱ्यो । त्यसमध्ये विपद् व्यवस्थापन नीति-नियमसम्बन्धी तीन निर्णय भए, जुन लामो समयदेखि हुन सकेको थिएन । कार्यकारी समितिको बैठकसमेत ३ असोज ०७५ यता बसेको थिएन ।

कार्यकारी समितिले राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, ०७० (प्रथम संशोधन, ०७५) र आपतकालीन सञ्चार प्रणालीको तहगत आबद्धता र सञ्चालन मापदण्ड, ०७५ स्वीकृत गऱ्यो भने विपद्पछिको शव व्यवस्थापनसम्बन्धी मार्गदर्शन, ०६८ (प्रथम संशोधन, ०७५) लाई स्वीकृतिका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद्मा सिफारिस गऱ्यो। राष्ट्रिय परिषद् प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा रहने व्यवस्था छ ।

राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचाले तीनवटै सरकार (संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तह) लाई

बारामा आएको हावाहुरीबाट विचलित परिवार, १७ चैत ०७५

इलिट जोशी

www.nepalekantipur.com

विपद् व्यवस्थापनको अल्पीकरण, पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापनाको जिम्मेवारी बोध गराएको छ । यो कार्यढाँचा लागू गर्ने मुख्य जिम्मेवार निकाय राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण हो । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, ०७४ ले प्राधिकरणको परिकल्पना गरे पनि गठन हुन सकेको छैन ।

प्राधिकरण गठनको विषयसँग १२ वैशाख, ०७२ मा गएको विनाशकारी भूकम्पको घटना पनि जोडिन आउँछ । राष्ट्रिय दैवीप्रकोप ऐन, ०३९ लाई प्रतिस्थापन गरी नयाँ विपद् व्यवस्थापन ऐन ल्याउन तत्कालीन पहिलो व्यवस्थापिका संसद्मा मस्यौदा पेस भए पनि प्राथमिकतामा परेको थिएन । त्यसको केही समयपछि १२ वैशाख, ०७२ को भूकम्पका कारण ८ हजार ७ सय ९० जनाको ज्यान गयो, लाखौँ भौतिक संरचना ढले । त्यसबेलासम्म विपद् व्यपस्थापन ऐन अनुमोदनलगायत आवश्यक निर्णय लिनलाई समय घर्किसकेको थियो ।

दैवीप्रकोप उद्धार ऐन, ०३९ मा मन्त्रिपरिषद्बाहेक प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा अरू बैठक बस्ने प्रावधान थिएन, जसका कारण जटिलता थपिदियो ।

एक दशक लामो माथापच्चीपछि व्यवस्थापिका संसद्को ९ असोज ०७४ को बैठकले विधेयक पारित गऱ्यो । सोही वर्ष ५ कात्तिकमा राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीले प्रमाणीकरण गरेसँगै नेपालको विपद् कानुनले काँचुली फेरेको ठानियो । "तत्कालीन ऐनमार्फत विपद्को पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापनालगायतका काम गर्न कतिपय कानुनी अड्चन थिए," विपद् व्यवस्थापनविद् मानबहादुर थापा भन्छन्, "अहिले कार्यान्वयनमा रहेको ऐनले छुट्टै प्राधिकरणको परिकल्पना गरेको छ, जसले एकीकृत ढंगबाट काम गर्न मद्दत गर्छ ।"

त्यति मात्र होइन, ०७४ मा जारी विपद् व्यवस्थापन ऐनमा विपद्का घटना घट्न सक्ने गरी लापरवाही गरेको पाइए दण्डजरिवानाको समेत व्यवस्था छ, जबकि ०३९ को ऐनमा उक्त व्यवस्था थिएन । विपद् व्यवस्थापन ऐन, ०७४ मा भनिएको छ, 'विपद्को घटना घट्न सक्ने गरी लापरवाही गरेमा कसुरको मात्रानुसार ५ लाखसम्म जरिवाना वा २ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।'

०३९ मा बनेको दैवीप्रकोप उद्धार ऐनमा खोज, उद्धार र राहतबारे मात्र उल्लेख थियो । तर हालको ऐनमा सचेतनालाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।

सधैं अलमल

ऐन जारी भएको १ वर्षपछि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत भएको छ । राजपत्रमा प्रकाशित हुन भने बाँकी छ । यसअघि ऐनमा विपद् प्राधिकरणको कार्यकारी अधिकृत (सीईओ) नियुक्ति सिफारिसबारे व्यवस्थै उल्लेख थिएन । तर १९ फागुन ०७५ मा प्रमाणीकरण भएको नेपाल ऐन संशोधनमा सीईओ नियुक्तिका लागि उपयुक्त व्यक्तिको सिफारिस गर्न गृह मन्त्रालयका सचिवको संयोजकत्वमा अन्य दुई विज्ञ सदस्य सम्मिलित समिति गठन गर्ने व्यवस्था छ । र, प्राधिकरणको सीईओ मन्त्रिपरिषद्ले नियुक्त गर्नेछ ।

प्राधिकरणमा ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयअन्तर्गत रहेको जल तथा मौसम विज्ञान विभाग र जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग (जुन खारेज भइसकेको) तथा गृह मन्त्रालयअन्तर्गतको विपद् व्यवस्थापन महाशाखा, राष्ट्रिय आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र र बाढीका कारण क्षतिग्रस्त संरचना पुनर्निर्माण गर्न गठित विशेष बाढी पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना आयोजना एकाइ (जुन खारेज भइसकेको) समेत निकाय समेटिनेछन् ।

गृहका प्रवक्ता रामकृष्ण सुवेदी भन्छन्, "अब कानुनी प्रक्रिया पूरा भयो । नियमावली पनि आइसक्यो । चाँडै नै प्राधिकरण गठनका लागि सीईओ नियुक्ति सिफारिस हुन्छ । त्यसका लागि विपद् व्यवस्थापन महाशाखाले गृहकार्य गरिरहेको छ ।" गृह विपद् व्यवस्थापन महाशाखा सूत्रका अनुसार नियमावली पारित र प्राधिकरण गठन

"अब कानुनी प्रक्रिया पूरा भयो । नियमावली पनि आइसक्यो । चाँडै नै प्राधिकरणका लागि सीईओ नियुक्ति सिफारिस हुन्छ ।

– रामकृष्ण सुवेदी
गृह मन्त्रालय प्रवक्ता

विपद्बाट भएको क्षति विवरण (०७५)

डुंगा दुर्घटना	१५
हिमपहिरो	७
आगलागी	८९
बाढी	१७
पहिरो	८८
हावाहुरी	४५
हिमपात	१२
चट्याङ	६८
लेक लागेर	२३
वन्यजन्तुको आक्रमणबाट	२७
सर्पदंश	१५
अन्य	३१

घाइते	४,१९०
प्रभावित घरपरिवार	११,५४१
मरेका जनावर	५,७८८
पूर्ण क्षतिग्रस्त घर	३,६५३
आंशिक क्षतिग्रस्त	३,४३०
कुल क्षति	रु. ४.४२ अर्ब
कुल घटना संख्या	४,२८०

विषय सेलाएका बेला बारा र पर्सामा टोर्नाडो आँधीले निम्त्याएको विनाशपछि संघीय सरकार र प्रदेश सरकारबीच समन्वय अभाव खड्किएको थियो । टोर्नाडो आएको भोलिपल्टै प्रदेश २ को मन्त्रिपरिषद् बैठकले पीडितका लागि चारकोठे घर बनाउने निर्णय गऱ्यो । तर संघीय सरकारको २२ चैतको बैठकले पीडितका लागि संघीय सरकारले नै घर बनाउने र निर्माण जिम्मा नेपाली सेनालाई दिने निर्णय गऱ्यो ।

संघीय सरकारले निर्माण जिम्मा सेनालाई दिए पनि प्रदेश २ सरकारका मुख्यसचिव दीपक सुवेदीको संयोजकत्वमा पाँच सदस्यीय समिति बनेको छ । यद्यपि संघीय सरकारको उक्त निर्णयलाई प्रदेश २ सरकारले 'टेकओभर' को रूपमा अर्थ्याएको थियो ।

कतिपय मुलुकमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, पूर्वानुमान, खोज, उद्धार, राहत सामग्री व्यवस्थापन, तथ्यांक संकलन, विश्लेषण, भण्डारण र पुनर्निर्माणको काम एउटै निकायले गर्ने परिपाटी छ । विपद् व्यवस्थापन ऐनले परिकल्पना गरेको प्राधिकरणले पुनर्निर्माणको कामसमेत गर्ने व्यवस्था छ । "अहिले प्राधिकरण रहेको भए केन्द्र र प्रदेश सरकारबीचको मतमतान्तर नहुन सक्थ्यो," गृहका एक अधिकारी भन्छन् । हाल पुनर्निर्माणको काम गरिरहेको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणका लागि मात्र गठन भएको हो ।

"नीति बनाएर मात्र हुँदैन । त्यसअनुरूप कार्यान्वयन हुन सक्यो भने पक्कै पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ," विपद् व्यवस्थापनविद्

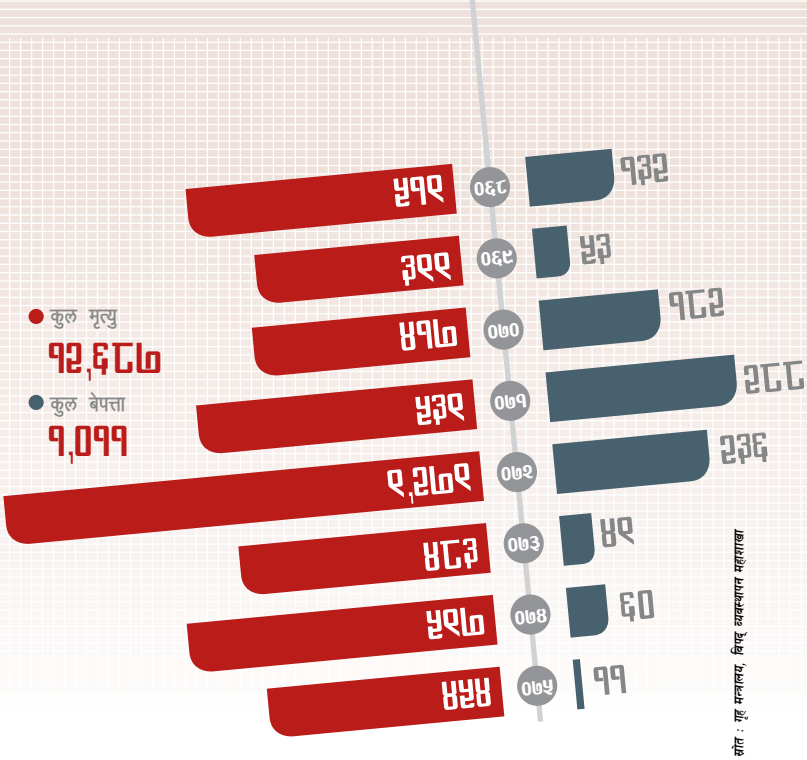

जोखिममा ३० औँ

नेपाल भूकम्पीय जोखिमको दृष्टिले ११ औँ र बाढीपहिरो जोखिमको दृष्टिले ३० औँ मुलुक हो। पछिल्लो ८ वर्षको तथ्यांक हेर्दा पनि प्राकृतिक विपद्का कारण मुलुकमा १२ हजार ६ सय ८७ जनाको ज्यान गएको छ भने १ हजार ११ जना बेपत्ता भएका छन्। ३० हजार ६ सय ४० जना घाइते भएका छन्।

संयुक्त राष्ट्रसंघले असोज ०७५ मा सार्वजनिक गरेको 'आर्थिक क्षति : गरिब र विपद्' नामक रिपोर्टमा पनि पछिल्लो २० वर्ष (सन् १९९८ देखि २०१७) सम्म प्राकृतिक विपद्का कारण सोही अवधिमा २ हजार ९ सय ८ अर्ब डलर नोक्सान भएको उल्लेख थियो। मौसमी घटनाका कारण कुल आर्थिक नोक्सानीमा ७७ प्रतिशत क्षति पुगेको रिपोर्टमा उल्लेख छ।

थापा भन्छन्, 'आशा गरौँ, राम्रो कामको सुरुआत हुनेछ।"

नेपालमा बर्सेनि बाढीपहिरो, आगलागी, चट्याङ, हुरीबतासजस्ता ५ सय प्रकारका विपद्ले औसतमा ४ सय ८५ को ज्यान जान्छ, अर्बौं रुपैयाँ बराबरको क्षति हुन्छ। गृहको तथ्यांक केलाउँदा ०७५ मा मात्रै विपद्का कारण ४ सय ५४ जनाको मृत्यु भएको छ भने ११ बेपत्ता। ४ हजार १ सय ९० जना घाइते भएका छन्।

संयुक्त राष्ट्रसंघको ब्युरो अफ क्राइसिस प्रिभेन्सनको अध्ययनअनुसार ९७ प्रतिशत नेपाली कुनै न कुनै प्रकारको प्राकृतिक विपद्को जोखिममा छन्। त्यसमा पनि १ लाख ३२ हजार नागरिक हरेक वर्ष कुनै न कुनै प्राकृतिक विपद्बाट प्रभावित हुन्छन्। विपद्कै कारण औसतमा १ अर्ब २० करोडको क्षति हुने गरेको छ। ०७५ मा आगलागी, पहिरो, चट्याङ र हावाहुरीका कारण क्रमशः ८९, ८८, ६८ र ४५ जनाको ज्यान गएको छ।

एसियाली विपद् पूर्वतयारी केन्द्रका नेपाल प्रमुखसमेत रहेका विपद्विद् थापा भन्छन्, "विपद् व्यवस्थापनका चक्रमध्ये अल्पीकरण, पूर्वतयारी र प्रतिकार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सक्यौं भने मात्र त्यस्ता घटनाबाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ।"

अल्पीकरणमा जोखिमयुक्त स्थान पहिचान, त्यस्ता स्थलको संकट र जोखिम नक्सांकन गरेर योजना निर्माण तथा अव्यवस्थित बस्ती विकास निरुत्साहित समेटिन्छ भने पूर्वतयारीमा पूर्वचेतावनी संयन्त्र स्थापना, एकीकृत सूचना प्रवाह सन्जाल विकास र प्रशासनिक संयन्त्र 'हाइ अलर्ट'। विपद् प्रतिकार्यमा तत्काल उद्धार, राहत सामग्री वितरण र अस्थायी बसोबास पर्छन्।

त्यसपछि मात्र पुनर्स्थापन, पुनर्निर्माणको विषय आउँछ। नेपालमा विपद् आइसकेपछिको उद्धार र राहत केही हदसम्म राम्रो देखिए पनि विपद् नै आउन नदिन र त्यसबाट हुने क्षति न्यूनीकरणतर्फ सचेतना जगाउने काममा सरकारी निकायको भूमिका खासै प्रभावकारी देखिँदैन। त्यसका दृष्टान्तका रूपमा ०७२ को भूकम्प, ०७४ मा तराईमा आएको भीषण बाढी र पछिल्लो पटकको बारा र पर्सामा आएको विनाशकारी 'टोर्नाडो' आँधी।

गत चैतमा स्वीकृत राष्ट्रिय योजना आयोगको १५ औँ पञ्चवर्षीय योजनामा विपद्का प्रमुख समस्या औँल्याउँदै भनिएको छ, 'विपद् जोखिमबारे पर्याप्त सूचना र ज्ञानको कमी हुनु, विपद् जोखिम न्यूनीकरण र विकास निर्माणबीच आवश्यक तालमेलको कमी हुनु, विपद् उत्थानशील प्रक्रियाको कमजोर अवलम्बन, जोखिम नक्सांकन नहुनु, प्राकृतिक स्रोतको अव्यवस्थित दोहन, सूचना प्रणाली व्यवस्थापन अभाव र आपतकालीन अवस्थाका लागि दक्ष, पर्याप्त मानव स्रोत, उपकरण एवं राहतको कमी।' थापाको भनाइमा एकीकृत रूपमा विपद् व्यवस्थापन गरिए विकास अभियानका साथै गरिबी निवारणमा पनि सहयोग पुग्न सक्छ। ने

विरोधी
बस, जिविवस
Orbit

बाबुराम भट्टराई

[विशेष लेख]

उथलपुथलको अर्को पखाइ

नेपाली राजनीति यतिबेला ठूलो आँधीबेहरीपछिको स्तब्धता र सन्नाटाजस्तो अवस्थामा छ। लोकतान्त्रिक आन्दोलनको एउटा पुरानो पुस्ता थाकेको, गलेको, भोकाएको जस्तो। डिजिटल युगको अर्को नयाँ पुस्ता स्पष्ट दिशाबोध, कर्तव्यबोधबिना अल्मलिएजस्तो। देश छाडेर भाग्न छटपटिएजस्तो। क्रान्ति, विद्रोह, परिवर्तनको ऊर्जा सिद्धिएजस्तो। यथास्थितिवादको 'ब्ल्याक होल' ले सबैलाई तानेजस्तो।

दुई तिहाइ बहुमत निकट सरकारको पहिलो वर्षको निराशाजनक कार्यसम्पादन र सुशासन, लोकतन्त्रको सबलीकरणजस्ता क्षेत्रमा उसको उल्टो दिशातर्फको यात्राले समाजको आम निराशा, संशय र उकुसमुकुसलाई थप मलजल गरेको छ। संसद् होस् वा सडक, टोलछिमेक होस् वा चियापसल, जहाँसुकै होस्, सामान्य नागरिक र सत्ताबाहिरका नेता-कार्यकर्ता मात्र होइन, सत्तासीन दलका नेता-कार्यकर्ता र समर्थक भेट हुँदा पनि आशावादी र सकारात्मक कुराभन्दा निराशावादी र नकारात्मक कुराकै खेती बढी हुने गर्छ।

देश र समाजका निम्ति यो पटक्कै शुभसंकेत र सन्तोषको विषय होइन।

तर जुनसुकै बादलमा चाँदीको घेरा हुन्छ भनेझैँ यो युगीन संकटका लक्षणलाई वस्तुपरक ढंगले केलाएर अग्रगामी समाधानको उपाय खोज्न सकिन्छ।

सचेत नागरिकले त्यस्तो प्रयास गर्नैपर्छ।

अन्तर्राष्ट्रिय आयाम

संकट एक्लै आउँदैन। त्यसको वस्तुगत र ऐतिहासिक कारण हुन्छ। अहिलेको चरम भूमण्डलीकृत दुनियाँमा कुनै

> विश्वमा उदारवाद र साम्यवाद पुरानो र अपूर्ण सावित भइसक्दा नेपालमा चाहिँ ती दुवै राजनीतिक विचार प्रणाली भर्खर प्रारम्भ भएका छन् । विश्व चेतना धेरै अगाडि बढिसकेको छ तर हामीचाहिँ पछाडि परिसकेको विचार प्रणाली अपनाउन र प्रयोग गर्न बाध्य छौँ ।

पनि देश-समाजका परिघटना विश्वव्यापी परिघटनासँग कुनै न कुनै रूपमा जोडिएका हुन्छन् । सूचना प्रविधि, पुँजी, श्रम, वस्तु र ज्ञानको तीव्र गतिको विश्वव्यापी प्रवाहले प्रत्येक देश र समाजको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र चेतनागत प्रक्रियालाई बढ्दो रूपमा प्रभावित गरिरहेका हुन्छन् । नेपाल अपवाद हुन सक्दैन । यो रबिन्सन क्रुसोको टापु होइन ।

एक्काइसौँ शताब्दी र नयाँ सहस्राब्दीको सुरुआतसँगै मानव जाति र विश्व व्यवस्था अर्को एउटा नयाँ युगमा प्रवेश गरेको मानिँदै छ । विगत पाँच सय वर्षदेखिको पुनर्जागरण, वैज्ञानिक क्रान्ति, प्रबोधन, औद्योगिक क्रान्ति, पुँजीवादी लोकतान्त्रिक क्रान्ति, समाजवादी क्रान्तिसहितको आधुनिक युग अहिलेको चौथो औद्योगिक क्रान्तिसँगै नयाँ युगमा प्रवेश गरेको छ । त्यसैले वैचारिक राजनीतिक रूपमा हिजो विश्वस्तरमा हावी रहेका र आपसी प्रतिस्पर्धामा रहेका उदारवाद र साम्यवाद दुवै अहिले अपूर्ण, एकांगी र संकटग्रस्त बनेका छन् ।

युरोप, अमेरिका, जापान, भारत, ब्राजिल, इन्डोनेसियालगायत विश्वका अधिकांश देशमा प्रयोगमा रहेको उदारवादी लोकतन्त्र अहिले तीव्र संकटबाट गुज्रिरहेछ । आवधिक निर्वाचनको माध्यमबाट एकल जातिवादी, नश्लवादी, धार्मिक कट्टरपन्थी, अन्धराष्ट्रवादी नारा दिएर एकपछि अर्को नवफासीवादी, तानाशाही शासक जन्मिरहेछन् । विगत तीन दशकमा उदारवादी लोकतन्त्र अपनाउने प्रमुख ३३ देशमा ४६ जना त्यस्ता शासक उदय भएका र ती देशमा थप संकट निम्त्याएको एक अध्ययनले देखाएको छ । तिनीहरूमध्ये संयुक्त राज्य अमेरिका, भारत, ब्राजिल, इन्डोनेसिया, टर्की, इटाली, पोल्यान्ड, हंगेरी, अस्ट्रिया, फिलिपिन्स आदि प्रमुख छन् । ब्रिटेन, फ्रान्स, जर्मनी, हल्यान्ड, स्वीडेन आदि प्रमुख उदार/सामाजिक लोकतन्त्र भएका देशमा पनि चरम दक्षिणपन्थी, नवफासिवादी शक्तिको उदय डरलाग्दो ढंगले भइरहेको छ ।

अर्कोतिर, कुनै बेला विश्वको एक तिहाइ जनसंख्या र भूभागमा प्रभुत्व जमाएको साम्यवादी प्रणाली सोभियत संघ र पूर्वी युरोपमा धराशयी भइसकेको छ । बाँकी रहेका चीन, भियतनाम, क्युबा, उत्तर कोरियालगायतका देशका व्यवस्था राष्ट्रिय पुँजीवादको अवतारमा टिकिरहेका छन् वा चरम संकटबाट गुज्रिरहेका छन् । यसरी एउटा ऐतिहासिक कालखण्डमा प्रगतिशील भूमिका खेलेका र प्रभुत्व जमाएका दुवै उदारवादी र साम्यवादी विचार र राज्य-प्रणाली नयाँ ऐतिहासिक चरणमा संकटग्रस्त र असान्दर्भिक बन्दै जान्छन् भन्ने विश्व इतिहासले पुष्टि गरिरहेछ ।

त्यस्तै, अर्थ-राजनीतिक हिसाबले सन् १९९० को दशकपछि पूरै विश्व वित्तीय पुँजीको भूमण्डलीकरणको चपेटामा बाँधिएको छ । पुँजीवादमा अन्तर्रनिहित संकेन्द्रण र केन्द्रीकरण प्रवृत्तिका कारणले विश्वको आर्थिक असमानता तीव्र वृद्धि हुँदै गइरहेको छ । अक्सफामको पछिल्लो तथ्यांकअनुसार विश्वका १ प्रतिशत धनाढ्यहरूको हातमा ८२ प्रतिशत सम्पत्ति रहेको छ । बढ्दो असमानता सँगसँगै विश्वको कुल आर्थिक वृद्धिदरमा पनि मन्दी आएको छ । गत ३० वर्षको औसत वृद्धिदर ३.५ प्रतिशत आसपास मात्र रहेको छ, जसलाई मुख्यतः चीन र पछिल्लो चरणमा भारतको उच्च वृद्धिदरले मात्र उकासेको छ ।

यसरी विश्वको राजनीतिक र आर्थिक प्रणाली गम्भीर अन्तरविरोधमा फस्दै गइरहेको स्वतः अनुमान गर्न सकिन्छ। भर्खरै विश्व व्यवस्थासँग जोडिन पुगेको नेपालमा पनि त्यसको प्रभाव पर्नु अन्यथा हुँदैन ।

सारमा भन्नुपर्दा वर्तमान विश्व विकसित पुँजीवादभित्र जन्मेको अन्तरविरोधको संकटबाट गुज्रिरहेको छ । अर्थात् विश्वले एक्काइसौँ शताब्दीमा राजनीतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक रूपले एउटा नयाँ उत्तर-पुँजीवादी पुनर्संरचनाको माग गरिरहेको छ । त्यस्तो पुनर्संरचना हिजोको साम्यवादी मोडेल हुन नसक्ने इतिहासले पुष्टि गरिसकेको छ । तर मानव जातिले अहिलेसम्म गरेको ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिको अभूतपूर्व विकासले अहिलेभन्दा उच्चतर समाज व्यवस्था निर्माण सम्भव र आवश्यक दुवै छ भन्ने पनि उत्तिकै छर्लंग छ। उदाहरणका निम्ति अहिले विश्वमा आर्जित कुल धन न्यायपूर्ण ढंगले वितरण गर्ने हो भने सबैलाई वार्षिक प्रतिव्यक्ति १० हजार डलर पुग्छ, जसले विश्वका सबैलाई सम्मानजनक जीवनयापन गर्न पर्याप्त हुन्छ। त्यसका निम्ति विश्वस्तरमा उपयुक्त राजनीतिक आर्थिक प्रणालीको मात्र खाँचो छ, जसको खोजी मानव जातिले सामूहिक रूपमा गर्नैपर्छ ।

नेपालको नयाँ संक्रमणकाल

समग्र विश्व विकसित पुँजीवादको उच्चतम चरणमा पुग्दा नेपाल भने भर्खरै मात्रै सामन्ती निरंकुशता र एकात्मकताको अन्त्य गरेर प्रारम्भिक पुँजीवादी संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा प्रवेश गरेको छ। बाँकी विश्वले उन्नाइसौँ र बीसौँ शताब्दीमा गरिसकेको काम हामीले एक्काइसौँ शताब्दीको सुरुमा मात्र गरेका छौँ ।

एक हिसाबले नेपालको क्रान्तिलाई फ्रान्सेली क्रान्तिबाट सुरु विश्व लोकतान्त्रिक क्रान्तिको पछिल्लो कडी मान्न सकिन्छ। त्यो पनि हाम्रो अति जटिल आन्तरिक जातीय, भौगोलिक संरचना र त्योभन्दा पनि जटिल क्षेत्रीय भू-राजनीतिका कारणले हामीले एउटै झट्कामा क्रान्ति सम्पन्न नगरी ००७ देखि ०६२/६३ सम्म विभिन्न चरणमा निकै मौलिक ढंगले 'हलाल क्रान्ति' गरेका छौँ। राज्यको संघीय पुनर्संरचनालगायतका मुद्दा अझै अपूर्ण छन् । त्यस हिसाबले नेपाल अझै नयाँ ढंगको संक्रमणकालबाट गुज्रिरहेछ । नेपाली राजनीतिको संकटको एउटा चुरो कारण यो हो ।

नेपाली राजनीतिको अर्को विडम्बना, विश्वमा उदारवाद र साम्यवाद पुरानो र अपूर्ण सावित भइसक्दा नेपालमा चाहिँ ती दुवै राजनीतिक विचार प्रणाली भर्खर प्रारम्भ भएका छन् । विश्व चेतना धेरै अगाडि बढिसकेको छ तर हामीचाहिँ पछाडि परिसकेको विचार प्रणाली अपनाउन र प्रयोग गर्न बाध्य छौँ । वास्तवमा समाजको एउटा तप्कामा व्यक्तिको निजत्वलाई प्रधानता दिने उदारवाद र अर्को तप्कामा सामाजिक सम्बन्धलाई प्रधानता दिने साम्यवादप्रति आकर्षण वा भ्रम बाँकी नै छ। त्यसैले जुन विचार र प्रणालीलाई अन्ततः हामीले उछिनेर अगाडि जान आवश्यक छ, केही समय त्यसैलाई पछ्याउन हामी बाध्य छौँ। यो एक प्रकारको वैचारिक संक्रमणकाल व्यवस्थापनको संकट अहिले हामीले बेहोरिरहेछौँ ।

नेपाली राजनीतिको संकटको सम्भवतः सबभन्दा महत्त्वपूर्ण र जटिल आयाम आर्थिक संक्रमणको व्यवस्थापन हो। नेपाली अर्थतन्त्र भर्खर मात्रै निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीबाट कृषि तथा गैरकृषि औद्योगिक प्रणालीमा संक्रमणको चरणमा छ । अर्थात्, हामी अहिले पहिलो औद्योगिक क्रान्तिको चरणमा छौँ भने विश्व डिजिटल प्रविधि, स्वचालित यन्त्र, आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्ससहितको चौथो औद्योगिक क्रान्तिको चरणमा पुगिसकेको छ । विश्व पुँजीवादी आर्थिक प्रणालीसँगको सम्बन्धको हिसाबले हामी किनारा वा काँठे पुँजीवादको अवस्थामा छौँ, जुन स्वभावैले अल्पविकसित, पराश्रित र कुपोषित हुन्छ । साथै, यो रोजगारीमूलक उत्पादनको क्षेत्रभन्दा वितरण र बिचौलियागिरीसँग झांगिएको हुन्छ र यसले क्रोनी क्यापिटालिज्मको पक्षपोषण गर्छ। त्यसैले त हामीले जतिसुकै तामझाम गरेर 'लगानी सम्मेलन' गरे पनि विश्व पुँजीका मालिकहरूले कुनै टेरपुच्छर लगाउँदैनन् । यसबाट उत्पन्न निराशा र लाखौँ युवाहरूको विदेश पलायन समकालीन नेपालको सबैभन्दा मार्मिक परिघटना हो ।

सामाजिक-सांस्कृतिक क्षेत्रमा पुरानो संरचना मक्किएको वा भत्केको तर नयाँ वैकल्पिक संरचना बनिनसकेको संक्रमणकालीन अवस्था संकटको अर्को परिचायक हो । जातीय, क्षेत्रीय विविधता र पहिचानको सम्बोधन, महिला र दलितमाथिको मध्ययुगीन विभेद र उत्पीडनको अन्त्य र नयाँ अग्रगामी संस्कृति निर्माणमा उदासीनता र विलम्बले समग्र संकटलाई अरू पेचिलो बनाएको छ। त्यो विलम्बको घाउमा धार्मिक कट्टरताको औँस्याहा पारेर प्रतिगमनको खेती गर्ने दुस्साहस केही किनाराको वृत्तबाट हुनु निश्चय नै विडम्बनापूर्ण छ।

राजनीतिक शक्तिहरूको अवस्था

ऐतिहासिक रूपले समाज र राज्यबीच निर्माण हुन पुगेको दूरीलाई मेटाउने र राज्यलाई समाजको मालिक होइन, सेवक बनाउने कार्यको नेतृत्व गर्ने संगठित शक्ति राजनीतिक दलहरू हुन् । तर समाजको अन्तरविरोध र संकट समाधान गर्न निर्मित दलहरू स्वयं अन्तरविरोध र संकटमा रुमल्लिनु समकालीन नेपालको सम्भवतः सबभन्दा ठूलो विडम्बना हो । कतिपय अवस्थामा जो रक्षक, उही भक्षक बन्नु वा देखिनु निकै लाजमर्दो कुरा हो। यति छिटो राजनीतिक दलहरूप्रति जनताको अविश्वास र आक्रोश चुलिँदै जानु गम्भीर चिन्ताको विषय हो । फेरि पनि लोकतन्त्रमा राजनीतिक दलहरूको विकल्प हुन्न र हुन

> “यति छिटो राजनीतिक दलहरूप्रति जनताको अविश्वास र आक्रोश चुलिँदै जानु गम्भीर चिन्ताको विषय हो । फेरि पनि लोकतन्त्रमा राजनीतिक दलहरूको विकल्प हुन्न र हुन सक्दैन ।

सक्दैन। खराब दलको विकल्प असल दल मात्रै हुन सक्छ।

एमाले र माओवादी केन्द्र मिलेर बनेको नेकपालाई जुनसुकै कारणले भए पनि जनताले झन्डै दुई तिहाइ मत दिएर जिताएकै हुन् । संसारभर स्टालिनवादी कम्युनिस्टहरू ओरालो लाग्दै गएका बेला नेपालमा यति ठूलो जनविश्वास प्राप्त हुनु चानचुने कुरा थिएन। तर गत एक वर्षको सरकारको निराशाजनक काम, पार्टीभित्रको भद्रगोल र दिशाहीनता, कम्युनिस्ट नामका 'कमाउनिस्ट' कामको पुलिन्दा आदि हेर्दा सबै निराश र आश्चर्यचकित बन्नुपरेको अवस्था छ।

एक्काइसौं शताब्दीको सुरुमा सबभन्दा क्रान्तिकारी माओवादी कम्युनिस्टहरूको नेतृत्वमा पुँजीवादी लोकतान्त्रिक क्रान्ति सम्पन्न हुनु एउटा विस्मयकारी घटना नै हो । यो पंक्तिकार त्यतिबेला त्यसको एउटा जिम्मेवार सदस्य हुनुको नाताले त्यसमा असीम गर्व गर्दछ । तर अहिले फर्केर र बाहिर बसेर हेर्दा भन्नैपर्ने हुन्छ, माओवादी नेतृत्व आफ्नो कामको महत्तावारे आफैं भ्रमित रह्यो वा बुझ्न सकेन । त्यसका विरोधीहरू त्यसबाट त्रसित रहे किनकि उनीहरूले त्यो कुरा राम्ररी बुझे । माओवादी नेतृत्वले पुँजीवादी क्रान्ति आफूले सम्पन्न गरेको कुरा बुझेको भए त्यसको स्वामित्व खुला रूपमै लिनुपर्थ्यो र बदलिएको नयाँ सन्दर्भमा पार्टीलाई एउटा प्रगतिशील लोकतान्त्रिक वा समाजवादी पार्टीमा रूपान्तरण गरेर बाँकी कार्यभार सम्हाल्ने हिम्मत गर्नुपर्थ्यो। त्यसो नभएपछि आन्दोलन छिन्नभिन्न हुनु अनिवार्य थियो, भयो। पछि मुख्य नेताकै नेतृत्वमा एउटा ठूलो माओवादी समूह एमालेमा विलीन हुनु भनेको ऐतिहासिक रूपले प्रतिगमन वा यथास्थितिवादलाई सघाउनु मात्र हुन्थ्यो । एक वर्षको अनुभवले त्यही पुष्टि गर्दै गइरहेछ। अब नेकपा नेतृत्वबाट केही होला भनेर आशा गर्नु गोरु ब्याएर दूध खाउँला भन्नुजस्तै मात्र हो । 'कम्युनिस्ट' नाउँका अन्य समूह अब इतिहासका फुटनोट बन्ने मात्र हुन् ।

दोस्रो शक्ति नेपाली कांग्रेसले इतिहासमा निरंकुशताविरोधी लोकतान्त्रिक आन्दोलनको एउटा चरणसम्म नेतृत्व गरेको हुनाले केही समयसम्म त्यसको ब्याज उसलाई प्राप्त भइरहनेछ । परन्तु, बीपीलगायतका पहिलो पुस्ताको अवसानपछि विचारविहीन र दिशाविहीन बनेको त्यो शक्तिले समाजको अग्रगामी रूपान्तरणमा कुनै सार्थक भूमिका निर्वाह गर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्न। त्यसको एउटा तप्काले हिन्दुत्वको पुच्छर समातेर राजनीतिक वैतरिणी तर्ने हास्यास्पद जमर्को गरेर आफ्नै इतिहासप्रति मजाक मात्रै गरिरहेछ। आफ्नो कुनै चामत्कारिक रूपान्तरण नगरे नेपाली कांग्रेस आम जनताका निम्ति 'बेत बसेको गाईको न दूध न मासु' भनेजस्तै मात्र हुने सहज अनुमान गर्न सकिन्छ।

तेस्रो शक्ति मधेसकेन्द्रित र अन्य क्षेत्रीय दलहरूले संघीयता र पहिचानको मुद्दाको पैरवी गरेसम्म उनीहरूको अस्तित्वको सार्थकता र औचित्य रहन्छ । तर नेपालको अत्यन्त छिरलिएको जातीय, क्षेत्रीय बनोट र जटिल भू-राजनीतिको आलोकमा उनीहरूलाई लामो समयसम्म आफ्नो अस्तित्व र औचित्य बचाइराख्न गाह्रो हुनेछ । उनीहरूले संघीयता र समावेशिता स्वीकार्ने वैकल्पिक राजनीतिक शक्तिहरूसँग ध्रुवीकरण गरेर राष्ट्रिय शक्तिको रूपमा विकास गर्नु श्रेयस्कर हुनेछ ।

चौथो शक्ति नयाँ युगअनुकूलको नयाँ अग्रगामी विचार, नीति, कार्यक्रम र कार्यशैली अंगीकार गर्ने नयाँ वैकल्पिक राजनीतिक शक्तिहरू हुन्। प्रारम्भिक निर्माणको

> “ नेकपा नेतृत्वबाट केही होला भनेर आशा गर्नु गोरू ब्याएर दूध खाउँला भन्नुजस्तै मात्र हो । 'कम्युनिस्ट' नाउँका अन्य समूह अब इतिहासका फुटनोट बन्ने मात्र हुन् ।

चरणमा विभिन्न नाउँमा गठन भए पनि बदलिएको अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय परिस्थितिमा देशमा एउटा बलियो वैकल्पिक राजनीतिक शक्तिको आवश्यकता र औचित्य छ । आगामी दिनमा त्यसको महत्त्व अरू बढेर जानेछ । हाल नयाँ शक्ति नेपालमा आबद्ध रहे पनि समृद्धि, सुशासन र समावेशी लोकतन्त्रको नीति र कार्यक्रमसहितको नयाँ समाजवादी वा प्रगतिशील लोकतान्त्रिक शक्ति निर्माण गर्ने अभियानमा जोकसैसँग हातेमालो गर्न नयाँ शक्ति पार्टी र यो पंक्तिकार प्रतिबद्ध छ ।

राजतन्त्रवादी, धर्मान्धतावादी पश्चगामी शक्तिहरूको भौतिक उपस्थिति हाम्रोजस्तो पिछडिएको समाजमा केही समय रहे पनि उनीहरूको कुनै भविष्य छैन । हुनु पनि हुँदैन ।

संगठित राजनीतिक शक्तिहरूबाहेक विभिन्न सामाजिक संघसंस्था र नागरिक आन्दोलनकारीको पनि उन्नत लोकतन्त्रमा दरिलो उपस्थिति र सक्रिय भूमिका भइरहनुपर्छ । तर अहिले केही मत्थर भएको अवस्था छ । उनीहरूको भूमिकालाई स्थापित गर्न सबै लोकतान्त्रिक शक्तिहरूले सहयोग गर्नुपर्छ ।

अबको बाटो

नेपाली राजनीतिको अहिलेको सन्नाटा अर्को उथलपुथलको तयारी मात्र हो । सन्नाटापछि अर्को आँधी आउनु प्रकृतिको नियम हो । क्रान्तिपछि शान्ति र शान्तिपछि अर्को क्रान्ति हुँदै छलाङमय ढंगले समाज अघि बढ्नु इतिहासको अकाट्य नियम हो । बादशाहहरूको आदेशले समुद्रको छाल नरोकिएझैँ हाम्रा नयाँ शासकहरूको इच्छा वा आदेशले नेपाली समाजको अग्रगामी यात्रा रोकिनेवाला छैन । मुख्य कुरा अग्रगामी शक्तिहरूले त्यो प्रक्रियालाई सचेतन ढंगले कसरी सहजीकरण गर्ने र तीव्रता दिने भन्ने मात्रै हो । यस सन्दर्भमा हामीले केही कुरामा ध्यान केन्द्रित गर्नैपर्छ ।

पहिलो कुरा, यो नयाँ सहस्राब्दीमा समग्र विश्वमा, त्यसको एक इकाइ नेपालमा उचित राजनीतिक-आर्थिक प्रणाली कायम गर्न सके विश्वमा सबै मानिसलाई एकैसाथ धनी र सुखी बनाउन सकिन्छ भन्ने वस्तुगत तथ्यलाई हामीले दह्रोसँग आत्मसात गर्नुपर्छ । त्यसनिम्ति हामीले हाम्रो औसत राष्ट्रिय चेतनालाई विश्व चेतनासँग एकाकार गर्दै आफ्नो विशिष्ट धरातलीय यथार्थलाई पनि राम्ररी पहिचान गर्नुपर्छ । अन्ततः उन्नत ज्ञान र विज्ञानले नै अग्रगामी परिवर्तनको यात्राका निम्ति कम्पासको काम गर्ने हुनाले ऐतिहासिक ढंगले पछाडि परिसकेका र एकांगी बनेका उदारवादी र साम्यवादी विचारको सट्टा पूर्णांगी वैज्ञानिक मानवतावादी विचार अंगीकार गर्ने साहस गर्नैपर्छ । त्यसैको जगमा समावेशी र सहभागितामूलक लोकतन्त्रमा आधारित समाजवादी राजनीतिक-आर्थिक प्रणाली अवलम्बन गर्नुपर्छ ।

दोस्रो कुरा, एसियातिर फर्कंदै गरेको विश्व शक्तिकेन्द्रको गति र तीव्र रूपमा परिवर्तन हुँदै गइरहेको नेपालको भू-राजनीतिक अवस्थितिलाई बेलैमा ठीक आकलन गरेर हामीले आफ्नो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र स्थानलाई मजबुत पार्नुपर्छ । त्यसनिम्ति अहिलेसम्म हामी बढी बाँधिँदै आएको छिमेकी भारतको 'हिमालयन फ्रन्टियर' को नीति, अर्को छिमेकी उदीयमान विश्वशक्ति चीनको महत्त्वाकांक्षी 'बेल्ट एन्ड रोड इनिसिएटिभ' को नीति र विद्यमान महाशक्ति अमेरिकाको 'इन्डो-प्यासिफिक स्ट्राटेजी' को नीतिबीच वस्तुसंगत र कलापूर्ण सन्तुलन मिलाएर देशको सार्वभौमसत्ताको रक्षा र तीव्र आर्थिक समृद्धि प्राप्त गर्ने रणनीति अपनाउनुपर्छ ।

तेस्रो कुरा, समावेशी लोकतन्त्र, सुशासन र समृद्धिका तीन प्रमुख एजेन्डालाई एकीकृत ढंगले ग्रहण गर्ने राजनीतिक शक्तिहरूबीच बृहत् ध्रुवीकरण गरेर देशमा गैरकम्युनिस्ट र गैरकांग्रेस तेस्रो वैकल्पिक राजनीतिक ध्रुव निर्माण गर्नुपर्छ । त्यस सँगसँगै राज्यको संघीय पुनर्संरचनामा बाँकी रहेका मुद्दाको छिटो निरुपण गर्ने, महिला, दलित र अल्पसंख्यक समुदायका थाती रहेका लोकतान्त्रिक मागको सम्बोधन गर्ने, देशमा व्याप्त भ्रष्टाचार र क्रोनी क्यापिटालिज्मको जालो च्यात्ने, युवालाई स्वदेशमै सम्मानजनक रोजगारीको व्यवस्था गर्नेलगायतका मुद्दामा राष्ट्रिय अभियान सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

चौथो कुरा, नयाँ वैकल्पिक शक्तिले समावेशी लोकतन्त्र र सुशासनको जगमा उभिएर देशलाई २०-२५ वर्षभित्र अहिलेको अल्पविकसित तेस्रो विश्वको स्तरबाट उच्च विकसित पहिलो विश्वको स्तरमा पुऱ्याउने आर्थिक क्रान्तिको सुस्पष्ट मार्गचित्र बनाएर दृढतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । हाम्रै जीवनकालमा सिंगापुर, दक्षिण कोरिया, मलेसियालगायतले सम्पन्न गरेको यो कार्यभार नेपालमा पनि सम्भव छ, सम्भव बनाउनुपर्छ ।

पाँचौँ र अन्तिम कुरा, समाजको तीव्र अग्रगामी रूपान्तरणको अभिभारा राजनीतिक शक्तिहरू र राज्यले मात्र होइन, बरु मुख्य रूपमा आम नागरिक, सार्वजनिक बौद्धिकहरू र सञ्चार जगत्को सक्रिय सहभागिताबाटै पूरा हुन सक्छ ।

भनिन्छ, 'निरन्तर सजगता नै स्वतन्त्रताको मूल्य हो ।' ने

> बीपीलगायतका पहिलो पुस्ताको अवसानपछि दिशाविहीन बनेको कांग्रेसले समाजको रूपान्तरणमा सार्थक भूमिका निर्वाह गर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्न ।

चिनियाँ खेलाँची

थुप्रै चिनियाँ कम्पनी ठेक्का लिन्छन्, समयमै काम गर्दैनन्, उल्टो बीचैमा छाडेर हिँड्छन्

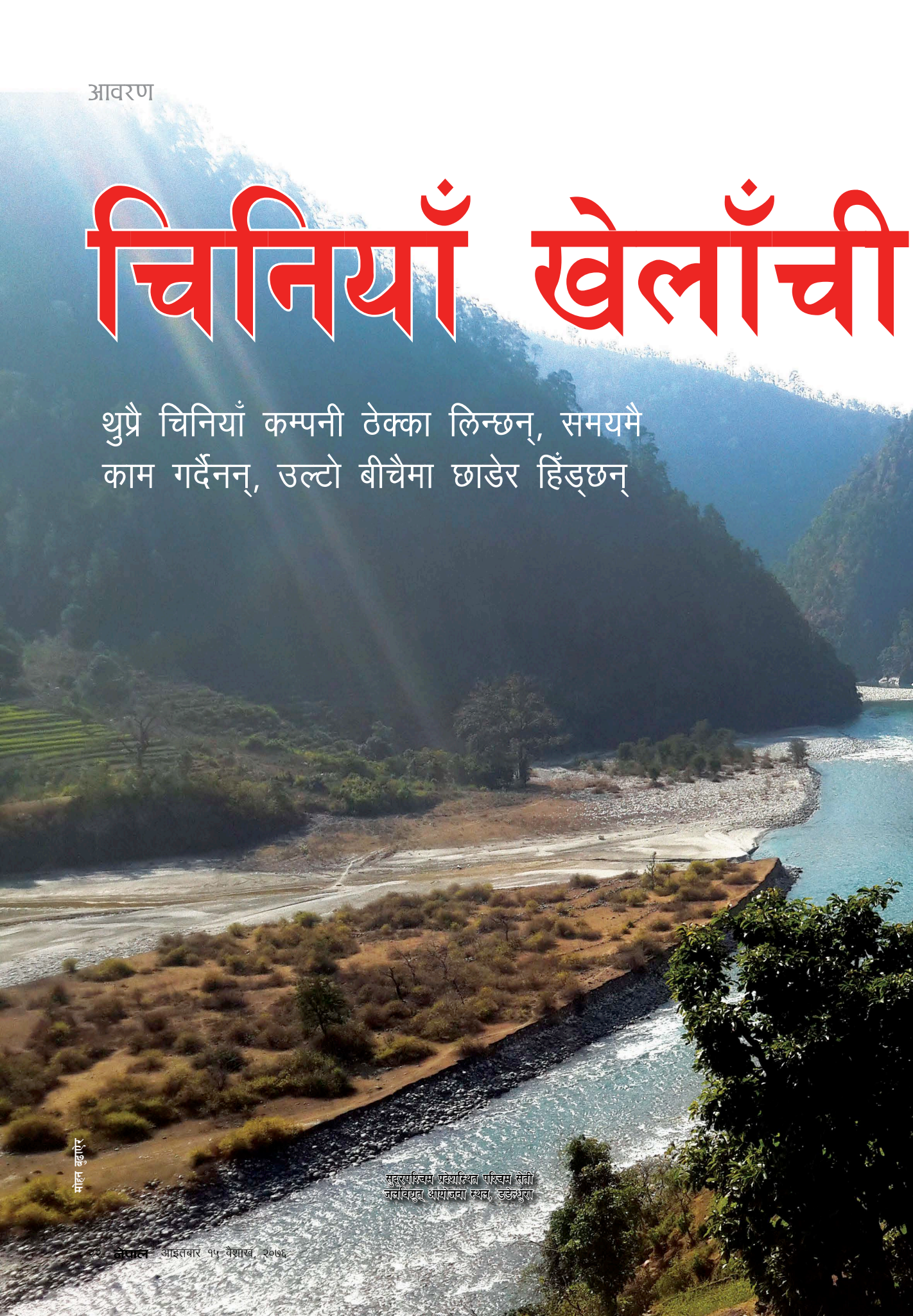

मोहन बहादुर

सुदूरपश्चिम प्रदेशस्थित पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना स्थल, डडेल्धुरा

का १७ दृष्टान्त

योगेश ढकाल

वैशाख ११ मा ९ दिने चीन भ्रमणमा निस्कन लागेकी राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीको उपस्थितिमा नेपाल-चीन पारवहन सम्झौताको प्रोटोकलमा हस्ताक्षर हुँदै छ । यो प्रोटोकल तयार हुन २० वर्ष लाग्यो भन्दा पत्यार नलाग्न सक्छ ।

त्यसका लागि १६ अक्टोबर १९९८ को एक साँझतिर पुग्नुपर्छ, जुनबेला तत्कालीन राजा वीरेन्द्र र चीनका लागि नवनियुक्त राजदूत राजेश्वर आचार्य नारायणहिटी दरबारमा कुरा गर्दै थिए । राजालाई आफ्ना योजना सुनाउने क्रममा आचार्यले पारवहन सम्झौताको कुरा उठाएका थिए । वीरेन्द्रले सोधे, 'यो सरकारको योजना हो कि राजदूतको व्यक्तिगत धारणा ?' वीरेन्द्रको त्यो आशंकाकै बीचमा बेइजिङ उडेका आचार्यले चीनका सहायक विदेशमन्त्री वाङ यीसँग त्यही पारवहन सम्झौताको मुद्दा उठाए ।

सन् २००० सुरुमै पहिलो मस्यौदा आदानप्रदान भयो नेपाल-चीनबीच । त्यतिबेला वाङको सुझाव थियो, 'ट्रान्जिट ट्रिटी नभनेर ट्रान्सपोर्टेसन ट्रिटी भनौँ ।' आचार्य अहिले स्मरण गर्छन्, "वाङले नेपालको संवेदनशीलता बुझेर नै पारवहनसम्बन्धी बुँदामा सम्पादन नगरी ट्रान्जिट ट्रिटी नभनेर ट्रान्सपोर्टेसन ट्रिटी भनौँ भनेका थिए । त्यो मस्यौदा थप अगाडि बढ्नै पाएन ।"

०७२ मा संविधान निर्माणलगत्तै प्रधानमन्त्री बनेका केपी ओली त्यो बेला जारी भारतीय नाकाबन्दी अन्त्यलगत्तै चीन गए । १८ वर्षअघि चलेको पारवहन सम्झौताको छलफलले बल्ल नयाँ शिराबाट मूर्त रूप पाउँदै थियो ।

सम्झौतापछि प्रोटोकलमाथिको छलफलमा पनि चीनले पारवहनलाई प्राथमिकतामा राखेको थिएन । प्रोटोकलमाथिका हरेक बैठकमा सहभागी भई सहमति जुटाएका वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट भर्खर अवकाशप्राप्त रविशंकर सैंजुको भनाइमा दुई वर्ष पहिले चीनमा भएको पहिलो बैठकमा पारवहन सम्झौताको प्रोटोकललाई चिनियाँ पक्षले चौथो प्राथमिकतामा राखेको थियो, जबकि त्यतिबेला नेपालले पहिलो प्राथमिकतामा

राखेको थियो । त्यो बैठकमा नेपाली पक्षको जोडबलमा मात्रै छलफल भएको थियो ।

भदौ ०७५ मा सहमति जुटेको त्यो प्रोटोकलमा अर्को साता हस्ताक्षर हुँदै छ । संयोगले १८ वर्षअघि नेपाली पक्षसँग कुरा गर्ने तिनै वाङ अहिले विदेशमन्त्रीको कुर्सीमा छन् ।

भनिन्छ, चीनमा औसत ५ दिनमा एउटा भव्य भवन बन्छ । हरेक मिनेटमा ५६ जना गरिबीको रेखाबाट माथि उक्लिन्छन् । अमेरिकाले २० औँ शताब्दीभरि लगाएर उपयोग गरेको ६.६ गिगाटन सिमेन्ट चीनले सन् २०११/१४ को ४ वर्षमा प्रयोग गऱ्यो । यस्तै उदाहरणले तीव्र गति विकास गर्ने चिनियाँ शैलीको यस्तो मोडलबारे खुबै चर्चा हुन्छ नेपालमा ।

द्रुत गति र लक्षित समयमा काम गर्ने चिनियाँ शैलीको नेपाली उदाहरण बनेको छ, भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना । आयोजनाको १२ किमि सुरुङमार्ग लक्षित समयभन्दा एक वर्ष पहिला सकियो । निर्धारित समयअनुसार ०७६ चैतसम्म लाग्थ्यो । चिनियाँ ठेकेदार कम्पनी चाइना ओभरसिज इन्जिनियरिङले टनेल बोरिङ प्रविधिको उपयोगमा कात्तिक ०७४ बाट खन्न थालेको १२ किमि लामो सुरुङ १९ महिनामा सकियो । भेरी-बबई डाइभर्सन विद्युत् उत्पादन र सिँचाइसहितको बहुउद्देश्यीय आयोजना हो ।

गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल पनि यस्तै आयोजनामा पर्छ, जो समयभन्दा पहिले सकिन लागेको छ । सन् २०१९ सेप्टेम्बरभित्र सक्ने लक्ष्यसहित निर्माण भइरहेको यो विमानस्थल पनि चिनियाँ शैलीको विकास मोडलको चर्चामा छ । चिनियाँ सरकारको ऋण लगानीमा निर्माणाधीन पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको धावनमार्ग निर्माण सम्पन्न भएसँगै २०२१ जुलाई लक्षित समय भए पनि निर्माणमा लिएको गतिले २०२० को डिसेम्बरमै सञ्चालनमा ल्याउन सकिने नागरिक उड्डयन प्राधिकरणका महानिर्देशक सञ्जीव गौतम बताउँछन् ।

आफूलाई सहज लागेको आयोजनामा चिनियाँहरू कतिसम्म दत्तचित्त भएर काम गर्छन् भन्ने देखाउन यी उदाहरण काफी छन् । तर दृश्य त्यस्तो मात्रै छैन । चिनियाँ कम्पनी ठेक्का लिएर आयोजना ओगट्नेदेखि अलपत्र छाडेर जानेजस्ता प्रवृत्तिका सूची लामै छन् ।

१२ वैशाख ०७२ को भुइँचालोले क्षति पुऱ्याएको तातोपानी नाका पुनर्निर्माणमा चीन सरकारले यति आलटाल गऱ्यो कि नेपालले आजसम्म पनि त्यसको मार खेपिरहेकै छ । खासमा चीनले स्वतन्त्र तिब्बत आन्दोलनको संवेदनशीलता र सुन तस्करीको बहानामा तातोपानी नाका खोल्न चाहेको थिएन । ३ वर्षपछि बल्ल चीनकै सहायतामा निर्माणाधीन नाका क्षेत्र एक महिनामा तयार हुने बताइँदैछ ।

यसले के देखाउँछ भने चीन नेपालको आवश्यकताभन्दा उसको स्वार्थअनुसारका आयोजनाका सहायतामा जोड दिन्छ । तातोपानी नाका पुनर्निर्माणको उदासीनताले चिनियाँ आकांक्षाको पर्दा मात्र खुल्दैन, नेपालका आयोजना जिम्मा लिने, तर ढिला गर्ने प्रवृत्तिको बढोत्तरी पनि देखाउँछ ।

जस्तो, सिन्धुपलाञ्चोक जिल्ला अस्पताल पुनर्निर्माणको जिम्मा लिएको चीनले अहिलेसम्म काम सुरु गरेको छैन । भुइँचालोपछि पुनर्निर्माणमा चीनले २५ वटा परियोजना जिम्मा लिएको थियो । त्यसैमा पर्छ, दशरथ रंगशाला । रंगशाला निर्माणले पनि गति लिएको छैन । अनि रसुवामा निर्माण थाल्ने घोषणा गरिएको सुक्खा बन्दरगाह सन् २०१९ को मध्यबाट सुरु गर्ने भनिएको छ । सुक्खा बन्दरगाह निर्माण क्षेत्रमा परेको नेपाली सेनाको क्याम्प हटाउन सहमति भइसकेको छ । सेनाले क्याम्प सार्न ३ करोड १८ लाख लाग्ने बताएको छ । तर क्याम्प अझै सारेको छैन । जबकि त्यो रकम अर्थ मन्त्रालयले दिने भनिसकेको छ ।

राष्ट्रपति भण्डारीको चीन भ्रमणको सम्मुखमा यस्ता परियोजनामाथिको विश्लेषण आवश्यक रहेको विज्ञहरूको टिप्पणी छ ।

बदनामीको बाटो

कुनै समय मानिसलाई लाग्थ्यो, चिनियाँ सहायताका संरचना गुणस्तरीय त हुन्छन् नै, निर्धारित समयमै सकिन्छन् । लागत पनि कम पर्छ । घर्किंदो समयसँगै चिनियाँको त्यो पहिचानमाथि संशय उठेका छन् । चिनियाँ कम्पनीमाथि नेपालका पूर्वाधार निर्माणमा बोलकबोलमा ठेक्का लिने गरेको अनि लाभहानिको जोडघटाउमा लाग्ने गरेको आरोप छ । त्यसो भन्नेहरू जिकिर गर्छन्- आम्दानीको ग्राफ कम देखिए चिनियाँहरू एकतर्फी ठेक्का तोडिदिन्छन् । बार्गेनिङ गरेर सर्त स्वीकार्न बाध्य पार्छन् ।

त्यसको गतिलो उदाहरण हो, पश्चिम सेती जलविद्युत् आयोजना । झन्डै ४० वर्षदेखि ७ सय ५० मेगावाट उत्पादन क्षमताको यो आयोजना सुदूरपश्चिममा मात्र होइन, देशकै सेतो सुन भनेर परिभाषित थियो । तर त्यही आयोजनालाई विदेशी निर्माण कम्पनीले गोटीझैँ यताउता हानिरहेका छन् । अस्ट्रेलियाको स्मेक कम्पनीले १७ वर्ष ओगटेको पश्चिम सेतीलाई ०६८ पछिका ७ वर्ष चिनियाँ कम्पनी चाइना थ्री गर्जेज इन्टरनेसनल कर्पोरेसनले ओगट्यो । ०३७ मा अध्ययन भएको आयोजनाको सपना दोस्रो पटक असोज पहिलो साता ०७५ मा थ्री गर्जेजले तुहाइदियो ।

लगानी बोर्डको सर्तअनुसार आर्थिक र प्राविधिक रूपमा काम गर्न नसक्ने थ्री गर्जेजको विश्लेषण थियो । १७ फागुन ०६८ मा ऊर्जा मन्त्रालयले बिनाप्रतिस्पर्धा थ्री गर्जेजलाई निर्माण ठेक्का दिएको थियो, भलै त्यतिबेला संसद्को

कलेन्द्र सेजुवाल

प्राकृतिक स्रोतसाधन समितिले प्रश्न उठाएको थियो। १७ वर्ष ओगटेको स्मेकबाट मुक्ति खोजेको मन्त्रालयलाई त्यो प्रश्नले खास समस्या त बनाएन, समिति स्वयं पनि चीनको सबैभन्दा ठूलो जलविद्युत् परियोजना २३ हजार मेगावाट क्षमताको ड्याम बनाउन सक्ने थ्री गर्जेजप्रति अविश्वास गर्न सक्ने अवस्थामा थिएन। दुर्भाग्यचाहिँ सम्झौतामा भनिएअनुसार ६ महिनाभित्र गर्नुपर्ने अध्ययन सकाउनै ५ वर्ष लाग्यो।

साउन ०७३ मा प्रारम्भिक काम सुरु गरेको कर्पोरेसनले त्यतिबेलै छाड्ने संकेत दिएको थियो। त्यसबीचमा आयोजनाका समस्यामा सरकारले सम्बोधन गर्न सहयोग गर्ने मात्र भनेको थिएन, विद्युत् प्राधिकरण प्रतियुनिट १५ रुपैयाँमा विद्युत् खरिद गर्न तयार भइसकेको थियो। यति हुँदाहुँदै पनि उसले किन हात झिक्यो भन्ने प्रश्नसँगै प्रवृत्तिमाथिको विश्लेषण आवश्यक देखाउँछ।

चिनियाँ कम्पनीले ठेक्का लिने, समयमा काम नगर्ने, उल्टो बीचैमा छाडेर हिँड्ने सूचीमा पश्चिम सेती न पहिलो हो, न त अन्तिम नै। काकाकुल काठमाडौँबासीका लागि मृगतृष्णाझैँ बनेको मेलम्ची खानेपानी आयोजनामा चिनियाँ कम्पनी चाइना रेलवेले यस्तै प्रवृत्ति देखायो। सन् २०१३ सम्म काठमाडौँबासीको तिर्खा मेटाउने सपना बोकेर सन् २००९ मा नेपाल ओर्लिएको कम्पनीले ठेक्का सम्झौताअनुसार सुरुङ खन्नै सकेन।

सुर्खेतमा भेरी-बबई बहुउद्देश्यीय आयोजनाको सुरुङमार्ग 'ब्रेक थ्रु' पछि निस्किएको टीबीएम मेसिनको तस्बिर खिच्दै आगन्तुक, ३ वैशाख

कतिसम्म समस्या भइदियो भने काम थालेको ४ वर्षमा जम्माजम्मी ६.५ किमि मात्रै सुरुङ खनियो जबकि सम्झौताअनुसार त्यतिबेलासम्म सबै २७.५ किमि सुरुङ खनिसक्नुपर्ने थियो। ४ अर्ब २८ करोड रुपैयाँमा ठेक्का पाएको यो कम्पनी पनि मेलम्ची छाडेर हिँड्यो। त्यसपछि आएको इटालीको सीएमसी कम्पनी पनि हिँड्यो। मेलम्ची अझै मृगतृष्णा भइरहेछ।

समस्या चिनियाँ ठेकेदार कम्पनीमा हो वा स्वयं नेपालको आर्थिक तथा प्रशासनिक संरचनामा भन्ने बहसचाहिँ अहिलेसम्म भएको छैन। त्यसको बहस भइदिएको भए कलंकी-कोटेश्वर चक्रपथ स्तरोन्नतिमा पनि समस्या आउने थिएन। त्यसले चक्रपथ स्तरोन्नतिका क्रममा फुटपाथदेखि आकासे पुललगायतको डिजाइन अपूरो भएको प्रश्न मात्र उठेन, चिनियाँ कम्पनीको साखमाथि आशंका उब्जियो। त्यसमा नेपाली पक्ष पनि दोषको भागीदार अवश्य छ। तर उसले चुपचाप निर्माण गऱ्यो र सरकारलाई हस्तान्तरण गऱ्यो।

बिर्सन नहुने पक्ष के भने चिनियाँ प्रधानमन्त्री वेन जियाबाओ नेपाल भ्रमणमा आउँदा जनवरी २०१२ मा चक्रपथ स्तरोन्नतिको सम्झौता भएको थियो। तर चिनियाँ पक्षले यो परियोजनालाई चलाखीपूर्वक भूकम्पपछिको पुनर्निर्माण परियोजनाअन्तर्गत राखेर निर्माण गऱ्यो।

यी र यस्तै कतिपय उदाहरणका कारण चिनियाँको काम गर्ने शैलीप्रति पछिल्ला दिनमा प्रश्न उठेको पूर्वसचिव पुरुषोत्तम ओझाको बुझाइ छ। भन्छन्, "विगतका यस्तै अनुभवका आधारमा सबै सम्झौतामा समीक्षा गर्नु आवश्यक भइसकेको छ।"

चिनियाँ कम्पनीले ठेक्का पाउन मरिहत्ते गर्दैगर्दा नेपाली पक्ष पनि तीप्रति कति लालायित हुन्छ भन्नलाई बिर्सनै नहुने परियोजना हो, बूढीगण्डकी जलविद्युत् आयोजना। सुरुमा नेपालीकै लगानीमा निर्माण गर्ने हल्ला गरियो र पेट्रोलियम पदार्थमा प्रतिलिटर १ रुपैयाँ कर लगाइयो। तर परिस्थिति यसरी फेरिँदै गयो कि ०७४ जेठ १० मा तत्कालीन प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल 'प्रचण्ड' ले यो आयोजना विवादास्पद चिनियाँ कम्पनी गेजुवा ग्रुपलाई जिम्मा लगाए।

त्यसलगत्तै प्रधानमन्त्री भएका शेरबहादुर देउवाले ०७४ मा चिनियाँ कम्पनीबाट आयोजना खोसेर नेपालले नै बनाउने निर्णय गरे। ०७४ मंसिरको संघीय संसद् चुनावपछि फागुनमा पुनः प्रधानमन्त्री बनेका केपी ओलीले त्यो निर्णय फेरि उल्टाए। पश्चिम सेतीबाट थ्री गर्जेज बाहिरिनु र बूढीगण्डकी फेरि गेजुवाले नै पाउनु उस्तैउस्तै समयमा परेको थियो।

जलविद्युत् क्षेत्रमा आएका चिनियाँ कम्पनीको 'ट्राक रेकर्ड' गतिलो छैन। चमेलिया जलविद्युत् आयोजना निर्माण गर्न १२ वर्ष मात्र लागेन, प्रतिमेगावाट २८ करोड लागत पर्ने आयोजना ५५ करोडमा पुग्यो। यसको जिम्मेवार पनि चिनियाँ कम्पनी गेजुवा नै थियो। गेजुवाले नै ठेक्का पाएको माथिल्लो त्रिशूली ३ ए निर्माण क्रममा भएका चलखेल बिर्सनलायक छन्।

कतिसम्म भइदियो भने, चिनियाँ कम्पनी र नेपाली कमिसन एजेन्टको मिलेमतोमा ६० मेगावाटको यो आयोजनालाई ९० मेगावाट बनाउन जोडबल गरियो। १४ जेठ ०६७ मा ९ करोड डलर लागत अनुमान गरेर सम्झौता भएको केही वर्षमा आएको प्रस्तावको चर्को आलोचना भयो। खासमा ०७२ मा सम्पन्न हुनुपर्ने आयोजना समयमा नसकिने भएपछि बीचमा यस्तो चर्चा चलाइएको थियो, कमिसनको लोभमा। सम्झौता समयभन्दा ३ वर्ष ढिला गरी यसै वर्ष सकिँदैछ। चीनका लागि पूर्वराजदूत आचार्यको भनाइझैँ चिनियाँ लगानीका आयोजनाको सुस्ततामा चीन जति दोष देखिन्छ, त्यसमा नेपाली पक्षले पनि आत्मसमीक्षा गर्नु आवश्यक छ।

ढल्केबर सबस्टेसनको घटनालाई यहींनेर जोड्नुपर्ने हुन्छ। नेपाल-भारत विद्युत् प्रसारण तथा व्यापार आयोजनाअन्तर्गतको यो खण्ड निर्माणको जिम्मा चिनियाँ कम्पनी सेन्ट्रल चाइना पावर ग्रिड (सीसीपीजी) ले पायो, १२ जुन २०१४ मा। नेपाल सरकार र विद्युत् प्राधिकरणको लगानीमा विश्व बैंकको सहुलियत ऋण थपेर हेटौँडा, ढल्केबर र इनरुवामा सबस्टेसन बनाउने ठेक्का पाएको हो। अपेक्षित काम नभएपछि २२ सेप्टेम्बर २०१७ मा ठेक्का तोडियो। अर्को कम्पनी छनोट गरेर उक्त परियोजना सकियो।

फटाफट हुने हो भने १४ मेगावाट क्षमताको आयोजना निर्माण गर्न करिब ३ वर्ष लाग्छ। तर कुलेखानी तेस्रोले यसलाई सही मान्दैन। यो आयोजना निर्माण थालेको १० वर्ष भइसक्यो। बल्लतल्ल अन्तिम चरणमा आइपुगेको यो परियोजनामा पनि चिनियाँ कम्पनी सिनो हाइड्रोको अर्को स्मरणयोग्य घटना छ। विद्युत्गृह, सुरुङलगायत सिभिल इन्जिनियरिङको ठेक्का पाएको सिनोले केही वर्ष पहिला एकतर्फी ठेक्का तोड्यो। तर के कारणले हो, फेरि काममा फर्कियो।

४४ महिनामा सक्ने गरी ०६३ मा सुरु यो परियोजना निर्माणमा इलेक्ट्रोमेकानिकल र हाइड्रोमेकानिकलको ठेक्का लिएको झोजिङ जिनलुनको लापरबाही पनि कम होइन । यी कम्पनीको लापरबाहीकै कारण करिब ३ वर्षमा सक्नुपर्ने परियोजना तन्केर १० वर्ष पुगिसक्यो ।

चीनको लगानीमा बनेका परियोजनामा अधिकांश कामदार उतैबाट ल्याइन्छ, जसले नेपालका युवाको रोजगारी कटौती हुन्छ । जस्तो, अहिले श्रम स्वीकृति लिएका चिनियाँ कामदार एक हजार २ सय २३ जना छन् । संख्याको हिसाबले ठूलो नभए पनि सैद्धान्तिक प्रश्नचाहिँ के भने यस्तो प्रवृत्तिले प्रविधि र सीप हस्तान्तरण गर्ने परिपाटीको प्रवर्द्धन गर्दैन । नेपालले ०५९ मा ल्याएको वैदेशिक नीतिमा पनि विदेशी कामदार, परामर्शदाता कम गर्ने उल्लेख छ । राष्ट्रिय योजना आयोगका पूर्वउपाध्यक्ष दीपेन्द्रबहादुर क्षत्री चीनले सीधै कामदार लिएर आउने प्रवृत्तिले रोजगारीमा समस्या हुने बताउँछन् । भन्छन्, "परामर्शदातादेखि कामदारसम्म उतैबाट ल्याउने प्रवृत्तिले नेपाली युवाको सीप, ज्ञान तथा प्रविधि हस्तान्तरणलाई सहयोग गर्दैन ।" बीआरआईका परियोजना ऋणमा सञ्चालन हुँदैछन् र ती चीनले प्याकेजमा बनाइदिनेछ । सैंजुका अनुसार बीआरआईअन्तर्गतका परियोजना व्यापारिक ऋणमा बन्नेछन् भने त्यस्ता परियोजनाको लागत, जनशक्ति, डिजाइन सबै चीनले गर्नेछ । यसो भए नेपालले ऋणको भारी बोक्ने तथा सीप, रोजगार र प्रविधिको अवसर पाउने छैन ।

मगन्ते शैली

लोभको सीमा नराखी नेपाली पक्ष ससाना सामान मागिरहेको हुन्छ, चीनसँग । मगन्ते शैलीले कूटनीतिक क्षमता कमजोर बनाउँछ भन्ने नबुझेर हुन सक्छ, हालै भन्सार विभागले तातोपानी नाकामा सुरु हुन लागेको कार्यालयका लागि फर्निचरसमेत मागेको छ । यो प्रस्ताव भन्सार विभागबाट वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय हुँदै चिनियाँ दूतावाससम्म पुगेको छ । यो नाकामा नेपालतर्फको भवनमा २४ कोठा छन् । त्यसैका लागि नेपाली पक्षले चीनसँग करिब २ करोड रुपैयाँ बराबरको फर्निचर मागेको हो ।

दानदातव्यलाई देशको मुख्य स्रोत मान्दै आएको नेपालका लागि यो कुनै नौलो घटना भने होइन । जस्तो, चीनले ०५८ को दसैंसम्म नेपाललाई बर्सेनि २ हजार गोटा च्यांग्रा दिन्थ्यो । नेपाली पक्षले लामो समयसम्म यो बुझेन,

> विगतका यस्तै अनुभवका आधारमा सबै सम्झौतामा समीक्षा गर्नु आवश्यक भइसकेको छ ।
>
> – **पुरुषोत्तम ओझा**
> पूर्वसचिव

अनुदानमा आएका च्यांग्राको ओसारपसारमा लाग्ने प्रशासनिक खर्चले खुद ती च्यांग्रा खरिद गर्न पुग्थ्यो ।

२ हजार च्यांग्रा अनुदानमा लिन लाजले नै ०५८ पछि अस्वीकार गरियो । त्योभन्दा भिन्न छैन, हालै तातोपानी नाका भन्सार कार्यालयका लागि आवश्यक फर्निचरको माग । कूटनीतिज्ञ आचार्य जे पनि माग्ने नेपालको रोगले हेपिनुपर्ने अवस्था आउने टिप्पणी गर्छन् ।

यति कुरा बुझेको चीनले पनि आफ्नो इच्छाअनुकूल नेपाली पक्षसामु प्रस्ताव राख्न छाडेको छैन । आफ्नो कमजोरीले बेलाबेला चुकिसकेको नेपाल पक्षले चीनका कतिपय रणनीतिक प्रस्ताव अस्वीकार गर्न सक्दैन । जस्तो, ३ डिसेम्बर २०१८ को परराष्ट्रसचिव र चिनियाँ राजदूत उपस्थितिको एक बैठककै उदाहरण लिन सकिन्छ । त्यस दिनको बैठकका प्रस्तावमध्ये एउटा बुँदामा चीनको सहायता भएका परियोजनाका लागि नीलो नम्बर प्लेटको गाडी सुविधा सम्बन्धमा उल्लेख छ ।

चिनियाँ पक्ष उसका परियोजनामा प्रयोग हुने गाडीमा नीलो अर्थात् कूटनीतिक नम्बर प्लेट उपयोग गर्न चाहन्छ । भलै, अहिलेसम्म चिनियाँ

प्रस्ताव अलमलमै छ । कूटनीतिक नियोगले उपयोग गर्न पाउने सुविधा चीनले आफ्ना विभिन्न परियोजनाका लागि माग्ने हैसियत नेपाली पक्ष बेलामौकामा चुक्दाको परिणति हो ।

भुल्न नहुने अर्को कुरा के भने चिनियाँ पक्षले भदौ ०७५ मा नेपाललाई अर्को प्रस्ताव पनि पठाएको छ, जीवित भैंसी, राँगा चीन निर्यातको सुविधा दिन । चीनमा मासुको खपत अधिक छ, त्यही कारण नेपालबाट मासु लैजाने प्रयासमा छ । चिनियाँको लगानीमा बर्दिया, बाँकेलगायतका केही क्षेत्रमा मासु चीन लैजाने कम्पनी पनि छन् । तर त्यो मासु नेपालको नाम नराखी भियतनाम भन्दै चीन पुग्छ । यस्तो मासु गुणस्तरीय छ भन्ने प्रमाणित गर्ने नेपालको क्षमता नभएकाले नेपाली मासु भारतीय बाटो हुँदै भियतनाम पुग्छ । र, त्यहाँ प्रमाणीकरण गरेर चीन भित्र्याइन्छ । सैंजु पनि यो घटना स्वीकार्छन् । सैंजुको भनाइमा चिनियाँ पक्षले एनिमल क्वारेन्टाइनमा प्रश्न उठाएर मासु नेपालबाट सीधै चीन लैजान मानेको छैन । नेपाली पक्षले यही प्रश्न उठाउँदा चिनियाँले त्यसो भए जिउँदा राँगा, भैंसी निर्यात सुविधा दिन प्रस्ताव गरेको हो ।

खुसीको कुरा अर्को के छ भने चिनियाँ पक्षले तिब्बतमा फाल्तु चौँरीगाईका लागि नेपालबाट घाँस लैजान प्रस्ताव पनि गरेको छ । तिब्बतको घाँसले ३ महिना पनि नधान्ने भएकाले नेपालका राष्ट्रिय निकुन्ज तथा आसपास क्षेत्रमा पाइने हात्तीले खाने घाँसप्रति चिनियाँको चासो छ । "प्रतिकिलो ७ रुपैयाँसम्म दिन सकिने चिनियाँ पक्षको प्रस्ताव थियो," सैंजु भन्छन्, "त्यसो हुँदा नेपालबाट वर्षमा करिब ३५ करोडको घाँस निर्यात हुने रहेछ ।"

सजिलोमा चुपचाप

'ढाँटको निम्तो खाई पत्याउनु' नेपाली आहान बिर्साउने खालकै व्यवहार पनि छ, नेपालको चीनसँग । छटपटीमा जस्तोसुकै सम्झौता गर्ने तर परिस्थिति सहज हुनेबित्तिकै ती सम्झौता र सहमति बिर्सने नेपाली बानीप्रति चीन बेखबर छैन । नेपालको यस्तो प्रवृत्तिले दुई सरकारबीच भएका सम्झौता र सहमति कार्यान्वयनको गति धीमा बनाउन बल पुऱ्याइरहेको छ । जस्तो, ०७२ को भारतीय नाकाबन्दीको आहतमा नेपाल सरकारले चीनसँग ३३ प्रतिशत पेट्रोलियम पदार्थ खरिदको सम्झौता गऱ्यो । जुन दिन नाकाबन्दी हट्यो, त्यही दिन उक्त सम्झौता बिर्सियो नेपालले ।

त्यहीँनेर जोडिन्छ, पेट्रोलियम पदार्थ भण्डारण केन्द्र बनाउने एजेन्डा । पञ्चायतकालमै

तातोपानी नाका

काभ्रेको पाँचखालमा ९० दिनका लागि भण्डारण बनाइदिन चीन सहमत भइसकेको थियो । बहुदलपछि यो एजेन्डा गायब भइसकेको थियो । ०७२ को नाकाबन्दीले त्यसलाई ब्युँताइदियो । तर निर्माणस्थल छनोटमै ३ वर्ष बितिसकेको छ । केही महिना पहिला वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले तनहुँ, रसुवा, नुवाकोट र काभ्रेमा भण्डारण बनाउने सकिने प्रस्ताव चीनलाई पठाएको छ । यद्यपि अहिलेसम्म त्यसमा प्रगति भएको छैन । यी दुई मुद्दा तीन दशक पुराना हुन्, जसले चीन पत्याइहाल्ने अवस्थामा छैन ।

पूर्वसचिव ओझा नेपालले चीनसँग विश्वासको सम्बन्ध राख्नेभन्दा पनि उपयोगको नीति लिनेजस्तो व्यवहार देखाएको ठान्छन् । "असहज परिस्थितिमा जस्तो पनि निर्णय गर्ने तर परिस्थिति सहज हुनेबित्तिकै बिर्सिने बानी छ, नेपालको," ओझा भन्छन् । नाकाबन्दीको कुरा मात्र होइन, उत्तरी सीमाका नाका खोल्ने सन्दर्भमा पनि नेपालले लहडमा बहस र प्रस्ताव गर्छ । जस्तो, ०६५ मा तत्कालीन परराष्ट्रमन्त्री सहाना प्रधानको समयमा डोल्पाको मोरिम्ला नाकालाई वाणिज्य नाकाको रूपमा विकास र विस्तार गर्ने सहमति भयो । तर त्यो अहिले पनि उपयोगमा आउन सकेको छैन । त्योभन्दा पनि धेरै चर्चामा रहने र हरेक प्रधानमन्त्रीको भ्रमणमा सहमतिमा अटाउने हुम्लाको हिल्सा नाका स्तरोन्नतिको प्रयास कछुवा गतिमा छ । अनि मुस्ताङको कोरला नाका सञ्चालनको एजेन्डा पनि गफभन्दामाथि उठेको छैन ।

अलिकति पुरानो सन्दर्भ लिऔँ । १४ मे २००१ मा नेपाल भ्रमणमा आएका चिनियाँ प्रधानमन्त्री झु रोङ झीले समकक्षी गिरिजाप्रसाद कोइरालासँग गरेका ७ बुँदे सम्झौताको एउटा बुँदा थियो, कृषि आधुनिकीकरणसम्बन्धी । नेपालको कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि, प्रशोधन तथा बजारीकरणमा सघाउने त्यस बुँदामा उल्लेख थियो । तर त्यसबारे केही पनि प्रगति भएन । चीनको कृषि मन्त्रालयको निमन्त्रणामा तत्कालीन कृषिसचिव मुक्तिनारायण प्रधान र सहसचिव सुरेन्द्र श्रेष्ठ घुम्न गए । जसरी यो टोली घुमेर आयो, त्यसरी नै कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम रिंगिरह्यो । त्यस सन्दर्भलाई सहजीकरण गरेका तत्कालीन राजदूत आचार्य स्मरण गर्छन्, "नेपालको राजनीतिक र प्रशासनिक संयन्त्रले अदृश्य शक्तिको स्वार्थमा कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम बेपत्ता बनाइदियो ।"

हुन पनि विश्वकै करिब ७ प्रतिशत खेतीयोग्य जमिन भएको चीनले करिब १८ प्रतिशत जनसंख्यालाई खाद्यान्न आपूर्ति गर्छ । चीनसँग जति सम्झौता भएका छन्, त्यसबाट फाइदा लिने सोचमा सरकार देखिन्न । अहिलेसम्म व्यापारसँग जोडिएका ४ वटा मुख्य सम्झौताको बढी फाइदा चीनले नै लिएको छ । चीनसँग भएको यातायात सम्झौताको सहमतिअनुसार सन् २००५ मा काठमाडौँ-ल्हासा बस सेवा सञ्चालन प्रयास भएको थियो । तर त्यो एक महिना पनि टिकेन । ओझाको भनाइमा यात्रुबस मात्र होइन, मालवाहक ट्रकको पनि आवतजावत नभएपछि त्यो सम्झौता कार्यान्वयनमा छैन ।

> चिनियाँ लगानीका आयोजनाको सुस्ततामा चीन जति दोषी देखिन्छ, त्यसमा नेपाली पक्षले पनि आत्मसमीक्षा गर्नु आवश्यक छ ।
>
> – **राजेश्वर आचार्य**
> पूर्वराजदूत

सन् २०१० मा चीनले नेपालबाट चीनमा निर्यात हुने ४ हजार ८ सय नेपाली वस्तुमा भन्सार प्रवेशशुल्क नलिने निर्णय गऱ्यो । सन् २०१४ मा आएर त्यसमा बढोत्तरी गरी ७ हजार ८ सय पुऱ्यायो । तर नेपालको निर्यात बढेको छैन, बरु घट्दो छ । राष्ट्र बैंकको पछिल्लो तथ्यांकअनुसार चालू आर्थिक वर्षको ८ महिनामा गत वर्षको तुलनामा चीनबाट आयात ३८ प्रतिशतले बढेको छ भने नेपालबाट निर्यात २८ प्रतिशतले घटेको छ । "नेपाल-चीन व्यापारको असन्तुलन यति धेरै छ कि हामीले एक रुपैयाँ निर्यात गर्दा ६६ रुपैयाँको आयात हुन्छ," ओझा भन्छन् ।

कथा पुरानो भए पनि भूराजनीतिक चपेटाका कारण चीनले नेपाललाई सहायता गर्न घोषणा गरेका परियोजनाबाट हात झिकेका प्रशस्त उदाहरण छन् । तत्कालीन राजा महेन्द्रको प्रस्तावमा चीनले पूर्व-पश्चिम राजमार्ग निर्माण गर्न लागेको थियो । तर भारतको दबावका कारण चीन हात झिक्न बाध्य भयो । त्यसबाहेक पूर्व-पश्चिम राजमार्गको कोहलपुर-महाकाली खण्ड निर्माणको ठेक्का पनि रद्द गर्न चीन बाध्य भयो, भारतकै दबावमा । कूटनीतिज्ञ मिलन तुलाधर भन्छन्, "पूर्व-पश्चिम राजमार्ग निर्माण गर्दा चीन तराईमा झर्ला भन्ने डरका कारण भारतले दबाब दिएर उसलाई रोक्यो ।" तुलाधरले भनेजस्तै ४० वर्ष पहिला पोखरा-सुर्खेत जोड्ने करिब ४ सय किमि सडक १ अर्ब रुपैयाँमा चीनले बनाइदिने प्रस्ताव गरेको थियो । त्यसअनुसार पाँचौँ र छैटौँ पञ्चवर्षीय योजनामा समेटियो पनि । त्यही बेला भारतले दोलालघाट-धनकुटा जोड्ने सडक बनाइदिने प्रतिबद्धता जनाएको थियो । तर यी दुवै राजमार्ग बनेनन् ।

चार दशकपछि चीनको चित्र नेपालमा अर्कै बनेको छ । फेरिएको मुहारसँगै नेपालको विकास/आयोजना ओगट्ने चिनियाँ प्रवृत्तिले दुईदेशीय सम्बधको मार्गलाई साँघुऱ्याउने त्रास छ । ने

आवरण मोन्टाज : *पीक्सबडडटकम*

बीआरआईमा सहकार्यको अन्तर्य

रूपक सापकोटा

चीनले बेल्ट एन्ड रोड इनिसिएटिभ (बीआरआई) को दोस्रो सम्मेलनमा सहभागिताको अवसरलाई माध्यम बनाएर नेपालकी राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीलाई चीन भ्रमणको चाँजोपाँजो मिलाएको छ । संरचनागत शक्तिमा विश्वास राख्ने चीनका लागि आलंकारिक हैसियत भए पनि नेपालका राष्ट्रपतिको बीआरआईको अन्तर्राष्ट्रिय फोरममा सहभागिता, उनको उपस्थितिमा यातायात तथा पारवहन सम्झौताको प्रोटोकलमा हस्ताक्षरसहित अन्य दुईपक्षीय सम्झौताले दूरगामी अर्थ राख्नेछ । यसका अलावा राजतन्त्र विस्थापित भएर दशक बितिसक्दा पनि हुन नसकेको नेपाली राष्ट्रपतिको राजकीय भम्रणले नेपाल-चीन सम्बन्धको आगामी सहकार्यलाई धेरै हदसम्म प्रभावित पार्नेछ ।

नेपालका तर्फबाट उच्चस्तरीय सहभागिता र संलग्नतामा अन्तर्राष्ट्रिय सन्देशका अलावा हस्ताक्षर भएर पनि पर्याप्त गति लिन नसकिरहेको बीआरआई छाताभित्र नेपाल-चीन सहकार्यलाई नयाँ शिराबाट अगाडि बढाउन सकारात्मक दबाव पुग्ने देखिन्छ। साथै, चिनियाँ राष्ट्राध्यक्ष सी चिनफिङमा नेपाल भ्रमण गर्ने सोच प्रबल बन्दै गएको पृष्ठभूमिमा राष्ट्रपति भण्डारीको भ्रमणले उक्त बहुप्रतीक्षित भ्रमणका लागि मार्गप्रशस्त गर्नेछ ।

यस अर्थमा, नेपालको उच्चस्तरीय भ्रमणका लागि बीआरआई फोरमलाई छानिनु संयोग मात्र होइन । यसले चीनले आगामी वर्षमा नेपालसँग गर्न चाहेको साझेदारीलाई बीआरआईको छाता सम्झौता मातहत ल्याउन चाहेको अर्थमा बुझ्न सकिन्छ ।

पूर्वाधार विकासका लागि बीआरआई

बीआरआईमा आफ्नो राष्ट्रिय आर्थिक आवश्यकताका आधारमा भएको हो, नेपालको सहभागिता । बीआरआईको छाताभित्र गरिने नेपाल-चीन सहकार्यलाई विविध आयामद्वारा हेरिनुपर्छ । नेपालको भारतपछिको मुख्य आर्थिक विकास साझेदार मुलुक हो, चीन । चीनद्वारा निर्माण गरिएका सडक पूर्वाधार नेपालको भौतिक पूर्वाधारका मेरुदण्ड मानिन्छन् । उदाहरणका लागि चीनले काठमाडौँ-तातोपानी जोड्ने अरनिको राजमार्गलाई आधुनिक नेपाल-चीन सम्बन्धको कोसेढुंगा परियोजनाका रूपमा चित्रण गरिन्छ । चीन र भारतको तुलनामा नेपालको पूर्वाधार विकासमा पश्चिमा मुलुकहरूको योगदान नगन्य रहँदै आएको छ। आर्थिक विकास र उसको लगानी सामर्थ्यका आधारमा नेपालको अहिलेको आर्थिक विकास र समृद्धिको मूल एजेन्डामा सहयोग गर्न सक्ने सामर्थ्य चीनले सजिले राख्छ । नेपालको विकास र समृद्धिलाई टेवा पुग्न सक्ने गरी चीनबाट आर्थिक सहयोग र लगानी आकर्षित गर्न सक्नुपर्छ ।

विद्यमान एक अमूक मुलुकप्रति निर्भरता तोड्दै नेपाली अर्थतन्त्रको विविधीकरण गर्नु आजको अर्थराजनीतिक मुद्दाको मूल अन्तर्य हुनुपर्छ । नेपाली अर्थतन्त्रको विश्वव्यापीकरणको प्रक्रियालाई अझ सघन बनाउनुपर्छ। नेपाल र भारतबीच उत्पन्न राजनीतिक असमझदारीका कारण मुलुकले पटक-पटक भारतीय नाकाबन्दी भोग्नुपरेको यथार्थले नेपालको राष्ट्रिय सार्वभौमिकता र सुरक्षामा पैदा हुने गरेको मनोवैज्ञानिक डरप्रति हामी सबै जगजाहेर छौँ । पछिल्ला बहस हेर्दा, बीआरआईमा चीनसँगको सहकार्यद्वारा नेपालको उत्तरी सिमानामा कनेक्टिभिटी विस्तारमा सार्थक पहल थालिनुपर्छ भन्नेमा नेपाली जनमत एकाकार हुँदै गएको पाइन्छ। नेपालको उत्तरी सिमानामा अवस्थित अनकन्टार पडाड छिचोलेर पूर्वाधार विकास गर्न पश्चिमा मुलुक त के, भारत पनि इच्छुक छैन । तसर्थ, चीनको आर्थिक सहयोग र सहकार्यलाई नेपाल-चीनबीचको सीमावर्ती क्षेत्रको पूर्वाधार निर्माण, कनेक्टिभिटी र विशेष आर्थिक क्षेत्र विकासमा लगाउनु सान्दर्भिक हुन्छ ।

यस सन्दर्भमा नेपाल-चीनबीच दीर्घकालीन आर्थिक सहकार्य र नेपाली अर्थतन्त्रको विश्वव्यापीकरणका लागि ट्रान्स-हिमालयन रेलमार्ग निर्माणलाई दिगो कनेक्टिभिटी परियोजनाका रूपमा लिन सकिन्छ । भलै, भीमकाय परियोजनाका रूपमा चित्रण गरिएको ट्रान्स-हिमालयन रेलमार्गको लागत र त्यसले दिने प्रतिफललाई लिएर बहस भने जारी छन् । प्रस्तावित ट्रान्स-हिमालयन रेलमार्ग निर्माणले यस क्षेत्रको समग्र कायापलट हुने अध्ययन पनि भएका छन् ।

ट्रान्स-हिमालयन रेलमार्गको एक अंगका रूपमा हेरिएको काठमाडौँ-केरुङ रेलमार्ग सम्बन्धमा भएको सम्भाव्यता अध्ययनमा रेलमार्ग निर्माण सम्भव ठानिएको छ । तर उक्त रेलमार्ग निर्माण गर्न लाग्ने लागत र मोडलको विषयमा टुंगो लाग्न सकेको छैन । नेपाल र चीनबीच ठूला परियोजना निर्माणमा हुन सक्ने सहकार्यलाई लिएर व्यक्त फराकिला विमर्श र विश्लेषणलाई स्वागत गरिनुपर्छ । आर्थिक दृष्टिले ठूलो परियोजनाका रूपमा चित्रण गरिएको काठमाडौँ-केरुङ रेलमार्ग निर्माण परियोजना सम्बन्धमा आर्थिक लेखाजोखा बढी तर यसको रणनीतिक महत्त्वको पाटोलाई नजरअन्दाज गरेको पाइन्छ ।

बीआरआईमा समावेश गर्नुपर्ने परियोजना छनोट र पहिचानमा भइरहेको विलम्ब, पहिचान गरिएका परियोजनाको प्राथमिकीकरणमा समेत जटिलता देखिएका छन् । बीआरआईमा समावेश अन्य देशहरूको अनुभवका आधारमा नेपालले पनि एक अलग्गै शक्तिशाली संयन्त्र विकास गर्ने अथवा निर्दिष्ट कार्ययोजनासहित कुनै एक निकायलाई उक्त जिम्मेवारी दिन आवश्यक छ । उक्त संयन्त्रले प्रस्तावित परियोजनाका

बीआरआईमा समावेश अन्य देशहरूको अनुभवका आधारमा नेपालले पनि एक अलग्गै शक्तिशाली संयन्त्र विकास गर्ने अथवा निर्दिष्ट कार्ययोजनासहित कुनै एक निकायलाई उक्त जिम्मेवारी दिन आवश्यक छ ।

सम्बन्धमा सतहमा आएका बहसलाई मिहीन ढंगबाट अध्ययन-विश्लेषण गर्ने र कार्यान्वयनका लागि राज्यलाई सिफारिस गर्ने योजनामा समावेश गरिनुपर्छ ।

चीनको पूर्वयोजनामुताबिक सन् २०२० भित्र तिब्बतको सिगात्सेदेखि केरुङसम्म रेलमार्ग विस्तार भइसक्ने लक्ष्य सार्वजनिक भएको थियो । तर उक्त समयसीमा सन् २०२५ सम्म बढाइएबाट चीन सिगात्सेदेखि केरुङसम्म रेलमार्ग विस्तारमा उदासीन भएको अनुमान गर्न थालिएको छ । अन्य प्राविधिक कारणका अलावा नेपाल-चीन सिमानासम्म रेलमार्ग विस्तारमा देखिएको विलम्बमा चीनको भारतसँगको बृहत्तर सम्बन्धले पनि भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

चीनले तिब्बतमाथि पूर्ण राजनीतिक नियन्त्रण कायम गरेको ६० वर्ष पुगेको छ । यस अवधिमा तिब्बतले सामाजिक एवं आर्थिक विकासमा अतुलनीय विकास गरेको छ, जुन मूलतः चीनको केन्द्र सरकारको सहयोगद्वारा सम्भव हुन सक्यो । पछिल्ला वर्षमा चीनले तिब्बतलाई क्रमशः खुला गर्न रणनीति लिएको बुझ्न सकिन्छ । चीनले तिब्बतको दीर्घकालीन आर्थिक आत्मनिर्भरताका लागि सिमाना जोडिएका मुलुक क्रमशः नेपाल, भारत र भुटानसँग कनेक्टिभिटी र आर्थिक सहकार्यमा जोड दिने नीति अख्तियार गरेको छ । तसर्थ, चीन बीआरआईको फ्रेमवर्कभित्र व्यापार, लगानी र कनेक्टिभिटीका माध्यमद्वारा उल्लिखित दक्षिण एसियाली मुलुक जोडिन लालायित देखिन्छ ।

यसबाट चीनको तिब्बतमा दशकौं लगाएर निर्माण भएका भव्यतम पूर्वाधार संरचनाको उपभोगद्वारा दक्षिण एसियाली मुलुक पनि लाभान्वित हुनेछन् । नेपालले चीन र नेपालबीच यातायात तथा पारवहन सम्झौताको प्रोटोकलमा हस्ताक्षर भएसँगै, चीनको भूमि हुँदै सामुद्रिक बन्दरगाहको पहुँच उपयोग गर्न पाउनेछ ।

सम्बन्धमा थपिएको आयाम

७० को दशकमा चीन-अमेरिका सम्बन्धको सामान्यकरणसँगै नेपाल-चीन सम्बन्धमा पनि 'अमेरिकी फ्याक्टर' को उपस्थित खुम्चिएको थियो । सामरिक अन्तर्वस्तुसहितको इन्डो-प्यासिफिक रणनीतिमा अमेरिकाले नेपाललाई साझेदारीको प्रस्ताव गरेपछि चीनसँगको नेपाल सम्बन्धमा नयाँ आयाम पुनः उद्घाटित भएको छ । अमेरिकाले इन्डो-प्यासिफिक रणनीतिमा नेपाललाई साझेदार बनाउन खोज्नुको निहितार्थ रणनीति लुकेको छैन । चीनद्वारा अगाडि सारिएको बीआरआई परियोजनालाई कामयावी हुन नदिने तत्कालीन उद्देश्यसहित प्रकारान्तरमा चीनको बढ्दो विश्वव्यापी प्रभाव रोक्नु आफ्ना साझेदारसहित अमेरिकाद्वारा अगाडि सारिएको यस रणनीतिको मुख्य ध्येय देखिन्छ । अमेरिकाका लागि आफ्नो मुख्य प्रत्यासी चीनसँगको भौगोलिक सिमाना जोडिएको अनि दोस्रो ठूलो संख्यामा तिब्बती शरणार्थीलाई आश्रय दिइरहेको नेपाल समग्र इन्डो-प्यासिफिक रणनीतिको एक महत्त्वपूर्ण कडी हुन सक्ने विश्लेषण देखिन्छ ।

अमेरिकाबाट नेपालमा भएका पछिल्ला भ्रमणमा अमेरिकी अधिकारीहरूले बीआरआई परियोजनामा नेपालको सहभागितालाई लिएर थप मुखरित हुन थालेको पाइन्छ । उदाहरणका लागि नेपाल भ्रमणमा रहेका अमेरिकी रक्षा राज्यमन्त्री जोसेफ फेल्टरले गत २५ फेब्रुअरीमा सञ्चारकर्मीसँगको संवादमा बीआरआई परियोजनामा नेपाल सहभागितालाई लक्षित गर्दै 'चिनियाँ लगानी नेपालको हितमा हुनुपर्ने, पारदर्शी हुनुपर्ने' उल्लेख गर्दै नेपाललाई गम्भीर ऋण भार थपिन सक्ने भनी 'सचेत' गराएका थिए । लगत्तै चिनियाँ राजदूतले लिखित वक्तव्यमार्फत नै प्रतिवाद गरेकी थिइन् ।

भलै, इन्डो-प्यासिफिक रणनीतिका माध्यमबाट अमेरिकाको विस्तारित उपस्थितिले नेपालको रणनीतिक महत्त्वलाई थप मुखरित बनाएको छ । आफ्ना निकटतम छिमेकी चीन र भारतसँगको सम्बन्धलाई सन्तुलन कायम गर्नु सदावहार कूटनीतिक दायित्व छँदै छ । पछिल्ला विकसित घटनाक्रमसँगै नेपालसामु आफ्ना छिमेकी चीन र भारत एवं शक्तिराष्ट्र अमेरिकासँगको अलग तर छुट्टाछुट्टै महत्त्वका सम्बन्धलाई सन्तुलित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने चुनौती थपिएको छ ।

अन्त्यमा

दोस्रो पटक पनि भारतले बीआरआईको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनमा सहभागी हुन अस्वीकार गरेको सन्दर्भमा बीआरआईमा चीनसँग नेपाल सहकार्यका क्षेत्रीय भूराजनीतिक चुनौती यथावत देखिन्छन् । 'उहान भेट' पछि सुधार भएको ठानिएको चीन-भारत सम्बन्धमा पछिल्ला घटनाक्रमले दरार पैदा गरिदिएको छ, जसबाट भारतसहित वा त्रिदेशीय सहकार्यका माध्यमद्वारा क्षेत्रीय कनेक्टिभिटी र पूर्वाधार निर्माणमा सहकार्यको सम्भावना तत्कालका लागि कमजोर भएको छ । तसर्थ, माथि उल्लेख गरिएजस्तै बीआरआईमा चीनसँगको सहकार्यलाई उत्तरतर्फ कनेक्टिभिटी, पूर्वाधार निर्माण र विकासमा ध्यान केन्द्रित गर्नु नेपालका लागि बढी बुद्धिमत्तापूर्ण हुन्छ । चिनियाँ राष्ट्राध्यक्ष सी चिनफिङको निकट भविष्यमा हुन सक्ने भनिएको भ्रमणलाई दृष्टिगत गर्दै नेपालले चीनसँग लिन सक्ने सहयोग र सहकार्य गर्न उपयुक्त क्षेत्रको पहिचानसम्बन्धी गृहकार्यलाई घनीभूत बनाउन आवश्यक छ । ने

ट्वीटर : @RupakSapkota

राखेपभित्र राजनीति

आठौँ राष्ट्रिय खेलकुदमा त्रिकोणात्मक द्वन्द्व छताछुल्ल

जनक नेपाल/नेपालगञ्ज

आठौँ राष्ट्रिय खेलकुदको उद्घाटनपछि आतिसबाजीले नेपालगन्ज रंगशालाको आकाश रंगिँदै थियो। प्रमुख अतिथि राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीलाई बिदाइ गरेर राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् (राखेप) सदस्यसचिव केशवकुमार विष्ट प्रफुल्ल मुद्रामा मञ्चमा उक्लिए र नाच्न थाले। उनलाई अंकमाल गर्न पुगे, पूर्वखेलकुदमन्त्री दलजित सिर्पाली र प्रदेश ५ खेलकुद परिषद् अध्यक्ष भीम ओली। उनीहरूले हात समाएर दर्शकलाई अभिवादन गरे । त्यो हार्दिकता र खुसीमा खेलकुदमन्त्री जगतबहादुर विश्वकर्मा सुनार, राखेप उपाध्यक्ष पीताम्बर तिम्सिना र सदस्य विनोद मैनाली सँगै थिएनन्।

आठौँ खेलको मिति तय हुनुअघिदेखिको चिसो सम्बन्ध उद्घाटन सकिँदासम्मै देखियो । राष्ट्रिय खेलकुद ०७५ मै गर्ने कि ०७६ मा सार्ने भन्नेमा राखेप पदाधिकारी विभाजित थिए। एकाध महिना वरपर खेल सार्नुमा मात्र सो विवाद सीमित थिएन । कसको नेतृत्वमा राष्ट्रिय खेलकुद भन्ने लडाइँ थियो । सदस्यसचिव विष्टको कार्यकाल असारमा सकिँदै छ। राखेप नेतृत्वको होडबाजीले पनि आठौँ खेललाई लामो समय अनिश्चित बनाएको थियो ।

मन्त्री र उपाध्यक्षको अनिच्छा

२५ कात्तिकमा तिम्सिना राखेपमा उपाध्यक्ष मनोनीत भएसँगै प्रधानमन्त्री केपी ओलीसँगको उनको निकट सम्बन्धका कारण एउटा समूहले भावी सदस्यसचिवका रूपमा हेरिरहेको छ। आफ्नै नेतृत्वमा आठौँ खेलकुद गर्ने महत्त्वाकांक्षाले उनी खेल सार्न चाहन्थे । त्यसैले सम्पूर्ण पूर्वाधार निर्माण भई नसकेको भन्दै खेल सार्ने कोसिस गरिरहे । उनको त्यो रणनीतिमा मन्त्री सुनारको पनि साथ थियो ।

राखेपका दुवै पक्षले प्रतिष्ठाको विषय बनाएकाले चैतभर आठौँ खेलकुद हुने/नहुने अन्योल भइरह्यो। फागुनयता मात्र सदस्यसचिव विष्ट झन्डै एक दर्जन पटक काठमाडौँ-नेपालगन्ज ओहोरदोहोर गरेर पूर्वाधार निर्माणको गति बढाए । मैदानमा दौडिन प्रदेश अध्यक्ष ओली छँदै थिए। दुई पक्षको द्वन्द्व राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री कार्यालयसम्मै पुगेको थियो । उनीहरूले छुट्टाछुट्टै रिपोर्टिङ गरिरहेका थिए। सदस्यसचिव विष्ट ९० प्रतिशत काम पूरा भइसकेको भन्दै ०७५ कै अन्तिम साता उद्घाटन गर्न सकिने बताइरहेका थिए ।

मन्त्री सुनार र राखेप उपाध्यक्ष तिम्सिनाले बालुवाटार र शीतलनिवासलाई निर्माण नसकिएकाले हतार गर्न नहुने जानकारी गराएका थिए। एकले निर्माण पूरा भइसकेका तस्बिर पठाए भने अर्कोले अधूरा संरचनाको तस्बिर पुऱ्याए। अस्पष्ट भएपछि राष्ट्रपति भण्डारीले सदस्यसचिव विष्टसँग छुट्टै जानकारी लिएकी थिइन् । रिपोर्टिङ मात्र होइन, मन्त्रीमार्फत गर्नुपर्ने निमन्त्रणासमेत सदस्यसचिव विष्ट आफैँले गरेका थिए ।

"मैले पूर्वाधार पूरा नहुँदै आठौँ प्रतियोगिता नगरौँ भनेकै हो। उद्घाटनको अघिल्लो दिनसम्म प्याराफिटका नटबोल्ट कसिँदै थियो," उपाध्यक्ष तिम्सिना भन्छन्, "राष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री कार्यालयका धेरै झ्यालढोका छन् । व्यक्तिपिच्छे फरक भाषाशैली हुनुलाई अन्यथा मान्नुहुँदैन ।"

विष्टसँगको चिसो सम्बन्धका कारण मन्त्री सुनार नयाँ सदस्यसचिवको नेतृत्वमा आठौँ खेलकुद गर्ने योजनामा थिए। चैत अन्तिम साता खेल नहुनुमा मन्त्री सुनारको अमेरिका भ्रमण पनि एउटा कारण थियो। १९ चैतको परिषद् बैठकमा सदस्यसचिव विष्ट कुनै हालतमा मिति नसार्ने अडानमा रहेपछि उनले आफ्नो बाध्यता सुनाएका थिए। ०७५ भित्रै हुन सक्ने राष्ट्रिय खेलकुदलाई

केशव थापा

< आठौँ राष्ट्रिय खेलकुद उद्घाटन अवसरमा खेलकुदमन्त्री जगतबहादुर विश्वकर्मा सुनार, राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारी, राखेप सदस्यसचिव केशवकुमार विष्ट र उपाध्यक्ष पीताम्बर तिम्सिना ।

दुई साता पर सारेर मन्त्री अमेरिका गएको विषय विवादित बन्यो ।

खेलको मिति तोक्ने महत्त्वपूर्ण बैठकमा नेपालगन्ज निवासी अर्का सदस्य मैनाली मोबाइल स्वीचअफ गरेर अनुपस्थित भइदिए । अर्को दिनको प्रेस मिटमा भने उनी उपस्थित थिए । सदस्यसचिव विष्टले ०७५ लेखिएका खेलाडीका पोसाक, ब्यानर र छपाइ सामग्री काम नलाग्ने भए करोडौँ क्षति पुग्ने तर्क गरेपछि अन्ततः २७ चैत ०७५ बाटै खेल सुरु गरेर प्रतियोगितालाई ०७५/०७६ को बनाइयो । तर ५ वैशाखको उद्घाटनमा सहभागी हुन नेपालगन्ज रंगशाला नआएरै झन्डै एक दर्जन प्रतियोगिता सकेर खेलाडी घर फर्किसकेका थिए ।

त्यसो त, आठौँ राष्ट्रिय खेलकुदको जिम्मेवारीसमेत प्रदेश ५ नेपालगन्जले ठूलै कसरतबाट पाएको थियो । परिषद् बैठक बस्न नसकेपछि मन्त्री श्रीपाली, सदस्यसचिव विष्ट, कोषाध्यक्ष हमाल र सहसचिव चूडामणि पौडेललाई निर्णयको जिम्मेवारी दिइएको थियो । तत्कालीन मन्त्री श्रीपालीले अडान लिइरहँदा तत्कालीन कोषाध्यक्ष सुरेन्द्र हमाल अनुपस्थित भए । पश्चिमाञ्चल पोखराको दह्रो लबिइङ थियो । मन्त्री श्रीपालीले नवौँ खेल पोखरामा गर्ने प्रतिबद्धतासहित नेपालगन्जको पक्षमा निर्णय गराएका थिए । ठूलै जोडबलले खेल नेपालगन्ज ल्याएकैले हुनुपर्छ, उद्घाटन समारोहमा सदस्यसचिव विष्टपछि कोही खुसी थियो भने उनै श्रीपाली थिए ।

तोकिएकै समयमा आठौँ खेलकुद सफल भएपछि राखेपभित्रको गलत प्रवृत्ति निरुत्साहित भएको विष्टको दावी छ । भन्छन्, "यसरी लाग्न हुँदो रहेनछ भन्ने त्यस्ता साथीहरूलाई महसुस भएको हुनुपर्छ । त्यस्तो प्रवृत्तिले आफैँलाई घाटा हुँदो रहेछ भन्ने अब बुझ्नुभयो होला ।" उनको संकेत राखेपभित्रको चलखेलप्रति लक्षित थियो । उपाध्यक्ष तिम्सिना भने मन्त्री, सदस्यसचिव र आफू एउटै पार्टीलाई लेवी बुझाउने भएकाले खेलमन्त्र र भावनामा कसैको फरक मत नरहेको टिप्पणी गर्छन् ।

नेपालगन्जको पुनर्जन्म

राखेप नेतृत्वको दौडले पनि आठौँ खेलभित्र राजनीति घुसाएको थियो । राष्ट्रिय खेलको सफलताको बलमा दोहोरिने भित्री चाहनालाई विष्टले लुकाएका छैनन् । तत्कालीन प्रधानमन्त्री ओलीको चाहनाविपरीत उनलाई नियुक्ति गर्दा मन्त्री पुरुषोत्तम पौडेल आफैँ अप्ठेरोमा परेका थिए । अरू विवाद थपिएपछि उनी राजीनामा गर्न बाध्य भएका थिए । विष्टमाथि सत्रौँ एसियाडमा सेपाक ताक्रोका खेलाडी अमन पोडेलाई भगाएको आरोप लगाइएको थियो । त्यतिबेला वरिष्ठ उपाध्यक्षको हैसियतमा उनी खेल म्यानेजर बनेर कोरिया गएका थिए । सो प्रकरणमा उनले सर्वोच्च अदालतबाट सफाइ पाइसकेका छन् । उपाध्यक्ष तिम्सिना र मोरङका नेकपा नेता विनोद ढकाल दुवैले आफूलाई भावी सदस्यसचिवका रूपमा हेरेका छन् । तिम्सिना भन्छन्, "महत्त्वाकांक्षा त सदस्यसचिव मात्र किन, भावी खेलकुदमन्त्री नै हो नि ।"

खेल सार्न खोज्ने र तोकिएकै मितिमा हुनुपर्छ भन्ने समूहबीच राखेपमा लामै शीतयुद्ध चल्यो । मंसिरमा हुने भनिएको खेल चैतमा आइपुग्दा पनि अनिश्चित भइरह्यो । चलखेल कुन हदमा थियो भने एउटा पक्षले भीआईपी प्याराफिट जडानमा ढिलाइ गर्न ठेकेदार समूहलाई दबाब दिएको अर्को पक्षको आरोप छ । विष्ट निकट स्रोत भन्छ, "खेल सार्न खोज्ने समूहले चिनियाँ ठेकेदारसँग गोप्य भेटघाटसमेत गरेका थिए । सो भेटपछि प्याराफिट जडानका प्राविधिक केही दिन बिदामा बस्न खोजेका थिए ।" त्यसको सुइँको पाएका सदस्यसचिव विष्टले चिनियाँ ठेकेदार कम्पनीसँग बैठक गरी प्राविधिक थप गरेर भए पनि उद्घाटन मितिअगावै काम टुंग्याउन ताकेता गरेका थिए ।

समयमै काम भएको भए आठौँ खेलकुद मंसिरमा गर्ने तय थियो । तर अघिल्लो वर्ष नगन्य मात्र बजेट दिएको अर्थ मन्त्रालयले यो वर्ष ढिलो निकासा गऱ्यो । खेल सञ्चालनका लागि ११ करोड र पूर्वाधार निर्माणको १५ करोड अझै निकासा भएको छैन । सार्वजनिक खरिद ऐनका लम्बेतान प्रक्रिया र राखेप कर्मचारीको सुस्तताले निर्माण झन् धकेलियो । अहिले पनि अधिकांश निर्माणको म्याद असार मसान्तसम्म छ । म्यादभन्दा तीन महिना पहिल्यै काम सक्नुपर्ने बाध्यताले पनि पूर्वाधार निर्माणका अधिकांश काम हतारहतारै भए । अन्य शीर्षकका बजेट सापटी लिएर काम गर्नुपरेको विष्ट बताउँछन् । भन्छन्, "बजेट आउला र काम गरौँला भनेर बसेको भए अहिले प्रतियोगितै हुँदैनथ्यो ।"

एउटा खेलाडीका लागि राष्ट्रिय खेलकुद नियमित हुनु र नहुनुले धेरै फरक पार्छ । नियमित नहुँदा राम्रो सम्भावना बोकेका खेल प्रतिभासमेत राष्ट्रिय खेलकुद खेल्न नपाएरै पलायन हुनुपरेको अनुभव छ, ओलम्पियन सुरेन्द्र हमालसँग । भन्छन्, "खेलाडीले दुई वर्षको लक्ष्य लिएर तयारी गरेको हुन्छ । नभई दिँदा उनीहरूमा नैराश्य पलाउँछ ।"

लामो रस्साकसीपछि नै सही, नेपालगन्जले काठमाडौँबाहिर राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता दोहोऱ्याएको छ । प्रदेश ५ ले झन्डै १ अर्ब रुपैयाँको खेल संरचना प्राप्त गरेको छ । नेपालगन्ज र दाङ बेलझुन्डी रंगशालाले मात्र होइन, बर्दियाका बाँसगढी र भुरीगाउँ, बाँकेको खजुरा र कोहलपुर खेल मैदानको रूप फेरिएका छन् ।

पञ्चायती विरासतका रूपमा लिइएको राष्ट्रिय खेलकुदले १३ वर्षपछि ०५५ मा चौथो खेलकुदमार्फत नेपालगन्जबाटै पुनर्जन्म पाएको थियो । दुई-दुई वर्षमा हुने खेल बहुदलपछि कहिल्यै नियमित छैन । ०७३ मा इटहरीमा भएको सातौँको दुई वर्षमै आठौँ खेलकुद गरेर नेपालगन्जले ३१ वर्षदेखि बिग्रेको राष्ट्रिय स्पर्धालाई ट्राकमा फर्काएको छ । ने

मानव अधिकारको विरोधाभा

नेपाली समाजमा अन्याय सर्वत्र छ । जनगणका आधारभूत अधिकार संकुचित छन् । जनताले अधिकार खोज्दा शासकहरू भन्छन्, संवैधानिक प्रावधानमा सुनिश्चित छ, कि त कानुनमा लिपिबद्ध । जनगणको दिनचर्यालाई यी प्रावधानले न्यायिक र जीवन्त बनाउन सकेका छैनन् । यस्तो सिलसिला हाबी रहेको अवस्थामा सरकारले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगमाथि अंकुश लगाउने विधेयक संसद्मा अघि बढाएको छ । प्रस्तावित विधेयकले ऐतिहासिक तवरमै बलशाली रहेको दण्डहीनतालाई थप प्रश्रय दिनेछ ।

विधेयक तयार गर्न सरकारले आयोगका पदाधिकारीसँग छलफल गरेन । विधेयक एक्कासि अघि बढायो । यसले आयोगका पदाधिकारीलाई झस्काएको छ । विधेयकका 'प्रस्तावित प्रावधानले स्वायत्तता र स्वतन्त्रतामा आँच आउने' आयोगको ठहर छ । मानव अधिकार नियमन गर्न संवैधानिक आयोगलाई संकुचित गर्नु भनेको मूलतः दण्डहीनताको रक्षा गर्नु हो । सरकार यसैतर्फ कटिबद्ध देखिन्छ ।

झट्ट हेर्दा सरकार र आयोगबीच द्वन्द्व बढेको छ । यसका तीन आयाम छन् । पहिलो, प्रस्तावित विधेयकले संवैधानिक हैसियत भएको आयोगलाई महान्यायाधिवक्ता कार्यालयमार्फत नियमन गर्नेछ । आयोगका प्रतिवेदनले मानव अधिकार उल्लंघनका प्रकृतिअनुसार सुझाव दिन्थ्यो । त्यसैको आधारमा सरकारी वकिलले मुद्दा अघि बढाउन सक्थे । स्वतन्त्र छानबिन गर्दै सिफारिस दिने आयोगको स्वायत्ततामा बन्देज लगाउन महान्यायाधिवक्ता कार्यालयसँगको समन्वयलाई जटिल बनाउन खोजिएको छ । दोस्रो, आजसम्म आयोगले स्वतन्त्र रूपमा दातृ निकायसँग सहयोग लिएर त्यसबारे अर्थ मन्त्रालयलाई जानकारी दिन्छ । सरकारको आर्थिक नियमअनुसार काम गर्छ । प्रस्तावित विधेयकमा अन्य स्रोत जुटाउनुपूर्व अर्थ मन्त्रालयसँग अनुमति लिने प्रावधान थपिएको छ । पूर्वअनुमतिले संवैधानिक आयोगको गतिविधि मन्त्रालयमार्फत नियन्त्रण गर्ने ध्येय राखेको छ ।

तेस्रो, आयोगले विद्यमान सांगठनिक संरचनालाई संघीय ढाँचामा रूपान्तरित गर्ने तयारी गरिरहेको थियो । यो प्रक्रियालाई प्रस्तावित विधेयकले बाधा पुऱ्याउन खोज्दै छ । २ फागुन ०७४ मा आयोगले विद्यमान 'जिल्ला कार्यालय र उपक्षेत्रीय कार्यालयको सट्टा प्रादेशिक र प्रदेशभित्र कार्यालय खोल्ने' निर्णय गरेको थियो । यस्तो निर्णयलाई कानुनी तवरमा सहज बनाउन आयोगले ०७२ पुसदेखि सरकारसँग पत्राचार गरिरहेको थियो । ती पत्रको मूल उद्देश्य राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ संशोधनसँग सम्बन्धित थिए, ताकि संघीय संरचनाअनुरूप

भास्कर गौतम

आयोगको सांगठनिक स्वरूपमा परिवर्तन गर्न सकियोस् । तीन वर्षसम्म सरकारले आयोगको कुनै पत्रको जवाफ फर्काएन । लामो समयदेखि गैरजिम्मेवार तवरमा प्रस्तुत भइरहेको सरकार र सम्बन्धित निकायले एकैपटक विधेयक अघि बढाए । आयोगका पदाधिकारी सरकारको गैरलोकतान्त्रिक विधिबाट तर्सिए ।

कमजोर आयोग

गत वैशाखमा याक एन्ड यती होटलमा आयोगले अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन गऱ्यो । सो कार्यक्रममा आयोग अध्यक्ष अनुपराज शर्माले मन्तव्य दिए, 'नेपालको मानव अधिकार आयोग अन्य दक्षिण एसियाली राष्ट्रको तुलनामा संवैधानिक हिसाबले बलियो छ । यसको स्वायत्तता संविधानमै सुरक्षित छ । तर नेपाल सरकारले कानुनी शासन र न्यायलाई सर्वोपरि ठानेर काम गर्न सकेको छैन । त्यस्तो अवस्था निर्माण गर्न दबाब दिने कार्यमा आयोग पनि प्रभावशाली हुन सकेन ।'

यस्तो अवस्थामा मानव अधिकारको मुख्य चुनौती शक्तिका विभिन्न गठजोडलाई कमजोर बनाउनु हो । त्यस्तो गठजोड, जसले दण्डहीनतालाई चुनौतीभन्दा पनि संस्कारको रूपमा स्वीकारेको छ । अन्यायलाई संस्कार ठानेको छ । त्यस्तो सत्तालाई कानुनी दायरामा ल्याउन सजिलो छैन । साथै सत्ता वरिपरि क्रियाशील संघसंस्थालाई चुनौती नदिईकन सत्य जान्न पाउने जनगणको अधिकारले गति लिँदैन । न्यायको पैरवी गर्नेहरू सुझाव मात्र उत्पादन गर्न बाध्य छन् । आयोगले पनि सुझाव मात्र उत्पादन गर्दै आएको छ, जुन बिरलै लागू हुन्छन् ।

हिजोसम्म सबैलाई लाग्थ्यो, आयोगको सुझावलाई सरकारले नजरअन्दाज गर्छ । आज सरकार त्यही आयोगलाई संकुचित बनाउन लागिपरेको छ । सरकारलाई लागिरहेको छ, आयोगको स्वायत्ततामाथि अंकुश लगाउने कार्यले सो उद्देश्य हासिल गर्न सजिलो हुन्छ । त्यसैले आयोगको स्वायत्तता र स्वतन्त्रता प्रस्तावित विधेयकसँगै संकटमा छ । आफ्नो स्वायत्ततासमेत जोगाउन अक्षम हुँदै गएको आयोगले के जनगणको मानव अधिकारको रक्षा गर्न सक्छ ? आजको यक्ष प्रश्न यही हो । यस प्रश्नको उत्तर खोज्न मानव अधिकार क्षेत्रमा हाबी विरोधाभासतर्फ फर्कनुपर्छ ।

अधिकारमाथि पुनः प्रहार

मानव अधिकार आफ्नै विरोधाभासमा फसेको छ । पैरवीको बुझाइमै संकट अन्तर्निहित छ । यसलाई अझ संकुचित पार्ने धून प्रस्तावित विधेयकको हो । अधिकारवादी भन्छन्, 'हिजोजस्तो हिंसात्मक गल्ती नदोहोऱ्याउन राज्य प्रतिबद्ध हुनुपर्छ ।' त्यस्तो

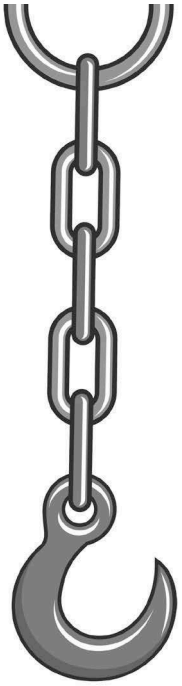

स प्रतिबद्धता व्यवहारमा रूपान्तरित भयो भने जनताको आवश्यकता सम्बोधन हुन्छ । त्यसले सीमान्तकृतलाई पनि कानुनी सुरक्षा दिन्छ । तर यसको अर्को पाटो पनि छ । अधिकारवादीलाई लाग्छ, राज्यको अधिकारमाथि अंकुश लगाउन आवश्यक छ । अन्यथा, जनगणको स्वतन्त्रतामाथि हस्तक्षेप हुन्छ । व्यक्तिगत र सामूहिक दुवै अधिकारमाथि ।

यी दुई किसिमका माग गरिरहँदा यस्तो विरोधाभासको फाइदा शासक वर्गलाई नै हुन्छ । राज्यको कर्तव्य र अधिकारका नाममा मानव अधिकारको दुई भिन्न पक्षसँग यी माग अन्योन्याश्रित छन् । आपसमा द्वन्द्वरत पनि छन् । यस्तो मागको एउटा पाटोले नागरिक र राजनीतिक अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्छ भन्छ । अर्को पाटोले आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार बचाउन खोज्छ । एकातर्फ राज्यको भूमिका कम भयो भने मानव अधिकारको अवस्था राम्रो हुन्छ भन्छ । अर्कोतर्फ राज्यलाई बलियो बनाइयो भने न्याय र कानुनी शासनको प्रत्याभूति हुन्छ भन्छ । यी मागले ठूलो विरोधाभास हावी भएको छ ।

जनगणलाई सशक्त र सुरक्षित बनाउन राज्य बलियो हुनुपर्छ भनिरहँदा राज्यका बाहुलीमा नागरिकको अधिकार स्वतन्त्र रहने सीमा कहाँ कोर्ने ? उदाहरणका लागि दण्डहीनताको सवाललाई हेरौँ । ०४६ वा ०६३ को परिवर्तनपछि दण्डहीनता थप झाँगिएर आयो । दुवै आन्दोलनपछि छानबिन आयोग गठन गरिए- मल्लिक आयोग र रायमाझी आयोग । दुवै आयोगका प्रतिवेदन समयमै सार्वजनिक गरिएन । ती प्रतिवेदन लागू गर्नु त टाढाको कुरा । त्यसबेला सरकारले भन्यो, 'प्रतिवेदन तत्कालै सार्वजनिक गरियो भने आन्दोलनको उपलब्धि खतरामा पर्छ ।' यस्तो तर्कले अधिनायकवादी आकांक्षा बोकेकाहरूलाई चलखेल गर्ने आधार दियो । जनगणलाई भनियो, यदि बर्दीधारी उच्च अधिकृतहरूलाई कानुनी कारवाही गरियो भने सरकारले चुनाव गराउन सक्दैन । संविधान लेख्न झन् सक्दैन । परिणाम, कानुनी शासनको थिति बसेन । न्याय सुनिश्चित भएन । लोकतन्त्रमा दण्डहीनताले प्रश्रय पायो । दण्डहीनताको संरक्षण र प्रवर्द्धन भयो । लोकतान्त्रिक व्यवस्थाको नाममा बर्दीधारीहरूले राज गर्न थाले । गैरजवाफदेहिता सर्वत्र फैलियो ।

हालको सरकारसँग बलियो जनमत छ । तथापि, सत्ताको त्यही गठजोडलाई संरक्षण गर्दै शक्तिको उन्मादलाई बलपूर्वक प्रश्रय दिने व्यवस्था मलजल हुँदै छ । यस्तो अवस्थाले विगतलाई नै निरन्तरता दिन्छ ।

आवश्यक नयाँ काल्पनिकीको

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले धेरै ऐतिहासिक भूल गरेको छ । बृहत् शान्ति सम्झौताको स्वामित्व लिएर त्यसलाई पूर्ण लागू गर्ने कोसिस नगर्नु यस्तै ऐतिहासिक गल्ती थियो । यदि आयोगले प्रारम्भदेखि नै स्वामित्व लिएको भए शान्ति प्रक्रियामा रचनात्मक भूमिका खेल्थ्यो । सम्भवत: संक्रमणकालीन न्यायसँग गाासिएका सत्य, न्याय, क्षतिपूर्ति र अपराध पुनरावृत्ति नहुने अवस्थालाई बलियो बनाउन भूमिका खेल्थ्यो । आयोगले प्रारम्भदेखि त्यस्तो भूमिका खेलेको भए त्यसले शक्तिशाली सत्य निरुपण

> आफ्नो स्वायत्ततासमेत जोगाउन अक्षम हुँदै गएको आयोगले के जनगणको मानव अधिकारको रक्षा गर्न सक्छ ?

आयोग र बेपत्ता आयोग बनाउन योगदान पुऱ्याउँथ्यो । तर त्यस्तो भएन । एकपछि अर्को कमजोर आयोग बने । सर्वोच्च अदालतको निर्णयमा टेकेर पुन: शक्तिशाली सत्य निरुपण आयोग र बेपत्ता आयोग गठन गर्न जरुरी छ । यसमा मानव अधिकार आयोगले भूमिका खेल्न सक्छ । यो अभियान अन्य सीमान्तकृत समुदायको आयोग शक्तिशाली बनाउने पैरवीसँग जोडिन सक्छ । आयोगले सबैलाई समेटेर रचनात्मक भूमिका खेले आफ्नो स्वायत्ततासमेत जोगाउन सक्छ ।

दण्डहीनताको रजगजले कानुनी शासन र न्यायलाई अनवरत अवमूल्यन गरिरहेछ । बहुमतको शान्तिले खासै फरक पारेको छैन । वर्चस्वशाली वर्ग र बलशाली सत्ताले संरक्षण पाएको छ । मानव अधिकारवादी पनि यही शक्ति संरचनाका अविभाज्य हिस्सा बनेका छन् । शक्तिशाली सामाजिक सम्बन्धबाट फाइदा लिइरहँदा मानव अधिकारको पैरवी विभाजित छ । त्यस्तो पैरवीले सामूहिक विभेद, द्वन्द्व र सामाजिक अनुग्रह निर्माण गरिरहेछ । यस्ता विभाजनलाई निस्तेज गर्न आयोगले ससाना विभाजनलाई निरुत्साहित गर्दै नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न सक्छ । यसका लागि निरन्तर आत्मसमीक्षा र नागरिक समाजसँग रचनात्मक सहकार्य जरुरी छ ।

संवैधानिक सुनिश्चित र कानुन आफैँमा पर्याप्त हुँदैन । निरन्तर संवादले मात्र मौलिक अधिकार र नागरिक स्वतन्त्रतामा बाधक रहने राज्यसँग वार्ता गर्ने वातावरण बनाउँछ । त्यस्तो वार्ता, जसले जनगणको स्वतन्त्रतालाई समेत उच्च प्राथमिकता देओस् । तर सामाजिक र आर्थिक विभेदको पर्खाल भत्काउने प्रतिबद्धता भएको उत्तरदायी राज्यले मात्र त्यस्तो वातावरण निर्माणमा सघाउँछ । अहिलेको सरकारसँग त्यस्तो प्रतिबद्धता छैन, न त शान्तिपूर्ण वातावरणलाई समावेशी बनाउने क्षमता नै छ । यस्तो अवस्था निर्माण गर्ने पैरवीमा मानव अधिकारको विद्यमान संयन्त्रसमेत पर्याप्त छैन । त्यसैले प्रस्तावित विधेयक प्रत्युत्पादक छ ।

अन्त्यमा, विगतजस्तै कामचलाउ कार्यशैली मात्र हावी रहे आयोगले आफ्नो स्वतन्त्रतासमेत रक्षा गर्न सक्ने छैन । कानुनका भरौटे, नेताका पिछलग्गु, सेनाका सारथि आदि शक्ति-सम्बन्धमा अनुगृहीत अभियानकर्तासँग मिलेर आयोग न स्वायत्त हुन सक्छ, न त प्रभावकारी नै । त्यसैले प्रस्तावित विधेयक नयाँ तवरबाट सोच्ने अवसर हुन सक्छ । अहिलेको आवश्यकता भनेको पैरवी गर्ने काल्पनिकीमै परिवर्तन ल्याउनु हो । ने

गौतम विराटनगरको नर्थ साउथ कलेक्टिभ्ससँग आबद्ध राजनीतिशास्त्री हुन् ।

११ गाउँका सुकुम्बासी राजा

दलितभित्र पनि दलितका रूपमा चिनिने अल्पसंख्यक डोम समुदायको अनौठो संस्कृति

राजकुमार राउत/लहान

राजकुमार राउत

^ ११ गाउँका मालिक सप्तरी खडक नगरपालिका- ३ कंचिरा गाउँका मुनेश्वर मल्लिक

जसको फुसको छाप्रो हाल्ने एक चपरी माटो छैन, उही ११ गाउँको राजाभन्दा पत्यार नलाग्न सक्छ । तर सप्तरीको खडक नगरपलिका-३ कंचिरा गाउँका मुनेश्वर मल्लिक डोम, ६५, को अधीनमा सप्तरीका ११ गाउँ छन् ।

सरकारी रेकर्डमा मुनेश्वरको नाममा राज्यभरि एक डल्लो माटो पनि छैन । गाउँको बीचमा पोखरी डिलमा भएको फुस छाप्रो पनि ऐलानी जमिनमा छ । चरम गरिबीका कारण बिहान-बेलुकीको हातमुख जोर्न उनको परिवार बाँसको सामग्री बुनेर गाउँघरमा डुलाएर बेच्ने अनि शौचालय र ढल सफाइको काम गर्छ । कथंकाल बाँसका सामग्री बिक्री नभएको दिन त उनको अगेनो नै बल्दैन ।

सप्तरीको खडक नगरपालिकाको कंचिरा, महेशपुर, दुवी, बदरभुल्ला, खरचुइयाँ, बिसनपुर, मुसहरनिया, खेस्राहा, भदैया, रञ्जितपुर र सिमर उनका बाबुबाजेले आर्जेको पुर्ख्यौली गाउँ हो । आफ्नो आर्जनले असोज, ०७१ मा गोरया मल्लिकसँग २० हजार रुपैयाँमा खोजपुर गाउँ किनेका हुन् । चैत ०७५ मा उनले खडक नगरपालिका-४ स्थित तीन घर मुसलमान र चौधरीको बस्ती रहेको अमाहा गाउँ किन्न खोज्दा एक लाख रुपैयाँमा मिलेन । सप्तरी, पन्सेराका गोलेरिया मल्लिक चार लाखभन्दा घटेनन् । अझै पनि गोलेरियासँग कुरा भइरहेको दाजु धुलेरिया बताउँछन् । भन्छन्, "मेरो भाइ मुनेश्वरसँग जति सिरहा, सप्तरी र उदयपुरका कुनै पनि डोमसँग गाउँ छैन ।"

सप्तरी, पन्सेराकी सेतीदेवी मल्लिकका अनुसार डोम समुदायमा सम्पत्ति भनेकै गाउँ हो । जसको बढी गाउँ छ, उही समुदायमा सबैभन्दा धनी र प्रतिष्ठित कहलाउँछ । "डोम समुदायले बास बस्ने घर नभए पनि साहूमहाजनसँग कर्जा लिएरै भए पनि एक गाउँ अनिवार्य रूपमा किनेकै हुन्छन्," उनी भन्छिन्, "तराईमा एक गाउँ नहुने त डोमै हुँदैन ।"

सिरहा र सप्तरीमा डोम समुदायमा मनेश्वरको अनुमतिबिना कुनै पनि डोम पसेर कामकाज गर्न पाउँदैनन् । ती गाउँमा उनको एकछत्र जातीय राज चल्छ । सिरहा, लहानका उपेन्द्र मल्लिक आफ्ना लागिभन्दा पनि भावी सन्ततिका लागि गरिखान डोम समुदायले गाउँ किन्ने, बन्धकी लिने गरेको सुनाउँछन् । भन्छन्, "जातीय परम्पराअनुसार गाउँ-समाज भेला भएर, कपाली कागज गरेर गाउँ बिक्री र बन्धकी लगाउने चलन छ ।"

डोम समुदाय राज्यको कानुनभन्दा जातीय कानुनलाई मान्छ । आफ्नो क्षेत्र छाडेर अर्काको क्षेत्रमा बाँसको सामग्री बिक्री गरे या शौचालय, ढल सफा गरे एकदमै कडा दन्ड सजाय हुन्छ ।

v सप्तरी पन्सेरा गाउँका गोलेरिया मल्लिक र धलेरिया मल्लिकबीच ०७५ चैतमा अमाहा गाउँ अंशबन्डा भएको पत्र

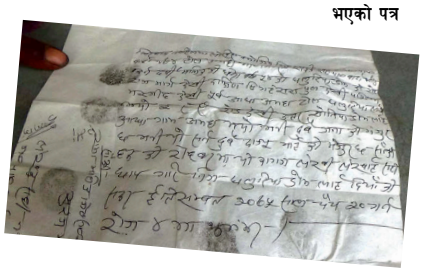

कसैले गल्ती गरे समाजले गाउँ निकालासमेत गर्न सक्छ । कडा जातीय दन्ड सजाय हुने भएको डोम समुदाय अरू क्षेत्रमा अनुमतिबिना जाँदैन ।

कुनै किसिमको घटना भए प्रहरी प्रशासनमा जाने चलन छैन, बरु समुदायमै बसेर छलफल गर्छन् । गाउँ किनबेच, बन्धकी, पाँच वर्षमुनिको बालबिहेजस्ता कुप्रथा पनि यथावतै छन् ।

सप्तरीको सुरुंग नगरपालिकाका मेयर मुक्तिनाथ चौधरी तराईका डोम समुदायमा अझै पनि जमिनदारी प्रथा रहेको बताउँछन् । भन्छन्, "तराईका सीमान्तकृत दलित डोम समुदायको उत्थानका लागि सीप तथा रोजगारमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरे पनि अज्ञानता र अशिक्षाका कारण अवस्था जस्ताको तस्तै छ ।"

तराई मधेसमा अझै पनि डोम समुदायलाई उपल्लो समुदायले सार्वजनिक स्थानका इनार, चापाकल, धारा छुन, मन्दिर र होटल प्रवेशमा वञ्चित गरेको छ ।

दलितभित्र पनि दलितको रूपमा चिनिने अल्पसंख्यक समुदाय हो, डोम । ०६८ को जनगणनाअनुसार तराईमा छरिएर रहेका डोम समुदायको पूर्व झापादेखि पर्सासम्म, भित्री मधेसका उदयपुर, सिन्धुलीमा गरी १३ हजार जति जनसंख्या छ । सप्तरी र सिरहामा मात्रै तराईमा अल्पसंख्यक सीमान्तकृत डोम समुदायको पाँच हजार हाराहारी जनसंख्या रहेको डोम उत्थान समिति सिरहाका अध्यक्ष रामचन्द्र मरिक बताउँछन् । ने

^आकासे पुल हुँदाहुँदै जथाभावी बाटो काटिरहेका बटुवा

हकका लागि मरिमेट्ने, दायित्व बिर्सने

नैतिक शिक्षाको अभाव, तीव्र सहरी विकास र विश्वासको संकटले बढ्दो संवेदनहीनता

सुनिता लोहनी

बा१ख ३८५१ नम्बरको ट्याक्सीका चालक कमल श्रेष्ठले सेवाग्राही गोपाल कारञ्जित अचानक बेहोश भएपछि न्यूनतम संवेदना पनि नदेखाई बीच बाटोमै अलपत्र छाडिदिए । उनी बितेको खबर परिवारले थाहा पाएपछि प्रहरी खोजबिनका क्रममा घटना सार्वजनिक भयो । तत्क्षणलाई चौतर्फी विरोध त भयो, तर त्यो धेरै समय चलेन । धेरैले समाचार पढे, अनि भुले ।

चैत ०७२ मा नक्कली भूकम्पपीडितले राहत रकम लिएको उजुरीबारे जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँले छानबिन थाल्यो । २ चैतमा काठमाडौँका २५ जनाले भूकम्पपीडितका नाममा लिएको रकम फिर्ता गरे । भूकम्पले सिंगो देशलाई थिलथिलो बनाएका बेला आफैँले सक्दो सहयोग गर्नुपर्नेमा कतिपय सरकारी कर्मचारीदेखि सर्वसाधारण सकेसम्म राहत सामग्रीको दोहन गर्न उद्धत देखिए ।

केही समयअघि सरकारले लुट्न हुन्छ भने हामीले किन हुँदैन भन्दै पशुपति शर्माको 'लुट्न सके लुट' गीत खुबै हिट भयो । गीत व्यंग्यात्मक भए पनि यसको स्वीकारोक्तिलाई देखेर हाम्रो समाज साधुलाई भन्दा चोरलाई बढी सराहना गर्छ भन्ने प्रमाण दिन्छ ।

यी केही उदाहरण मात्र हुन् । अचेल

समाजमा यस्ता घटना झनै बढिरहेका छन् । चाहे त्यो पशुपति आर्यघाटमा शव पोलिरहेको दृश्य कैद गर्ने जमात होस् वा केही बेर ट्राफिकजाममा कुर्नु परेकामा कानै खाने गरी हर्न बजाउने चालक । शवसँग सेल्फी खिचेर फलोअर्स बढाउने व्यक्ति हुन् वा जथाभावी बाटो काट्ने यात्रु । हामी अधिकारका लागि जति सचेत छौँ, त्यति नै आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्न उत्सुक छैनौँ भन्नलाई यी दृष्टान्त काफी छन् । ठूलै दुर्घटना मानिने यस्ता घटना हिजोआज किन सामान्य हुँदै गइरहेका होलान् !

“ हामी आफू को हौँ चिन्दैनौँ र आफ्नो भावना व्यक्त गर्न पनि जान्दैनौँ । आफैँलाई नचिन्ने मान्छेले समाजप्रति कसरी दायित्वबोध गर्न सक्छ ?

– **सागर सत्याल,**
माई इमोसन्स म्याटर फाउन्डर

“ पढ-पढ मात्र भन्छौँ तर हाम्रो पढाइले समस्या पर्दा समाधान गर्न सिकाउँदो रहेनछ ।

– **भावना श्रेष्ठ,**
माई इमोसन्स म्याटर फाउन्डर

युवाको पहल

केही भएको छैन भनिरहँदा भावना श्रेष्ठ तथा सागर सत्याल ‘माई इमोसन्स म्याटर’ नामक संस्थामार्फत युवा, वरिष्ठ नागरिकलगायतलाई संवेदनशील बन्न उत्प्रेरित गरिरहेका छन् । कलेज तथा विभिन्न संस्थाहरूमा उनीहरूले दयालु हुन, समानुभूति राख्न र सही भावना अभिव्यक्त गर्न सिकाइरहेका छन् ।

डेढ वर्षअघि सुरु संस्थाको पृष्ठभूमिबारे सागर भन्छन्, “सन् २०१३ मा दक्षिण अफ्रिकामा भइरहेको सिमा ग्लोबल बिजनेस च्यालेन्जमा भाग लिन जाँदा चकित भएँ ।” उनले प्रतिस्पर्धामा रहेका २४ देशमध्ये नेपालको शैक्षिक स्तर फरक पाए । उनीहरूको वैचारिक दृष्टिकोण फराकिलो । आफ्ना भावना सजिलै व्यक्त गर्न सक्ने । अनि शैक्षिक क्षेत्रप्रति उनको मोह ।

०७२ को भूकम्पताका नजिकका आफन्त गुमाएपछि जीवनप्रति सागरको दृष्टिकोण नै बदलियो । भन्छन्, “जीवन भनेको पढाइ मात्र होइन, राम्रो नम्बर ल्याएर पास गरेर मात्र पुग्दैन, जीवनमा प्रेम, पीडा दुवै हुन्छ । तिनीहरूलाई राम्रोसँग अभिव्यक्त गर्न सके मात्रै जीवन सुखी हुन्छ ।”

युवाहरू आफ्नो सही संवेदना पोख्न नसकेर छट्पटाइरहेको देखेपछि सागरले किड्स कलेजमा ‘मेन्टरिङ’ गर्ने अवसर पाए, पाइलट प्रोजेक्टको रूपमा । उनले आत्मनिरीक्षण गर्न, दयामायाका साथ समानुभूति (एम्प्याथी) बढाउन ३ विद्यार्थीमाझ यो कार्यक्रम सुरु गरे । थप विद्यार्थी आकर्षित भएपछि विभाग नै बनाएर कार्यक्रम सुरु गरे । भन्छन्, “हामी आफू को हौँ चिन्दैनौँ र आफ्नो भावना व्यक्त गर्न पनि जान्दैनौँ । आफैँलाई नचिन्ने मान्छेले समाजप्रति कसरी दायित्वबोध गर्न सक्छ ?”

सागरको यो अभियानमा भावना तब जोडिइन्, जब किड्स कलेजमा एक विद्यार्थीले महिला प्रशिक्षक भए कार्यक्रममा भाग लिने बताइन् । इटहरीमा हुर्केकी भावना ७ वर्षअघि बालिकामाथि आफ्नै सहपाठीले सामूहिक बलात्कार गरेको घटनाको समाचार संकलन गर्न

फुटपाथमा सवारी राखेपछि बाटो हिँड्ने बटुवालाई गाह्रो

तस्विरहरू : सरोज बैन्

पुगेकी थिइन् । उनले त्यहाँ जे भोगिन्, त्यसले भावनाको जीवनप्रतिको दृष्टिकोण नै परिवर्तन गरिदियो । घटना पूरै विद्यालयलाई थाहा भए पनि सबैले केटीलाई मात्र दोष दिँदा उनलाई झट्का लाग्यो । भन्छिन्, "बोलेर, मिडियामा समाचार लेख्दा मात्र केही हुँदो रहेनछ ।"

सानो ठाउँका कारण यस्तो भएको होला ठान्दै उनी ठूलो ठाउँमा आफ्ना कुरा सुनाउने इच्छाले काठमाडौँ आइन् । अन्यौलकै बीच 'टिच फर नेपाल' मा पहिलो ब्याचका रूपमा आबद्ध भइन् । त्यसपछि ललितपुरको एउटा सामुदायिक विद्यालयमा पढाउँदा छक्क परिन्, गाउँमा भन्दा यहाँ त झन् विकराल समस्या रहेछ । कसैका बाबु बेपत्ता, कसैका सौतेनी आमा धेरै, बाबुआमा जतिखेर रक्सी खाएर हिँडिदिने आदि/इत्यादि ।

किशोर अवस्थाका केटाकेटीमा पढाइको दबाब, व्यक्तिगत सम्बन्ध, परिवारिक तनाव देखेपछि पढाएर मात्र समस्या समाधान नहुने उनलाई लाग्यो । २ वर्ष पढाएपछि उनी देशको शैक्षिक प्रणाली नै खराब रहेछ भन्ने निष्कर्षमा पुगिन् । भन्छिन्, "पढ-पढ मात्र भन्छौँ तर हाम्रो पढाइले समस्या पर्दा समाधान गर्न सिकाउँदो रहेनछ ।"

काठमाडौँमा कलेज पढाउँदा पनि त्यस्तै समस्याग्रस्त विद्यार्थी भेटिन् । "विद्यार्थीहरू परिवार, शिक्षक, आफन्त अनि व्यक्तिगत सम्बन्धसँग डिल गर्न नसक्ने ।" के गर्ने भन्ने सोचिरहेका बेला कलेजले उनलाई सागरसँग मिलेर काम गर्न सुझाव दियो ।

सागरका अनुसार नेपालमा अधिकांश मानिस राम्रो, नराम्रो, निराश, रिसाएको तथा उदासभन्दा बढी अरू भावनात्मक अभिव्यक्ति दिन असमर्थ छन् । "त्यही भावना चिन्न हामी उनीहरूलाई तालिम दिन्छौँ । विदेशमा यस विषयमा पढाइ पनि हुन्छ, जसलाई 'इमोसनल इन्टेलिजेन्स' भनिन्छ," भावना भन्छिन् ।

उक्त विषयले विद्यार्थीलाई आफ्ना भावना कसरी अभिव्यक्त गर्ने, आफू को हो, सम्बन्ध व्यवस्थित गर्न, दयालु हुन, समाजप्रति समानुभूति राख्न सिकाउँछ । "हामीकहाँ आफू को हो थाहा छैन, मन नपरेको काम गर्छन्, अनि त्यो रिस, केही बन्न नपाएको आक्रोश अरूप्रति पोख्छन्," भावना तर्क गर्छिन् । चिन्दै नचिनेका मानिसप्रति समानुभूति कसरी बढाउने त ? सागर भन्छन्, "चेतना नै हो । पहिलो त आफू जागरुक हुनुपर्‍यो ।" ने

> नयाँ पुस्तालाई नेपाली संस्कृति थाहा छैन, जसरी पनि विदेसिन चाहन्छ । यसले केही समयपछि झन् ठूलो समस्या भित्र्याउनेछ ।
>
> – **मदनकुमार रिजाल,**
> विभागीय प्रमुख, त्रिवि संस्कृति विभाग

बाटो बिराउँदै समाज

अरूलाई सहयोग गर्नु, मीठो बोल्नु, समूहमा काम गर्नु, दयामाया गर्नु पूर्वीय सभ्यताको पहिचान हो । परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् । अर्थात्, अरूको भलो गरे पुण्य र दुःख दिए पाप लाग्नेछ । यही सिद्धान्तमा बसेको नेपाली समाज कसरी बाटो बिराउन पुग्यो ?

समाजशास्त्री चैतन्य मिश्र यसका लागि तीव्र विकास भइरहेको सहरलाई दोष दिन्छन् । भन्छन्, "पहिले अधिकांश मानिस गाउँ बस्थे, जहाँ सबैले सबैलाई चिनेका हुन्थे । आम्दानीको स्रोत खेतीपाती एकै ठाउँ हुन्थ्यो । अहिले मानिस काठमाडौँजस्ता सानाठूला सहरमा भेला हुन्छन् । एउटालाई अर्कोको केही मतलब हुँदैन । उसको दायित्व पनि परिवार र आफन्तजनमा मात्र सीमित रहन्छ ।"

नेपाली समाज अहिले किन संवेदनहीन बन्दै छ ? त्यो बुझ्न नेपाली समाजको जग पहिल्याउनुपर्ने धारणा राख्छन्, त्रिभुवन विश्वविद्यालय संस्कृति विभाग प्रमुख मदनकुमार रिजाल । भन्छन्, "नेपाली समाजको जग कृषिमा आधारित छ । खेतीकिसानी गर्न ठूला परिवार चाहिन्छ । तसर्थ संयुक्त परिवार हाम्रो जग हो । यसैसँग हाम्रा विभिन्न संस्कार तथा संस्कृति जोडिएका छन्, जुन अहिलेका मानिसले भुल्दै गए ।" मनोचिकित्सक नन्दिता शर्मा पनि मानिस हुर्केको परिवेशले उसको भविष्य निर्धारण गर्न जोड दिने बताउँछिन् । "अहिले नेपाली समाजमा प्रायः बच्चा एकल परिवारमा हुर्कने र सामाजिक नियमबारे जानकार नहुँदा यस्ता समस्या खडा भएका हुन् । "

विज्ञका अनुसार समाजमा तीन किसिमका मानिस देखिने गरेका छन् । एक, जो आफ्नो स्वार्थ मात्र हेर्छन्, दोस्रो, खाली समस्या औँल्याउँछन्, जसको चेपमा सर्वसाधारणदेखि राजनीतिज्ञसमेत पर्ने गर्छन् । तेस्रो, कसैको मुख नताकी चुपचाप कर्तव्य पालना गर्छन् । हामी सबैलाई तेस्रो प्रकृतिका मानिस मन पर्छ । सबैलाई सहयोगी, अनुशासित, करुणामयी, मृदुभाषी, कर्तव्यनिष्ठजस्ता मानिस मन पर्छ । तर तेस्रो किसिमका व्यक्ति किन कम छन् त समाजमा ? मिश्र भन्छन्, "समाजमा सबैखाले मानिस छन् । हामी आफूलाई बढी खराब सोच्छौँ ।"

जसरी युवापिँढी समाजको संवेदनहीनतालाई चिर्न लागिपरेको छ, ज्येष्ठ नागरिक पनि त्यसरी नै खटिएका छन् । २९ वर्षको प्रहरी सेवाबाट भर्खरै अवकाश पाएका पूर्वट्राफिक प्रहरी अधिकृत सीताराम हाछेथु अझै पनि बिनाबर्दीका प्रहरी हुन् । हाल काठमाडौँ र ललितपुरको ट्राफिक व्यवस्थापनमा सहयोग गरिरहेका हाछेथु नागरिकको सेवा आफ्नो पहिलो धर्म भएको मान्छन् । अनुभव बाँड्छन्, "१५ वर्षअगाडि एक गाडीचालक मान्छेलाई ठक्कर दिएँ, मलाई कारबाही गर भनेर आउँथे । अहिले मान्छे ट्राफिकलाई कसरी उल्लू बनाउन सकिन्छ भनेर दाउ खोज्छ ।" अनावश्यक दुःख दिने भएकाले दुर्घटनापछि प्रहरीकहाँ सर्वसाधारण नजानुको कारण खोल्छन् हाछेथु, "पहिले-पहिले नबुझ्दा प्रहरीले दुःख दिन्थे । अहिले सामान्य सोधपुछपछि छाड्छ ।"

प्रविधिको विकाससँगै अरूको आडको जुम्रा देख्ने प्रवृत्ति पनि बढ्दो छ । समाजमा पछिल्लो समय आएको यो विकृतिलाई मनोचिकित्सक शर्मा नैतिक शिक्षाको कमी मान्छिन् । "अहिले न घरमा, न त विद्यालयमा नैतिक शिक्षा पढाइन्छ । मानिसलाई कसरी व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने कुराको जानकारी छैन । खालि आफैँलाई केन्द्रमा राख्न जानेका छन् ।"

अघिल्लोभन्दा पछिल्लो पुस्ता संवेदनहीन बन्दै गएको संस्कृतिविद् रिजालको ठम्याइ छ । मूलतः माओवादी द्वन्द्वले मानिसको विश्वासमा ठूलो खाडल पारेको उनी मान्छन् । "नयाँ पुस्तालाई नेपाली संस्कृति थाहा छैन, जसरी पनि विदेसिन चाहन्छ । यसले केही समयपछि झन् ठूलो समस्या भित्र्याउनेछ ।"

वाम लेखकको छुटानाम

प्रगतिशील लेखक संघमा सत्ता-प्रतिपक्ष कित्ताकाट

राजकुमार बानियाँ

सभाहलमा भन्दा मञ्चमा धेरै जना देखिन्थे, प्रगतिशील लेखक संघ (प्रलेस) को एघारौं राष्ट्रिय सम्मेलनमा । पाटनको च्यासलस्थित तुलसीलाल स्मृति भवनमा २२ चैत ०७५ मा भएको उद्घाटन सत्रमा चार-पाँचवटा लाइन मञ्चमै थियो । आसन ग्रहणमै बित्यो, एकाध घन्टा ।

अझ रोचक त सम्मलेन उद्घाटन गर्दै लेखकसमेत रहेका परराष्ट्रमन्त्री प्रदीपकुमार ज्ञवालीले ठाडै भने, 'मुलुकमा इतिहासमै नभएको प्रगतिशील सरकार छ। यो सरकारको विरोध गर्ने लेखक प्रगतिशील हुन सक्दैन ।' मन्त्रीले सरकार समर्थक 'प्रगतिशील लेखक' हरूलाई समृद्धिको नारामा गीत, कविता लेख्न झ्याली पनि पिटाए।

प्रलेस सम्मेलनको झाँकी यत्तिमै सकिँदैन । सम्मेलनको पूर्वसन्ध्या अर्थात् १६ चैतमा विश्वभक्त दुलाल (आहुति), नारायण ढकाल, ईश्वरचन्द्र ज्ञवाली, जगदीशचन्द्र भण्डारी, ताराकान्त पाण्डेय, मित्रलाल पंज्ञानीसहित वरिष्ठ उपाध्यक्ष राजबहादुर कुँवर, उपाध्यक्ष रोशन जनकपुरी, कोषाध्यक्ष विजयराज आचार्य, सचिव सरिता तिवारीलगायत ३८ जनाले सामूहिक वक्तव्य दिएर प्रलेस छाडे ।

वैचारिक बहस गर्ने र भिन्न मत राख्ने सदस्यलाई सम्मेलनका उपसमितिहरूमा नराखिएको, विधानले कल्पनै नगरेको निर्देशन समिति बनाएर प्रलेस सञ्चालनको तजबिजी दिएको एवं अवसरछोपुवा भीडमा बदलेको आरोप विद्रोही समूहले लगायो ।

८० प्रतिशतभन्दा बढी साधारण सदस्यलाई नवीकरण र सम्मेलनबारे पत्तै नदिई २० प्रतिशतभन्दा कम सदस्य राखेर काठमाडौँ जिल्ला सम्मेलन गराइएको विद्रोही समूहको आरोप छ । असन्तुष्टका अनुसार काठमाडौँबाट दसौँ राष्ट्रिय सम्मेलनअघि ४ सयभन्दा बढी लेखक-साहित्यकारले सदस्यता नवीकरण गरेका थिए भने यसपटक ७० जनाभन्दा कमले । फरक मत राख्नेलाई जिल्ला र प्रदेश सम्मेलनमा रोकिएको आरोप छ ।

पूर्वकोषाध्यक्ष आचार्यका अनुसार मोहन वैद्य समर्थित अखिल नेपाल जनसांस्कृतिक महासंघले प्रलेसबाट बाहिरिने संस्थागत निर्णय नै गरेको थियो । आचार्यसहित ईश्वरचन्द्र ज्ञवाली, राजबहादुर कुँवर, रोशन जनकपुरी, अनिल श्रेष्ठ, गौरी दाहाललगायत वैद्य निकट हुन् ।

प्रदेश ३ अध्यक्षको चिट्ठा पारेको नेत्रविक्रम चन्द समूहका खेम थपलिया, माइला लामा, शोभा दुलाललगायतले पनि सम्मेलनको एक दिनअघि प्रलेससँग सम्बन्ध तोडे । ऋषि कट्टेल समूहको नेकपा पनि विद्रोहमा सामेल भयो ।

एक वर्षअघि मात्र विष्णु भण्डारीसहितका ६ जना कवि-लेखकले प्रलेसको औचित्य नभएको भन्दै 'समाजवादी लेखक संघ' घोषणा गरेका थिए । नारायणमान बिजुक्छेको नेपाल मजदुर

किसान पार्टीका लेखक आठौँ सम्मेलनयता केन्द्रीय समितिमै बसेका छैनन् । प्रलेसका निवर्तमान अध्यक्ष मातृका पोखरेल भने सम्मेलनमा सत्तारुढ नेकपा, नेकपा मसाल, नेकपा माले र लोकनारायण सुवेदी समूह सामेल भएको बताउँछन् ।

"व्यक्तित्व र व्यवहार दुवैमा 'आहा !' भन्ने मान्छे नेतृत्वमा नभएपछि तल बसिरहनुको तुक थिएन," वैद्य समूहका आचार्य थप्छन्, "अब प्रलेस सरकारी नेकपा र उसको पिछलग्गु नेकपा मसालको भ्रातृसंगठन मात्रै भयो ।"

निवर्तमान अध्यक्ष पोखरेलका अनुसार यसपटक ६ हजार सदस्यता रसिद छापिएकामा सबै सकिए । कम्तीमा १० वटा रचना प्रकाशित भएकालाई सदस्यता दिने मापदण्ड बनाइएको थियो । "हामीले सबै साथीहरूलाई सम्मेलनमा सहभागी गराउन खोजेका थियौँ," उनी भन्छन्, "नेकपाको एकतालाई नै असन्तुष्टिको आधार बनाएकाले केही गर्न सक्ने अवस्थामा रहेनौँ ।"

विद्रोही समूहका कवि संगीतश्रोता पहिलेको विधान र व्यवहारमा वामपन्थी साहित्य-सर्जकहरूको खुकुलो साझा मञ्च भनिए पनि संशोधित विधानमा एउटै पार्टीको अंग बनाउने गतिविधि भएकाले मतभेद सैद्धान्तिक र नीतिगत भएको बताउँछन् । "पहिलेको विधानमा प्रगतिवादप्रति विश्वास गर्ने, संगठनमा प्रतिबद्ध र अप्रतिबद्ध लेखक समेटिने उल्लेख थियो," उनी भन्छन्, "पछिल्लो विधानले पार्टीले सिफारिस नगरेका व्यक्तिलाई उम्मेदवारी दिनसमेत रोक्यो, पद-प्रतिष्ठा नमिलेर छाडेको भन्ने अर्थ नआओस् भनेर सम्मेलन पहिल्यै छाड्यौँ ।" प्रलेस सरकारी नेकपाको अंग बनिसकेको उनको दाबी छ ।

संगीतश्रोताकै पहलमा दसौँ सम्मेलनमा पार्टीमा अप्रतिबद्ध कवि-लेखकहरू प्रलेसको केन्द्रीय समिति र राष्ट्रिय परिषद्मा गएका थिए । त्यसपछि पार्टी समर्थकले 'बागबजार ल्याएर हुलियो' भन्दै होहल्लासमेत गरेका थिए । त्यो बाहिरिया, उत्तरआधुनिकतावादी, अराजक, पार्टीविरोधी, सेलेब्रिटी, साम्राज्यवाद र बजारसमर्थित झुन्ड हो, प्रगतिशील होइन भन्ने उनीहरूको धारणा थियो ।

बागबजार समूह बाहिरिएपछि सत्तारुढ नेकपाको सिफारिसमा जीवेन्द्रदेव गिरी सर्वसम्मत अध्यक्ष भए भने नेकपा मसालको सिफारिसमा समीर सिंह महासचिव । अध्यक्ष गिरी नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठानमा वासुदेव त्रिपाठीको पालामा प्राज्ञ र गंगाप्रसाद उप्रेतीका पालामा सदस्यसचिव रहिसकेका छन् । दर्शनमा कलम चलाउने समीर सिंह नेकपा मसालका महामन्त्री मोहनविक्रम सिंहका छोरा हुन् ।

सम्मेलनमा कुन्ता शर्मा वा दिल साहनीलाई अध्यक्ष बनाउने प्रयास नभएको पनि होइन तर सत्तारुढ नेकपा र नेकपा मसालको भागबन्डा भइसकेकाले लेखकहरूको जोर चलेन । पार्टीबाट सिफारिस नभएकाले पुरुषोत्तम आचार्य र किशोर शर्माले उम्मेदवारी दिनै पाएनन् ।

उसो त प्रलेसमा पार्टीबाहिरका कवि-लेखक नेतृत्वमा पुग्ने गुन्जायस पहिले पनि थिएन । ००९ मा स्थापना भएर ०१६ मा ढलेको प्रलेस ०३६ मा ब्यूँतिएको थियो । ०४४ मा पुनर्गठित केन्द्रीय समितिमा पार्टीले कवि विमल निभाको साटो कार्यकर्ता हुकुमबहादुर सिंहलाई पठायो ।

सातौँ महाधिवेशनमा नारायण ढकाल प्रस्तावक र स्नेह सायमी समर्थक भएर अध्यक्षमा उठेका थिए, खगेन्द्र संग्रौला । संग्रौलाविरुद्ध उनकै पार्टी नेकपा (चौथो महाधिवेशन) खनियो । जम्मा ६३ मत पाएका उनले 'जडसूत्रहरूद्वारा निर्मित एउटा पिँजडाको कैदबाट भागेको' घोषणा गरे ।

विज्ञप्तिमा विद्रोही समूहले अग्रगामी सांस्कृतिक आन्दोलनका लागि साझा मञ्च निर्माणको पहल सुरु गर्न आह्वान गरे पनि यथार्थ त्यस्तो छैन । किनभने ३८ जनाभित्र पनि विभिन्न गुट-उपगुट छन् । तिनका आपसी स्वार्थ मिल्दैनन् ।

प्रलेस फुटाएको मान्ने हो भने समानान्तर संगठन खोलिएको छैन । सँगै छन् भन्ने हो भने ठूलो समूहले सम्मेलन बहिष्कार गरिसक्यो ।

> प्रलेसमा दुई महिला मात्रै छन्, मैथिली, भोजपुरी र नेवारी भाषाको प्रतिनिधित्व छैन । यो नेपालीभाषीको सरकार समर्थक लेखक संघ मात्र भयो ।
>
> – **संगीतश्रोता**, लेखक

"असन्तुष्ट समूहले समानान्तर संगठन बनाउने सम्भावना छैन," प्रलेसका निवर्तमान अध्यक्ष पोखरेल अविश्वास गर्छन्, "ईश्वरचन्द्र ज्ञवाली र आहुतिको एउटै मोर्चा कसरी बन्ला र ?"

विद्रोही समूहका नेता संगीतश्रोता केही समयभित्रै पारिजात फाउन्डेसन बनाएर काम थाल्ने प्रस्ताव पनि आएको सुनाउँछन् । सिर्जनात्मक अभियानका रूपमा पेसेवर लेखकहरूको हकहितका पक्षमा काम गर्ने उनको दाबी छ ।

"अध्यक्ष वा कुनै एकेडेमीको पद नपाएर असन्तुष्टहरूले फुटाएर अर्को बनाउनुको अर्थ छैन," अठ्तीसेका एक अनुहार नारायण ढकाल भन्छन्, "कला र संस्कृतिको शक्तिलाई स्थापना गर्न चैतको त्यो वक्तव्यले पुग्दै पुग्दैन ।"

नवगठित प्रलेसमा नेपालीभाषीबाहेकका लेखक छैनन् । पद्मरत्न तुलाधर संयोजक हुँदा नेपाली र नेवारी भाषाका लेखक बराबरी हैसियतमा थिए । पछि भोजपुरी र मैथिली भाषी लेखक पनि समेटिएका थिए । "प्रलेसमा दुई जना मात्रै महिला छन्, मैथिली, भोजपुरी र नेवारी भाषाको प्रतिनिधित्व छैन," संगीतको आरोप छ, "यो त नेपालीभाषीको सरकार समर्थक प्रगतिशील लेखक संघ मात्र भयो ।"

प्रलेस पार्टी कार्यकर्ताले मात्रै भरिएको अठ्तीसे समूहको आरोप भए पनि त्यसलाई नकार्छन्, निवर्तमान अध्यक्ष पोखरेल । "प्रलेसले सरकारको पक्षमा बोलेको छैन, प्रतिरोधी चेतना चाहिँदैन भनेको पनि छैन," उनी भन्छन्, "कार्यकर्ता पनि होलान् तर एकाध कृति त सबैले निकालेका छन् ।"

बहालवाला र विद्रोही दुवैसँग नरहेको समूह भने पदाधिकारीहरूले प्रलेसलाई सरकारी नियुक्ति खाने खुड्किलोका रूपमा उपयोग गरेको आरोप लगाउँछ । त्यसको सुरुआत गरेका थिए, अमर गिरीले । उनी राष्ट्रिय चलचित्र बोर्ड हुँदै नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठानका प्राज्ञ भए, त्यसपछिका अध्यक्ष मातृका पोखरेलले पनि प्रज्ञाप्रतिष्ठान नै ताके । नयाँ अध्यक्ष गिरीले प्रज्ञाप्रतिष्ठानको स्वाद दुईचोटि लिइसकेका छन् । एघारौँ सम्मेलनमा सहभागी भएका र नभएका सांस्कृतिक घटकका नेतृत्वसँग परामर्श गरी एकीकृत र प्रभावकारी प्रलेस निर्माणमा लाग्ने उनको अठोट छ ।

"अहिले प्रलेस भजनमण्डलीको हैसियतमा झऱ्यो, यो विरोध गर्न पनि योग्य छैन," एक पूर्वकेन्द्रीय सदस्यको टिप्पणी छ, "आहुति समूहको काम विग्रह ल्याउने मात्रै हो, त्यसको ३९ औँ मान्छे कोही छैन ।" ने

'जो शान्त पदमा जानुभयो'

लिच्छविकालिक चाबहिल शिलालेखको मूलपाठ र उत्था

[इतिहास]

महेशराज पन्त

चाबहिलको लिच्छविकालको शिलालेख विसं २०२० मा *अभिलेख-संग्रह* ९ भागमा छापिएपछि नेपालको प्राचीन इतिहासमा रुचि राख्नेहरूबीच यसको निकै चर्चा भयो । यो शिलालेख खण्डित भएकाले सबै कुरा त स्पष्ट भएन । तर कुनै स्त्रीले किन्नरी जातकको चित्र भएको बुद्धको भवन बनाई ४५ मानिका (परिमाणविशेष) धान आयस्ता हुने खेत गुठी राखेको, संघको भोजनका लागि र महामुनि (बुद्ध) को पूजाका लागि अर्को २८ मानिका आयस्ता हुने खेत गुठी राखेको, यस दानको पुण्यले गर्दा स्त्रीत्व छोडी पुरुष हुन पाऊँ भनी दात्रीले भनेको चाहिँ स्पष्टसँग बुझियो ।

यो शिलालेख टुक्रिँदा त्यहाँ साल नदेखिई 'माघवर्षे काले', त्यसपछि महिना, पक्ष र तिथि मात्र देखिएको थियो । राजाको नाउँ पनि फुटी खालि उनको उपाधि बाँकी रहेको थियो । व्यवहारमा ज्यादा चलेको संवत् त्यस शिलालेखमा नदेखिई अहिले चलनचल्तीमा नभएको, १२ वर्षे बार्हस्पत्य संवत्सर मात्र बाँकी रहेकाले र राजाको नाउँ पनि नदेखिएकोले यो शिलालेख कहिलेको हो भन्ने निर्णय गर्न गाह्रो पऱ्यो ।

विसं ०३० मा छापिएको, धनवज्र वज्राचार्यको *लिच्छविकालका अभिलेख*मा चाबहिलको यस शिलालेखलाई सबभन्दा अगाडि राखियो । यहाँ राजाको नाउँ फुटेको, खालि महिना, पक्ष र तिथि बाँकी रहेको र 'माघवर्ष काल' भन्ने अनौठो वर्षांकनपद्धति भएकाले उनले लिपिका आधारमा यसलाई मानदेवको चाँगुको स्तम्भलेखभन्दा पहिलेको ठहऱ्याए । मानदेवका बराजु वृषदेवको पालामा चाबहिलको चैत्य बनेको हो भन्ने कुरा उन्नाइसौँ शताब्दीको वंशावलीमा लेखिएकाले यस शिलालेखलाई चाबहिलको चैत्यसँग जोडी वृषदेवको पालाको भनी उनले लेखे ।

विसं ०३० मै हरिराम जोशीको *नेपालको प्राचीन अभिलेख* छापियो । शकसंवत् ४२५ को पलाञ्चोकको शिलालेखमा 'भट्टारकमहाराज' शब्दको प्रयोग मानदेवको प्रशस्तिमा भएको र त्यसभन्दा अगाडिका, राजाको नाम भएका कुनै पनि अभिलेखमा त्यो प्रशस्ति नआएकाले राजाको नाउँ फुटिसकेको भए पनि चाबहिलको यस शिलालेखमा भने त्यो प्रशस्ति हुँदा यसलाई मानदेवभन्दा अघिको हो भनी मान्न गाह्रै पर्छ । किनभने मानदेवका बाबुबाजेको समयमै त्यो प्रशस्ति चल्तीमा आइसकेको भए मानदेवको अन्तिम समयतिरको अभिलेखमा मात्र सो प्रशस्ति नआई उनको शासनको प्रारम्भदेखिकै अभिलेखमा उनको नामको अगाडि त्यसको प्रयोग हुनुपर्ने हो । उल्टो, माथि चर्चित शकसंवत् ४२५ को अभिलेखपछिका धेरैजसोमा त्यो प्रशस्ति आएको छ । यसकारण चाबहिलको यो अभिलेख मानदेवको अन्तिम समयतिरको हो भनी सजिलैसँग भन्न सकिने तर्क त्यस पुस्तकमा गरिएको छ ।

चाबहिलको यस शिलालेखमा आएको 'माघवर्ष काल' को विषयमा 'ग्रहलाघव' र 'मकरन्दसारणी' को आधारमा गणना गरी यस शिलालेखको संवत् विसं ५५३ को हो भनी शंकरमान राजवंशीले ठहऱ्याई विसं ०३४ मा *प्राचीन नेपाल* ३०-३९ संख्यामा लेखे । विसं ०४० मा डिल्लीरमण रेग्मीको *इन्स्क्रिप्शन्ज अफ एन्सेन्ट नेपाल* छापियो । चाबहिलको यस शिलालेखमा आएको 'माघवर्ष' को विषयमा लेख्दा 'बृहत्संहिता' मा र उत्पलले लेखेको त्यसको टीकामा भएको १२ वर्षे बार्हस्पत्य संवत्सरको चर्चा तथा गुप्तसंवत्मा र त्यही बार्हस्पत्य संवत्सर दुवैमा मिति दिइएका परिव्राजक वंशका अभिलेखको चर्चा त्यहाँ गरिएको छ ।

चाबहिलको यस शिलालेखलाई वृषदेवको पालाको मान्ने हो भने, परिव्राजक वंशले शासन गरेको देशमा भन्दा पहिले बार्हस्पत्य मानको संवत्सरपद्धति नेपालमा चलेको थियो भनी मान्नुपर्छ । नेपालमा यो वर्षमान चलेपछि परिव्राजक वंशले त्यसको अनुसरण गऱ्यो भनी कल्पनासम्म पनि गर्न सकिन्न । यहाँ यस्तो वर्षमानको उदाहरण यो एउटा मात्र पाइएकाले यसको यहाँ प्रयोग परिव्राजक वंशको प्रभावमा मात्र गरिएको हो, चल्न भने सकेन । यसैले यसलाई म प्राचीनतम अभिलेख भनी मान्न सक्दिनँ । लिपिका आधारमा भन्ने हो भने यसलाई मानदेवदेखि वसन्तदेवको पालाभित्र राख्न सकिन्छ भन्ने डिल्लीरमणको निष्कर्ष छ ।

लिच्छविकालका उत्कीर्ण लेखबाट बौद्ध धर्मसम्बन्धी सूचना संग्रह गर्ने प्रसंगमा चाबहिलको यस शिलालेखको विषयमा विसं ०६५ मा दिवाकर आचार्यबाट गहकिलो काम भयो । उनको त्यो लेख *जर्नल अफ् दि इन्टरन्यासनल एसोसिएसन अफ बुद्धिस्ट स्टडिज*को ३१ ठेलीमा छापिएको छ ।

धनवज्रको *लिच्छविकालका अभिलेख* छापिएपछि मात्र प्रकाशमा आएको [शक]संवत् ३८१ को खण्डित शिलालेखलाई दिवाकरले मानदेवको पहिलो अभिलेख मानी त्यस शिलालेखमा बार्हस्पत्य संवत्सरको चर्चा नआएकाले त्यस मितिभन्दा अगाडि कहाँ कहाँ माघवर्ष परेका छन् भनी वेंकटेश रामकृष्ण केतकरको *इन्डियन एन्ड फरेन क्रोनोलजी*अनुसार गणना गर्दै जाँदा

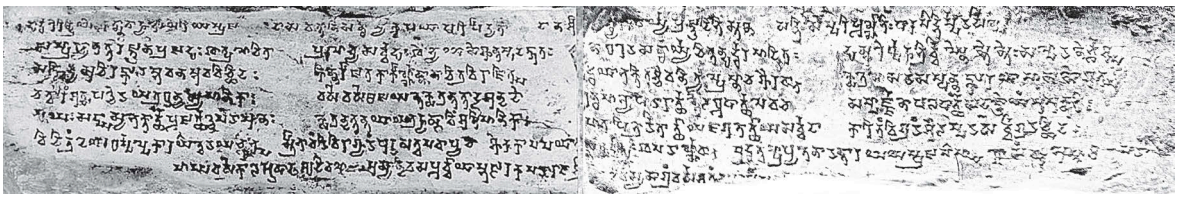

(शक)संवत् ४२१ (विसं ५५७) को चाबहिलको शिलालेख

शकसंवत् ३७१, ३५९, ३४७ र ३३५ मा परेको देखिएकाले चाबहिलको यो शिलालेख यी ४ संवत्मध्ये कुनै एकको हुनुपर्छ भन्ने उनको तर्क छ।

लिपिको आधारमा गरिएको कालनिर्णय विद्वानैपिच्छे भिन्न भएजस्तै गणनाको परिणाम पनि भिन्नाभिन्नै आएकाले यस शिलालेखको समय निर्धारण हुन सकिरहेको थिएन।

यस्तैमा, ०७५ पुसमा यस शिलालेखको अर्को खण्ड पनि भेटियो। मैले दुवै खण्ड जोडी यसको पाठ पढें। बार्हस्पत्य संवत्सरमा मात्र होइन, पछि भेटिएको खण्डबाट चलनचल्तीमा भएको अर्को एउटा संवत् अर्थात् [शक]संवत्मा पनि मिति दिइएको देखिएकाले यसको समय विसं ५५७ भनी निर्णय भयो।

यस शिलालेखका दुवै खण्ड जोडिएकाले यसको मूलपाठ, उल्था, व्याख्या आदि समेटेर लामै प्रबन्ध म लेखिरहेको छु। त्यो तयार हुन समय लाग्ने भएकाले यस विषयमा मोटामोटी कुरा प्रकाश गरिहाल्ने आग्रह जिज्ञासुहरूबाट हुँदा एउटा लेख तयार गरी *नयाँ पत्रिका*मा १८ फागुन र २ चैत ०७५ गरी दुई अंकमा छपाइयो। त्यस लेखमा यस शिलालेखको विषयवस्तुको विवेचन गरे पनि पूरै मूलपाठ र उल्था भने दिएको थिइनँ, किनकि लेखिइरहेको विस्तीर्ण निबन्धमा मूलपाठ र उल्थासमेत दिई कुनै संशोधपत्रिकामा छाप्ने मेरो विचार थियो। तर मेरो लेख पढेका जिज्ञासुहरूले मूलपाठ र सामान्य उल्था छपाइहाल्ने आग्रह गरेकाले यो लेख कोर्नुपरेको हो। यस शिलालेखको पाठनिर्णयमा योगेश राज र दिवाकर आचार्यबाट कहीं-कहीं मद्दत मिलेकाले दुवैलाई धन्यवाद छ।

मूलमा फुटिसकेका वा अस्पष्ट अक्षर र त्यसका अंश प्रसंग मिलाई थप्दा यस्तो [ ] कोष्ठको प्रयोग गरिएको छ। उल्था स्पष्ट पार्न थपिएका शब्द पनि त्यस्तै कोष्ठभित्र राखिएका छन्। श्लोक गन्न सजिलो होओस् भनी हरेक श्लोकको अन्त्यमा यस्तो ( ) कोष्ठभित्र श्लोक संख्या थपिएको छ। कुनै शब्दको अर्थ खुलाउन थपिएको शब्द पनि त्यस्तै कोष्ठभित्र राखिएको छ।

मूलपाठ

१ पङ्क्तिमा– दुर्द्धरैरिन्द्रियैः कृत्स्ना वाह्यते यैरियम्प्रजा
दासवत्तानि सन्धार्य्य कृपया परिपीड्य ता (१ श्लोक)
दानशील[क्षमा]ध्य[ानवी]र्य्यप्रज्ञादिभिस्तथा
षड्भिः सम्परिपूर्णाभिः पारमिद्धिर्म्महर्षिणा (२ श्लोक)

२ पङ्क्तिमा– सम्प्राप्यानुत्तरं ज्ञानं प्रजा दुःखात्प्रमोचिता
प्रमोच्य सर्व्वदुःखेभ्यो योसौ शान्तम्पदङ्गतः (३ श्लोक)
मनोधरेह सन्धार्य्य चितन्दुर्द्धरमादितः
दुष्करैर्ब्बहुभिर्व्विघ्नैस्तैस्तैः सम्मोहनैर्भृशम् (४ श्लोक)

३ पङ्क्तिमा– सङ्क्षिप्य सुचिरङ्कालम्भवनम्भवविच्छिदः
किन्नरीजातकाकीर्ण्णड़ानाचित्रविराजितम् (५ श्लोक)
श्रद्धया भक्तितश्चैव नित्यम्प्रेम्ना च गौरवात्
क्षेत्रेण सह सम्पन्नङ्कारयामास सौगतम् (६ श्लोक)

४ पङ्क्तिमा– चत्वारिंशत्सपञ्चेह यत्र धान्यस्य मानिकाः
वर्षे वर्षेथ जायन्ते क्षेत्रन्तत्तादृशन्ददौ (७ श्लोक)
[र]न्धमाल्योपहारार्त्थन्तैलधूपार्त्थमेव च
सम्मार्ज्जनोपलेपार्त्थं सदा ज्ञेयं मुमुक्षुभिः (८ श्लोक)

५ पङ्क्तिमा– भूयः सङ्घस्य भक्तार्त्थं पूजार्त्थञ्च महामुनेः
क्षेत्रन्दत्तन्तया यत्र ह्यष्टाविंशतिमानिकाः (९ श्लोक)
मातापित्रोर्हितार्त्थाय जगतोर्त्थाय सर्व्वदा
कारितं विग्रहं शैलम्महर्षेर्व्विग्रहच्छिदः (१० श्लोक)

६ पङ्क्तिमा– विचित्रं देयधर्म्मम्मे कारयित्वेह यच्छुभम्
स्त्रीभावं हि विराग्याहं पुरुषत्वमवाप्य च (११ श्लोक)
शोकाकाममयात्प[ङ्कात्स]र्व्वदुःखमहार्णवात्
बुद्धत्वम्प्राप्य तेनाहन्तारयेयम्प्रजामिमाम् ।। (१२ श्लोक)
संवत् ४०० २० १ महा

७ पङ्क्तिमा– माघवर्षे काले आषाढशुदिव १० २ अस्यान्दिवसपूर्व्वायाम्भट्टारकमहाराजश्री[मान]
देवस्य साग्रं वर्षशतं [समाज्ञापयतो मनोधरया प्रतिष्ठापितो महामुनिः]

उल्था

कज्याउन गाह्रा जुन इन्द्रियद्वारा यी सबै मानिस डोऱ्याइन्छन्; दासले जस्तै ती (इन्द्रिय) कब्जामा राखी तिनीहरूलाई (मानिसहरूलाई) कृपाले अंगालेर; दान, शील, क्षमा, ध्यान, वीर्य, प्रज्ञा आदि ६ परिपूर्ण पारमिताद्वारा त्यसरी अनुत्तर ज्ञान पाई महर्षिले मानिसहरूलाई दुःखबाट छुटाउनुभयो। सबै दुःखबाट छुटाएर जो उहाँ शान्त पदमा जानुभयो। (१-३ श्लोक)

यहाँ कज्याउन गाह्रो चित्त सुरुदेखि कज्याएर; गर्न गाह्रा, मोह पार्ने, ती ती धेरै विघ्नद्वारा धेरै कालसम्म ज्यादै कष्ट गरी किन्नरी जातकले ढाकिएको, नाना थरी चित्रले सुहाएको भवविच्छित्को भवन मनोधराले [बनाइन्]। श्रद्धाले, भक्तिले, प्रेमले र गौरवले बुद्धको [भवनलाई] खेतले सम्पन्न [तिनीले] गरिन्। (४-६ श्लोक)

वर्षवर्षमा जहाँ ४५ मानिका धान उब्जनी हुन्छ; त्यस्तो खेत चन्दन र माला चढाउनका लागि, तेल र धूपका लागि, बढारकुढार गर्न र लिपपोत गर्नका लागि [तिनीले] दिइन् भनी मुमुक्षुहरूले सधैं थाहा पाउनुपर्छ। (७-८ श्लोक)

फेरि, संघको भोजनका लागि र महामुनिको पूजाका लागि तिनीले जहाँ २८ मानिका [उब्जनी हुने खेत] दिइन्। (९ श्लोक)

सधैं आमाबाबुको हितका लागि र जगत्का लागि महर्षि विग्रहच्छित्को शिलाको मूर्ति [तिनीले] बनाइन्। (१० श्लोक)

विचित्रको दानधर्म यहाँ गरेर जुन शुभ मलाई [हुन्छ; त्यसद्वारा] स्त्रीत्व छाडी, पुरुषत्व पाई, सबै दुःखको महासागर भएको, शोक र कामबाट बनेको हिलोबाट बुद्धत्व पाएर त्यसद्वारा यी मानिसहरूलाई म तारुँला। (११-१२ श्लोक)

संवत् ४२१ महामाघवर्ष काल आषाढ शुक्ल १२ यो दिन, सय वर्षभन्दा बढी [हुकुम चलाउने], भट्टारकमहाराज श्री[मान]देवको [पालामा] [मनोधराद्वारा प्रतिष्ठा गरिएका महामुनि]। ने

अर्थ

आयातमा कोटा र प्रतिबन्ध !

भन्सार दर कडा पारेर निरूत्साहित गर्नुपर्ने सरोकारवालाको तर्क

विजयराज खनाल

नेपालमा सुन आयातमा कोटा प्रणाली लागू भयो, वैशाख ०६७ मा । वार्षिक ४३ अर्बको सुन आयात हुन थालेसँगै वैदेशिक मुद्रा सञ्चितिमा असर पऱ्यो र नेपाल राष्ट्र बैंकले कोटा लगायो । विदेशी एक्सचेन्ज बजारको आधारमा नेपाली बजारमा मूल्य कायम हुने र आम उपभोग्य वस्तु नभएको कारण सुनमा लागेको कोटाले उपभोक्तालाई ठूलो समस्या भएन ।

तत्कालीन समयमा गभर्नर रहेका हालका अर्थमन्त्री युवराज खतिवडाकै नेतृत्वमा राष्ट्र बैंकले सुनमा कोटा प्रणाली लगाएको थियो । उनी अर्थमन्त्री रहेकै समयमा अर्को वस्तुमा पनि कोटा प्रणाली लागू भएको छ । तर घरेलु उद्योगको संरक्षणका लागि भन्दै यसपटक चिनीमा लागू भएको कोटा प्रणालीले सरकारको आलोचना मात्रै भएन, गल्ती स्वीकार्नुपर्ने अवस्थासमेत आयो ।

वार्षिक करिब २ लाख ८० हजार टन चिनी माग रहेकामा मुलुककै उत्पादनले पुग्ने र आयात उच्च भइसकेको भन्दै ३१ भदौ ०७५ मा मन्त्रिपरिषद् बैठकले वार्षिक १ लाख टन चिनी मात्र आयात गर्न पाउने गरी कोटा

लगायो । कोटा प्रणाली लागेसँगै प्रतिकेजी ६५ मा कारोबार भइरहेको चिनी १ सय रुपैयाँभन्दा माथिमा किनबेच हुन थाल्यो । अहिले पनि मूल्य ८०/८५ रुपैयाँ छ । २५ चैतमा व्यवसायीको कार्यक्रममा प्रधानमन्त्री केपी ओलीले चिनीको मामिलामा आफू झुक्किएको धारणा सार्वजनिक गरे । तर कोटा प्रणाली भने हटिसकेको छैन ।

चालू आर्थिक वर्षदेखि हरेक महिना मुलुकको आम्दानीभन्दा खर्च बढी (शोधानान्तर घाटा) हुन थालेपछि सरकारलाई आयात नियन्त्रणमा ठूलो दबाब परेको छ । राष्ट्र बैंकको तथ्यांकअनुसार फागुनसम्म मुलुक करिब ५९ अर्बले घाटामा छ । घरेलु उद्योगको संरक्षण र घाटा कम गर्न केही उद्योगी/व्यवसायीले कतिपय वस्तुको आयातमा प्रतिबन्ध वा कोटा नै लगाउन सरकारलाई फकाइरहेका छन् । तर प्रतिबन्ध वा कोटा प्रणालीमा जान हतारिनुभन्दा भन्सार दरलाई नै प्रयोग गरेर आयात निरुत्साहित गर्नुपर्ने तर्क छ, व्यापारविज्ञको ।

पहिलो विकल्प भन्सार

विश्व व्यापार संगठन (डब्लुटीओ) ले कुनै पनि मुलुकको राष्ट्रिय सुरक्षा, जीवन वा स्वास्थ्यको सुरक्षा वा राष्ट्रिय कोषको संरक्षणका लागि आयातमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालले पनि यिनै आधारमा केही वस्तुमा प्रतिबन्ध लगाउँदै आएको छ । लागूऔषध, गाईगोरुको मासु, २० माइक्रोनभन्दा कम तौलको प्लास्टिकलगायतका सात शीर्षकका वस्तुमा प्रतिबन्ध लगाएको छ । सरकारले बेलाबेला राजपत्रमा प्रकाशित गरेर यस्ता वस्तुको सूची पनि सार्वजनिक गर्दै आएको छ ।

वाणिज्य विभागले तयार पार्ने यो समूहमा केही महिनाअघि मात्रै मन्त्रालयले विलासितासहित अन्य थुप्रै वस्तु समावेश गरेर मन्त्रिपरिषद्मा पठाएको खबर सार्वजनिक भए ।

एन्टिडम्पिङ : कुनै मुलुकले कुनै उत्पादन त्यहाँको बजार मूल्यको तुलनामा अन्य मुलुकमा सस्तो दरमा निकासी गर्छ भने त्यसलाई डम्पिङ गरिएको अर्थमा हेरिन्छ । यसलाई निरुत्साहित गर्न एन्टिडम्पिङ महसुल लगाइन्छ । यस्तो दर लगाउँदा भने त्यहाँको बजार मूल्य बराबर नै लगाउनुपर्ने प्रावधान छ ।

काउन्टर भेलिङ : कुनै मुलुकले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष (अनुदानमा बैंक कर्जा, विद्युत् महसुलमा छूट, सरकारी सहयोगलगायत) अनुदान दिएको कारण आयातमा वृद्धि भए वा त्यसले घरेलु उद्योगलाई हानि पुगे त्यसको प्रभाव कम गर्न काउन्टर भेलिङ महसुल लगाइने गरिन्छ ।

सेफगार्ड्स मेजर्स : कुनै वस्तुको आयातले घरेलु उद्योगलाई हानि पुगे छोटो अवधिका लागि सेफगार्ड्स मेजर्स महसुल लगाइने गरिन्छ । यस्तो महसुल लगाउँदा घरेलु उद्योगको क्षमता, त्यसले दिइरहेको रोजगारीलगायतका विषय पनि ध्यानमा राखिन्छ ।

गुपचुप राखिएको यो प्रस्ताव केही महिनादेखि भने अगाडि बढ्न सकेको छैन । मन्त्रालयका पूर्वसहसचिव रवीशंकर सैंजु उच्च आयात नियन्त्रणका लागि यस्तो प्रस्ताव नपठाइएको उल्लेख गर्छन् ।

"सूचीमा धेरै उत्पादन तथा क्षेत्र समावेश गरिएको हो," सैंजु भन्छन्, "तर यसको उद्देश्य आयात कटौती वा उच्च आयातको प्रभाव कम गर्ने भने होइन ।" जीवन वा स्वास्थ्यको सुरक्षामै आधारित भएर यस्तो सूची तयार गरिएको उनको कथन छ ।

उच्च आयातका कारण पछिल्लो समय मुलुकसँग भएको विदेशी मुद्राको सञ्चितिमा थप ह्रास हुँदै गएको छ । फागुनसम्मको तथ्यांकअनुसार ७.९ महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न सक्ने विदेशी मुद्राको सञ्चिति मात्र मुलुकसँग छ । आयात नियन्त्रणका विभिन्न उपाय कायम रहँदारहँदै कोटा वा प्रतिबन्ध लगाउनेजस्ता प्रणालीमा नेपाल गइहाल्न नहुने तर्क छ, व्यापारविज्ञ पोषराज पाण्डेको ।

"आयात निरुत्साहित गर्न अहिले पनि हामीले भन्सार दरको अधिकतम सीमा प्रयोग गर्न सक्छौं," पाण्डेको टिप्पणी छ, "सबै वस्तुको औसतमा २६.३ प्रतिशतसम्म भन्सार दर लगाउन सक्ने अवस्था छ । तर हामीले १२.१ प्रतिशत मात्रै लगाइरहेका छौं ।" लगभग १४ प्रतिशत वाटरिङ (प्रयोगविहीन) छ ।

डब्लुटीओसँगको सम्झौताअनुरूप नै मुलुकले विभिन्न वस्तुअनुसार लगाउन सक्ने अधिकतम भन्सार दरको सीमा तोकिएको हुन्छ । यही सीमा प्रयोग गर्दा मात्र पनि आयातमा कडाइ गर्न सकिने विज्ञहरूको धारणा छ । कृषि वस्तुको आयातमा ४१ प्रतिशतसम्म भन्सार दर लगाउन सकिने अवस्था छ भने गैरकृषिमा २३.८ प्रतिशतसम्म । हाल यी दुवैमा क्रमशः १४.१ प्रतिशत र ११.७ प्रतिशत मात्र भन्सार लगाइएको छ । कुनै वस्तुको आयातमा २० प्रतिशत भन्सार दर तोक्नुको अर्थ हुन्छ, हाम्रा घरेलु उद्योग त्यही दरमा निष्प्रभावी छन् । त्यसैले भन्सार दरलाई प्रयोग गरेर पनि कमजोर प्रतिस्पर्धी क्षमताका घरेलु उद्योगको संरक्षण गर्न सकिन्छ ।

भन्सार दरलाई नै प्रयोग गर्दा यसले विश्व व्यापारमा पारदर्शी प्रणाली अपनाइएको सन्देश मात्र जाँदैन, बजेटको मुख्य स्रोत राजस्वसमेत वृद्धि हुन सक्छ । यसले बढी मूल्य तिरेर गुणस्तरीय उत्पादन प्रयोग गर्न चाहने ग्राहकको पनि अधिकार सुरक्षित हुन जान्छ ।

विज्ञका अनुसार डब्लुटीओको सदस्य राष्ट्र

वीरगन्जस्थित सिर्सिया सुक्खा बन्दरगाह

www.nepal.ekantipur.com

डब्लुटीओसँगको सम्झौताअनुसार लगाउन सकिने उच्च दर

लगाइएको भन्सार दर | थप्न सकिने दर प्रतिशतमा

माछा (केजी)
९-१०
४०

पोर्टल्यान्ड सिमेन्ट (मे टन)
रु. ४०५०
३०

जुत्ता, चप्पल (जोडी)
२०
२०

प्याज, लसुन, आलु (प्रतिकेजी)
९ देखि १०
४०

क्लिंकर (प्रतिमे टन)
रु. २४००
३०

मकै (प्रतिकेजी)
९ देखि १०
४०

चिनी (केजी)
३०
३०

धान, कनिका चामल
९ देखि १०
५०

बाखा (प्रतिगोटा)
९ देखि १०
५०

सुन्तला
१०
४०

जुटलगायत (केजी)
५
१५

स्याउ
९ देखि १०
३०

दूध (केजी)
२०
२०

कच्चा सोयाबिन तेल
५
२५

स्रोत : उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्रालय

नेपालले नीतिगत व्यवस्था अभावमा मनपरी कोटा वा प्रतिबन्ध लगाउनु सही भने हुँदैन । यस्तो गर्दा वैदेशिक व्यापारमा मात्र नभई वैदेशिक अनुदान प्राप्तिमा समेत मुलुकलाई समस्या हुन सक्छ । अन्य मुलुकबाट निर्यातमा पाइरहेको सुविधा कटौती हुने सम्भावना रहन्छ। हाल नेपाल र २२ मुलुकबीच प्रिफरेन्सियल ट्रेड एरेन्जमेन्ट भएको छ। नेपालबाट विविध वस्तु निर्यातमा यी मुलुकले कर सहुलियत दिँदै आएका छन् ।

हालसम्म मुलुकमा अनावश्यक आयात रोक्न एन्टिडम्पिङ, काउन्टरभेलिङ र सेफगार्ड्ससम्बन्धी कुनै पनि नीतिगत व्यवस्था कार्यान्वयनमा छैन ।

सम्पूरक नीति

लामो अवधिदेखि व्यवसायीले सेफगार्ड्स, एन्टिडम्पिङ तथा काउन्टरभेलिङ महसुल लगायतका व्यवस्था माग गर्दै आए पनि हालै मात्र यससम्बन्धी विधेयक संसद्मा दर्ता भएको छ । सेफगार्ड्स मेजर्सअन्तर्गत आयातमा कोटा वा प्रतिबन्ध नै लगाउन सकिने व्यवस्था छ। कोटा वा प्रतिबन्ध लगाउने व्यवस्था पनि व्यावहारिक रूपमा कठिन हुन्छ । प्रमाणित गर्न नसक्दा क्षतिपूर्ति नै दिनुपर्ने अवस्थासमेत आउने विज्ञहरू बताउँछन् । स्वदेशमै उत्पादित वस्तुको आयातमा कडाइ गर्न अवलम्बन गरिने यी उपाय विभिन्न मुलुकमा प्रचलनमा रहे पनि हालसम्म नेपालमा यसको अभ्यास हुन सकेको थिएन । विधेयकले मुख्य तीन वटा उपायबाट आयातमा कडाइ गर्न खोजेको छ । "आयात नियन्त्रणका लागि नै हो भनेर औपचारिक रूपमा भन्न मिल्दैन, तर प्रयास यही हो," उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्रालयका एक अधिकारी भन्छन्, "यी महसुल लगाउनुअघि प्रशस्त गृहकार्य भने गर्नुपर्छ ।"

आयात नियन्त्रणका लागि यी तीन वटै शुल्क लगाउनुअघि अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन्छ। वाणिज्य विभागलाई अनुसन्धान अधिकारीको रूपमा जिम्मेवारी तोकिएको छ । घरेलु उद्योगलाई बचाउन लगाइने सेफगार्ड्स मेजर्सकै स्वरूपमा चिनीमा लगाइएको कोटा प्रणाली बिनाअनुसन्धान लगाइएकाले नै समस्या भएको देखिन्छ । अनुसन्धानबाट प्रमाणित गरेपछि मात्रै यी शुल्क लगाउन सकिने व्यवस्था छ ।

अनुसन्धानबाट प्रमाणित भए उत्पादक वा निर्यातकर्तालाई प्रतिवादको अवसरसमेत दिनुपर्ने हुन्छ । डब्लुटीओको यिनै प्रावधान राखेर बनाइएको विधेयकले एन्टिडम्पिङ वा काउन्टरभेलिङ महसुल लिइसकेपछि नलगाउनु पर्ने देखिए आयातकर्तालाई महसुल फिर्ता दिनुपर्ने व्यवस्थासमेत गरेको छ ।

यी तीन वटै महसुल अतिरिक्त महसुल हुनेछ । भन्सार, अन्तःशुल्कलगायत तोकिएका अन्य महसुल पनि लाग्नेछन् । काउन्टरभेलिङ र एन्टिडम्पिङ लगाउँदा एक पटकमा बढीमा ५ वर्षसम्म र त्यसपछि आवश्यक परे थप ५ वर्षसम्म लगाउन सकिनेछ । अनुसन्धान चलिरहँदा भने बढीमा १ सय २० दिनसम्म अन्तरिम महसुल लगाउन सकिनेछ ।

सेफगार्ड्स मेजर्समा भने पहिलो पटक चार वर्ष र आवश्यकता परे त्याति नै अवधि थप्न सकिनेछ । अन्तरिम महसुल भने बढीमा २ सय दिनसम्म लगाउन सकिने व्यवस्था छ । अनुसन्धानबाटै यी महसुल लगाउनुपर्ने/नपर्ने निर्क्योल गर्ने भएकाले सरकारसँग हाल कुन-कुन वस्तुमा यस्तो महसुल लगाउने भन्ने सूची छैन । उच्च आयातलाई कडाइ गर्न यी उपाय नै पर्याप्त नभए पनि भन्सार दरका सम्पूरक व्यवस्था भने हुन् । यसबाहेक सरकारले आयातमा कडाइ गर्न बिरुवा, खाद्यान्नदेखि पशु क्वारेन्टाइनलाई समेत प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन सक्नुपर्छ । ने

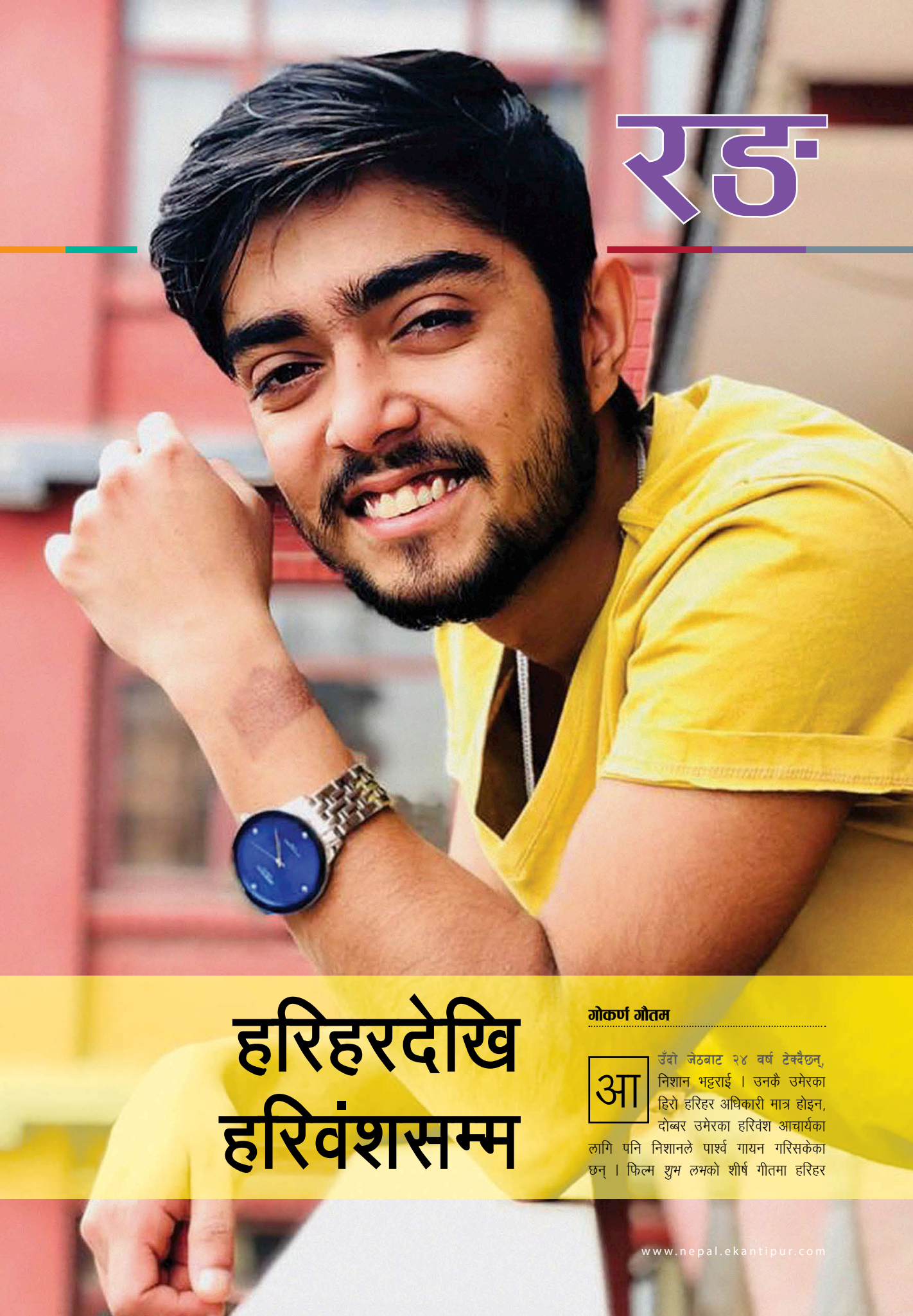

हरिहरदेखि हरिवंशसम्म

गोकर्ण गौतम

आउँदो जेठबाट २४ वर्ष टेक्दैछन्, निशान भट्टराई । उनकै उमेरका हिरो हरिहर अधिकारी मात्र होइन, दोब्बर उमेरका हरिवंश आचार्यका लागि पनि निशानले पार्श्व गायन गरिसकेका छन् । फिल्म *शुभ लभ*को शीर्ष गीतमा हरिहर

नाचे भने *दाल भात तरकारी*को 'भिजिट भिसा...' मा हरिवंश । उनले नै गाएको *जात्रै जात्रा*को 'माया पिरिम...' गीत पनि लोकप्रिय छ यतिबेला । तिनै गीतलाई फिल्म प्रचारप्रसारको मुख्य अस्त्र बनाइएको छ ।

नयाँ/पुराना हरेक ब्यानरका फिल्ममा निशानको स्वर अनिवार्यजस्तै हुन थालेको छ । जुन गीत गाउँछन्, प्रायः हिट भएकै हुन्छन् । नेपाली चलचित्रको पार्श्व गायनमा निशानको यो गर्विलो हस्तक्षेप सुरू भएको थियो, '*नेपाल आइडल*' को पहिलो संस्करणपछि । आखिर यही रियालिटी सोले त हो उनलाई दर्शक/श्रोतामाझ चिनाएको ।

धेरैलाई लाग्छ, निशानले 'नेपाल आइडल' मा भाग लिए, दोस्रो स्थानसम्म पुगे, त्यसपछि भटाभट गीत गाउने मौका पाए । यथार्थ यत्ति मात्र होइन, सोको प्रतिस्पर्धी बन्नुअगावै उनले संघर्षका अनेक शृंखला पार गरिसकेका थिए । कति अपमान, बेवास्ताको सिकार हुनुपरेको थियो । गीत गाउँछु भन्दा कसैले नपत्याउने । यी सारा ठक्करबाट सिकेको शिल्प 'नेपाल आइडल' मा पोखे । अनि, सुरू भए उनका स्वर्णिम दिन ।

मोरङको उर्लाबारीमा हुर्किए, निशान । प्लस टु त्यहीँ सकियो । संगीततिर दिलचस्पी थियो । जब बुझ्दै गए, मोरङमै बसेर गायक बन्ने सपना पूरा हुन असम्भवप्रायः छ भन्ने थाहा भयो । सोही कारण मनको भित्री आकांक्षालाई पछ्याउदै राजधानी छिरे । तर बाहिर बहाना अर्कै थियो, स्नातक पढ्ने । संगीत मात्र सिक्छु भन्दा कसले साथ दिने त्यतिबेला ? त्यसैले यहाँ आउनासाथ सुरूमा वाणिज्य संकायमा भर्ना भए । अभिभावक दंग । त्यसपछि लागे, संगीत पाठशालाको खोजीनितीतिर ।

संयोगले उनको भेट भयो, संगीतकार/गायक मनोजराजसँग । निशान स्वयं मनोजराजका फ्यान थिए । उनकै सान्निध्यता पाउँदा फुरुंग । केही महिनाको सिकाइपछि गीत रेकर्डिङ गर्ने आत्मविश्वास पलायो । ती पल यसरी सम्झन्छन् निशान, "म दिलोज्यान दिएर गाउन चाहन्थें, तर चिनेजानेको कोही थिएनन्, न पैसै थियो । त्यसैले अरू त अरू रेकर्डिङ स्टुडियोले पनि धोका दिन्थे । सहनुको विकल्प हुन्नथ्यो ।"

यावत् पीडा सहेर गीत रेकर्डिङ गरे तर भनेजस्तो चर्चा पाएन ।

गाउन छाडूँ, मन मान्दैनथ्यो । गाइरहूँ, केही मेलोमेसो मिलेको थिएन । बरू गीतको चक्करमा लाग्दालाग्दै पढाइ बिग्रेला भन्ने सुर्ता चर्कियो । यही रापमा पिल्सिरहेका बेला आएको थियो, 'नेपाल आइडल' । "जब 'नेपाल आइडल' हुने खबर सुनें, फर्म भर्न हतारिएँ," निशान भन्छन्, "भोलिको आशा थिएन । कला पस्कन पाउँछु भन्ने हुटहुटी मात्र थियो ।" भलै त्यतिबेला गीत रेकर्डिङ गरिसकेको गायकले के रियालिटी सोमा भाग लिनु भनेर उनलाई खिसी गर्ने पनि उत्तिकै थिए । तर सुने, बिर्से । आफ्नो गायनकलामा विश्वास जो थियो ।

> दर्शक/श्रोताको दिलमा पछिसम्म बसिरहने गीत गाउन चाहन्छु । सुन्यो, सकियो मार्का गीत मेरो रोजाइमा पर्दैनन् ।
>
> – निशान भट्टराई
> गायक

सोमा निशान एकपछि अर्को खुट्किलो पार गर्दै गए, हिजो उल्लीबिल्ली पार्नेको मुख टाल्निँदै गयो । भन्छन्, "न मलाई दोस्रो भएकामा कुनै घमन्ड थियो, न त पहिलो नभएकामा असन्तुष्टि । जे भयो, त्यसमै खुसी भएँ ।"

रियालिटी सो हुँदै गर्दा र सकिएपछिको केही समय खुब चमकधमक हुन्छ । समय बित्दै जाँदा गुमनाम हुने विजेताको सूची लामै छ, नेपालमै पनि । निशान बेखबर थिएनन्, यो नियतिसँग । सोही कारण सो सकिनासाथ व्यावसायिक गायनमा मग्न हुन थाले । नियमित रियाज त गर्थे नै, नयाँ-पुराना कम्पोजरसँग संगत पनि बढाए । त्यसमाथि 'नेपाल आइडल' मै उनले आफ्नो स्वरको अब्बलता पस्किसकेका थिए । धमाधम गीत गाउने प्रस्ताव आउन थाले । निशान ढाँट्दैनन्, "सोमा अरूले पहिल्यै गाइसकेको गीत गाउनु जत्तिको सजिलो थिएन, आफैँले नयाँ गाउन । त्यसैले मिहिनेत र गायनप्रतिको इमानदारीमा अझ प्रतिबद्ध भएँ ।"

यसकै प्रतिफल हो, निशानको व्यावसायिक गायनको रफ्तार । दंग छन्, कम्तीमा हिजो उनलाई भोट हालेर जिताउने र मन पराउने प्रशंसक निराश हुनुपरेको छैन । हिजो मुन्टो बटार्ने रेकर्डिङ स्टुडियोका सञ्चालक आज उनको उपस्थितिमा धन्य महसुस गर्छन् ।

पार्श्व गायनमा निशानलाई चिनाउने गीत हो, *छक्का-पञ्जा ३* को 'पछि उमेर ढल्किन्छ...' । उनका सोलो ट्र्याक 'मंसिर महिनामा...' र 'भुन्टी...' ले पनि चर्चा बटुले । भिडियोमा आफैँ मोडलिङ गरेका छन् । एल्बम निकाल्ने तयारीमा छन् । हिजोआज कलाकारको आयको स्रोत भनेकै कन्सर्ट हो । कन्सर्टमा डान्सिङ नम्बरको माग हुन्छ । त्यसैले अधिकांश कन्सर्टलाई लक्षित गरेर गीत गाउँछन् । कतिचाहिँ *युट्युब*मा भ्युज बटुल्न । निशानको गीत छनोटको आधार के हो त ? भन्छन्, "म पैसा कमाउने मात्र होइन, दर्शक/श्रोताको दिलमा पछिसम्म बसिरहने गीत गाउन चाहन्छु । सुन्यो, सकियो मार्का गीत मेरो रोजाइमा पर्दैनन् ।" गायकको बलबुतामा मात्र गीत राम्रो हुने भ्रममा नरहेको उनी सुनाउँछन् । टिमवर्क उनको पहिलो सर्त रहेछ । पार्श्व गायनमा उनी सुगम पोखरेल र प्रमोद खरेलका फ्यान हुन् भने कालीप्रसाद बाँस्कोटा र हर्कुलस बस्नेतको कम्पोजिसनमा मोहित हुन्छन् ।

निशानले १५ मुलुकमा प्रत्यक्ष गायन पस्किसके । नेपालकै ४० जिल्ला पुगिसके । रेकर्डिङ र कन्सर्टमा भ्याईनभ्याई छ उनलाई । जति उकालो चढ्दैछन्, खुट्टा तान्नेहरू पनि उत्तिकै बाक्लिँदैछन् । तर हतोत्साही छैनन् । आफ्नो कर्मप्रति विश्वास छ । सफलताले घमन्ड होइन, थप जिम्मेवारीबोध हुन्छ, उनलाई । कुराकानीको बिट यसरी मारे, "कति संघर्ष गरियो, कति गर्न बाँकी छ । हरेक कठिन परिस्थितिको सामना गर्न तयार छु । किनभने संगीतबाहेक अर्को सपना छैन मसँग ।" ने

KANTIPUR PUBLICATIONS PVT. LTD.

KMG
KANTIPUR MEDIA GROUP

कान्तिपुर को करोडपति सिजन-३

बन्ने होइन त फेरि करोडपति!

कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक वा द काठमाडौं पोष्टको
वार्षिक ग्राहक बन्नुहोस् र लक्की ड्रबाट जित्नुहोस्

१० लाख मासिक पुरस्कार

१ करोड बम्पर पुरस्कार

१ लाख साप्ताहिक पुरस्कार

* शर्तहरू लागू हुनेछन् ।

पक्का पुरस्कार

• शिखर ईन्स्योरेन्सको रु.५ लाखको दुर्घटना बीमा • स्वास्थ्य बीमामा रु.७५० छुट

Shikhar Insurance
Happysurance

स्क्र्याच कार्ड मार्फत् रु.२०० देखि रु.२५०० सम्मको छुटका साथै जित्न सक्नुहुनेछ

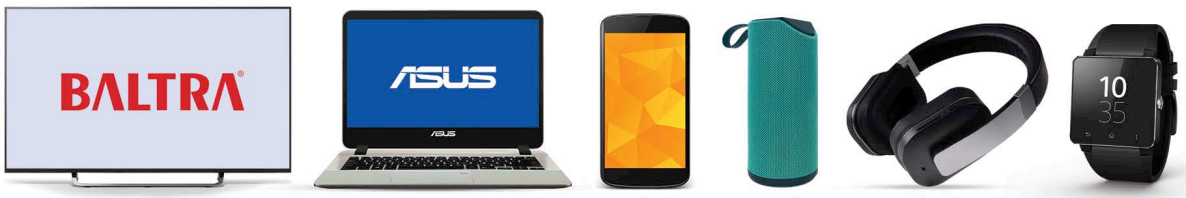

BALTRA एलइडी टिभी. | ASUS ल्यापटप | स्मार्ट फोन | ब्लुटुथ स्पीकर | वायरलेस हेडफोन | स्मार्ट वाच

ग्राहक अवधि बाँकी रहेकाहरुले पनि समय बढाएर यस योजनामा सहभागी हुन सक्नुहुनेछ । "जति छिटो ग्राहक बन्नुहुनेछ, जित्ने मौका त्यति नै बढ्नेछ ।"

कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिक वा द काठमाडौं पोष्टको वार्षिक ग्राहक बन्नको लागि SUB<space> आफ्नो नाम टाइप गरी ३००० मा पठाउनुहोस (NTC प्रयोगकर्ताकालागि मात्र)। एस.एम.एस र अनलाईन सब्सक्रीप्सनका लागि २४ घण्टा भित्र विस्तृत विवरण सहित हाम्रा प्रतिनिधिहरुले तपाईंलाई सम्पर्क गर्नेछन् ।

We Accept

fonepay / payments फटाफट

KANTIPUR DAILY | THE KATHMANDU POST

1 Open your mobile banking / eSewa app

2 Scan this code, confirm the payment details and make quick payment.

eSewa
www.esewa.com.np

कान्तिपुर kathmandupost

टोल फ्रि नम्बर: १६६० ०१ २२२२२ (NTC), ९८०१ ५७ २२२२ (Ncell) काठमाडौं: शिशिर राज पाण्डे ९८४१७६६७८४, राम कृष्ण घिमिरे ९८५१०९८९४४ चितवन: शंकर न्यौपाने ९८५६०४४१४० पोखरा: राजेश पौडेल ९८५६०२५८८५, नेपालगंज: अशोक श्रेष्ठ ९८५८०३०६७७, विराटनगर: अनुज लाल कर्ण ९८५२०२८१२३

कस्तो फिल्म राम्रो ?

यज्ञश

'न थिङ सक्सिड्स लाइक सक्सेस ।'

सत्य हो । तर प्रश्न छ, सफलता भनेको के हो ? जीवनमा के-कति चीज हासिल गरेपछि एउटा जीवन सफल हुन्छ ? के-कस्तो पुस्तक लेखेपछि एउटा लेखक सफल हुन्छ ? कति छिटो दौडिएको दिन धावकलाई सफल मानिन्छ ? र, कस्तो फिल्म बनाएको दिन फिल्ममेकरलाई सफल मानिन्छ ?

सफलताले आफ्नो मानक आफैँ बनाउँदैन । मानिसले बनाउनुपर्छ । त्यसलाई भत्काउने प्रयास पनि मानिसले नै गर्नुपर्छ । कलामा त खास यस्ता मानकको कुनै अर्थ नै हुँदैन । कलाको लम्बाइ वा चौडाइ नापेर ठूलो-सानो भन्न सकिन्न, जसरी भुसुना र हात्तीको आकारको तुलना हुँदैन । तर त्यही भुसुनो हात्तीको आँखामा छिऱ्यो भने ? त्यतिबेला को ठूलो ?

राम्रो फिल्म के हो भनेर खोज्दा यस्ता धेरै भनाइ भेटिए । फिल्म बनाउने स्वतन्त्रतामाथि अनेक बाधा खडा गरिएको इरानका फिल्ममेकर अब्बास किरूस्तामीका दुई भनाइले राम्रो फिल्म भनेको के हो भन्ने परिभाषा गर्छन् । अब्बास भन्छन्, 'राम्रो सिनेमा भनेको त्यो हो, जसलाई हामी पत्याउँछौं, विश्वास गर्छौं । जसलाई हामी पत्याउन वा आत्मसात गर्न सक्दैनौं, त्योचाहिँ झूर फिल्म हो ।'

राम्रा फिल्म निर्देशक र समीक्षकले भन्दै आएका छन्, 'आफूलाई मन पर्ने फिल्म बनाऊ, दर्शकलाई पनि मन पर्छ ।'

तपाईंलाई मन परेको फिल्म तपाईंका लागि राम्रो, नपरेको नराम्रो । यसमा अरू कुनै पनि परिभाषा वा सूत्र खोज्नैपर्दैन । आफूलाई मन पर्ने भनेको विश्वास लागेको, मन छोएको फिल्म हो । आफूलाई मन परेको कथा र भन्न मन लागेको शैलीमा भनिएको कथा । तपाईंलाई कस्तो कथा मन पर्छ भन्ने कुरा तपाईंको रूचि, सांस्कृतिक पृष्ठभूमि र ज्ञानको दायराअनुसार फरक पर्न सक्छ । कसैलाई इतिहासमा रूचि हुन सक्छ त कसैलाई साइन्स फिक्सनमा ।

सिनेमा यस्तो विधा हो, जहाँ हजारौँ वर्ष पुरानो समयलाई फर्काएर ल्याउन पनि सकिन्छ र आउने हजार वर्षपछिको समयको कल्पना पनि गर्न सकिन्छ । पर्दामा काठमाडौँ हान्न हिँडेका पृथ्वीनारायण शाहलाई उतार्न पनि सकिन्छ । साथै, अबको अढाइ-तीन सय वर्षपछि काठमाडौँ कस्तो होला भन्ने दृश्य पनि उतार्न सकिन्छ । तपाईं आफ्नो रूचिअनुसार पछि फर्किन सक्नुहुन्छ, अघि बढ्न पनि सक्नुहुन्छ । यो सुविधा साहित्यले पनि दिन्छ तर केवल अक्षरमा । सिनेमाले साक्षात आँखा अगाडि उपस्थित गराइदिन्छ, आवाजसाथ । तपाईं फिल्ममेकर हो भने सोच्नुस्, आफ्नो माध्यमबाट कुन कथा भन्न चाहनुहुन्छ- पहिले कुनै समय पृथ्वीमा रहेका डाइनोसरको ? भविष्यमा पृथ्वी खोज्दै आउने कुनै 'पिके' को वा काठमाडौँका गल्लीमा मास्टरप्लान लिएर हल्लिइरहेको अहिलेको कुनै 'हाकु काले' को ? अथवा अफ्रिकाबाट निस्किएर संसारभर फैलिएका होमो स्यापियन्सको पूरै इतिहासको ?

फिल्ममेकरसँग समयलाई जित्ने त्यो शक्ति छ, जसले उसलाई कलाकार बनाउँछ । वर्तमानको चित्र दर्शकका अगाडि जहाँसुकै हुन्छ । जे चीज अगाडि छैन, सिनेमाले त्यो वास्तविकतालाई पनि पेस गर्न सक्छ । सिनेमा यस्तो विधा हो, जसले वैकल्पिक यथार्थ समाजलाई दिन सक्छ । के छ मात्रै होइन, के हुनुपर्छ पनि भन्न सक्छ ।

तर व्यावसायिक भनिने फिल्मका निर्माता/निर्देशक भन्छन्, 'हामीले दर्शकलाई मन पर्ने फिल्म बनाएका छौं ।' समस्या तब सुरू हुन्छ, जब दर्शकलाई मन पर्ने भनेर बनाइएका फिल्म नै तिनीहरूले मन पराउँदैनन् । गत वर्ष ९६ फिल्म रिलिज भएकामा मुस्किलले ५ वटाले लगानी उठाउनु त्यसको प्रमाण हो । व्यापार मात्रै गर्ने उद्देश्य राख्दा सिनेमाका अन्य सम्भावनाको उपयोग हुन गाह्रो हुन्छ । एउटा राम्रो व्यापार गर्ने सम्भावना भएको कथा राम्रो फिल्मका अन्य तत्त्व नहुँदा असफल हुन जान्छन् । धेरैजसो व्यावसायिक फिल्मको समस्या त्यही हो ।

गता साता प्रदर्शनमा आएको फिल्म *ए मेरो हजुर ३* लाई उदाहरणका रूपमा लिऊँ । यो फिल्ममा यस्ता स्टार छन्, जसले पारिश्रमिक नै ४० लाखभन्दा बढी

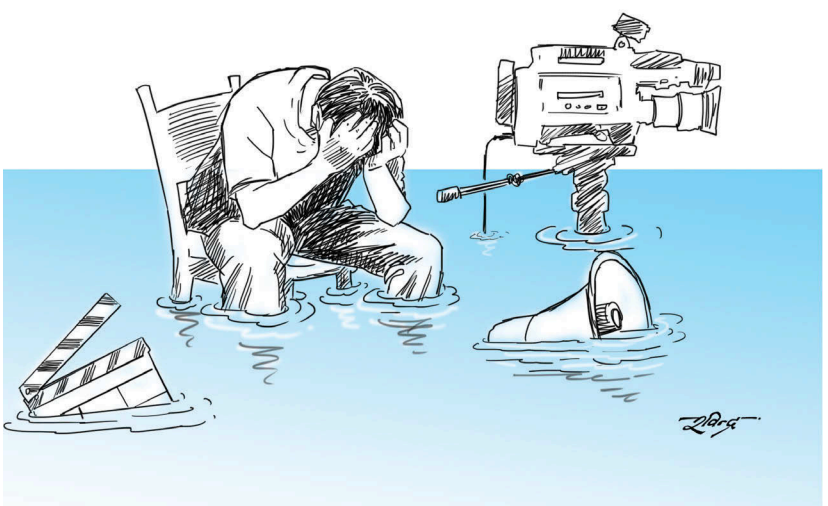

लिएका समाचार आए । फिल्म हेर्दा उनले केका लागि त्यत्रो पैसा पाए होलान् भन्ने प्रश्न खडा हुन्छ । न उनको भूमिका त्यस्तो विशेष छ, न त अभिनय । एउटा औसतभन्दा पनि कमजोर कथा, सयौँपटक दोहोरिएको सूत्र, सस्ता संवाद भएको कथामा अभिनय गर्न त्यति महँगो अभिनेतालाई कुन बाध्यता आइलाग्यो भन्ने लाग्छ । मानौँ, अनमोल केसीको स्टार पावरले यो फिल्म हेर्न धेरै मान्छे आए । यदि त्यही पावर साँच्चिकै राम्रो कथा, पटकथामा परेको भए के हुन्थ्यो । कति मान्छे आउँथे होलान् ? राम्रो फिल्म र लोकप्रिय स्टारको मेलले व्यापारलाई पनि अर्को उचाइमा पुऱ्याउन सक्थ्यो । कथित व्यावसायिक फिल्मका निर्माताले ध्यान नदिएको कुरा यो हो । हिजो पनि राजेश हमालको स्टारपावरको नाममा धेरै निर्माता डुबेका थिए । त्यसको दस वर्षपछि पनि वर्षमा ९० फिल्म डुब्नुभन्दा बढी फिल्म उद्योगको घोर असफलताको कथा अरू के हुन सक्छ ?

यो असफलताबाट पार पाउने उपाय भनेको आफूतिरै फर्किने हो । फिल्ममेकरले स्वमूल्यांकन गर्नु जरूरी छ । आफ्नो काम र सोचबारे पुनर्विचार गर्नु जरूरी छ । फिल्म खालि हिरो र हिरोइन, गीत, द्वन्द्व र ग्लसी दृश्यले चल्दैन । त्यस्तो हुन्थ्यो भने साथमा सबभन्दा धेरै पैसा भएको मान्छे, सबभन्दा ठूलो फिल्ममेकर बन्थ्यो । स्टिवन स्पिलवर्ग र मार्टिन स्कोरसेजीजस्ता हलिउड हस्ती ५-५ वर्षसम्म खाली बस्थेनन् । उनीहरूलाई फिल्म बनाउन न विषय, न स्टार, न त पैसाको खाँचो छ । खाँचो छ त गतिलो कथा र उत्तम विचारको । कथा भन्ने आफ्नो शैलीको । पलपल बदलिँदो डिजिटल दुनियाँको समवेदना समाउन सक्ने कलाको । त्यसको खोजीमा उनीहरू ठीक समय पर्खिएर बस्छन् ।

कलाको खेल नै मान्छेको मनसँग हो, उसको मस्तिष्कसँग हो । मानिसको मन तथा मस्तिष्क भनेको सारमा उसको बुझाइ र सोच हो । यी कुरालाई जुन फिल्मले छुन, हल्लाउन वा बदल्न सक्छ, मान्छेलाई त्यो फिल्म मन पर्छ । कि त तपाईंलाई थाहा नभएको कुनै संसार, सूचना वा कथाले छुन्छ, कि तपाईंको मनमा बिझेको कुनै खिलजस्तो कुराले छुन्छ । फिल्ममेकरको रूपमा जुन कथा र शैलीले तपाईंलाई छुँदैन, त्यसले दर्शकलाई छुने के ग्यारेन्टी ? के दर्शक तपाईंभन्दा कम बौद्धिक छन् ? तपाईंको भन्दा कमसल रूचि भएका छन् ? आजको डिजिटल संसारसँग पहुँच भएको, संसारभरका फिल्म घरमा बसेर हेर्ने, मोबाइलमा नेटफ्लिक्स र अमेजनका सिरिज बोकेर हिँड्ने दर्शकलाई त्यस्तो ठान्नुहुन्छ भने त्यो यो समयको सबभन्दा ठूलो भूल हो ।

आफूतिर फर्किनु भनेको आफ्नो समाज र कथातिर फर्किने भनेको हो । कैयौँ महिना अन्तरिक्षमा अड्किएर समुद्र किनारमा फर्किँदा भर्खर जन्मिएको कुनै जनावरको बच्चाले जसरी खुट्टा टेक्ने 'ग्रयाभिटी' की सान्ड्रा बुलकजस्ता चरित्र निर्माण हाम्रा लागि गाह्रो होला । पर्दामा पूरै अन्तरिक्ष बनाउन वा 'अवतार' को जस्तो एनिमेसन हामीलाई गाह्रो होला । हाम्रो बजेटभन्दा माथिको होला । तर 'रोमा' का जस्ता घरेलु कामदारका कथा काठमाडौँमा पनि छन् । 'सपलिफ्टर्स' जस्तो कृतिम परिवारमा बस्ने मानिसको कथा छैन ? यति भिन्न संस्कृति, जाति, भाषा, भूगोल र राजनीतिक आन्दोलनले भरिएको हाम्रो जीवनका कथा छैनन् ? ठूला महानगर हुन् वा स-साना गाउँ, प्रत्येक मानिससँग कथा छन् । हरेक जीवन आफैँमा कथा हो । अभाव खाली त्यसलाई वाचन गर्ने कलाको हो ।

मान्छेको जीवन जति जटिल र अचम्मको कुरा सायदै केही छ । मानिसका संघर्ष र सफलता जति आवेगले भरिएको कुरा पनि केही छैन । तर हामी यी सबैलाई कुनातिर थन्क्याएर कहिले तमिलनाडुको कुनै व्यक्ति त कहिले फ्लोरिडा र आइवोवातिरको कुनै अमेरिकीको कथालाई आफ्नो बनाउन उद्धत छौँ । हरियाणाकी युवती तथा विराटनगरकी कुनै युवतीको कथा र नियति उस्तै हुन सक्ला । हामीले किन विराटनगरकी युवतीको कथा नभन्ने ?

अरूका कथा भनेर हामी पुग्ने कहाँ ? ६-८ महिना समय दिएर, डेढ-दुई करोड खर्च गरेर बनाएको फिल्मको उपलब्धि लगानी उठाउनु मात्रै हो ? यदि हलभित्र छिर्दा र बाहिर निस्किँदा दर्शकको सोच र अनुभूति जस्ताको तस्तै रह्यो, फिल्मले उसमा केही पनि परिवर्तन गर्न सकेन भने एउटा कलाका रूपमा त्यसको कुनै स्थान छैन । सोच्न, कल्पना गर्न र कथा हाल्न सक्ने भएर नै मानिस मानिस भएको हो । कलाले मानिसको त्यो क्षमतालाई थप परिस्कृत बनाउँछ । यसैले कलालाई संसारभर यति धेरै महत्त्व दिइएको हो ।

मान्छेले तीन घन्टा आरामले सुतेर वा रेस्टुराँमा साथीसँग बसेर पनि बिताउन सक्छ । त्यो समय यदि तपाईंको फिल्मलाई दिन्छ भने उसलाई केही नयाँ कुरा दिने, अनुभूति दिलाउने जिम्मा तपाईंको हो । फिल्म बनाउनेलाई यति बोध भएको दिनमा राम्रो फिल्म बन्नेछन् ।

अन्तिममा, किरूस्तामीको दोस्रो भनाइ । उनी भन्छन्, 'साह्रै राम्रा फिल्म हेर्दा प्रायः मलाई निद्रा लाग्छ । तर तिनका बारे सोचेर म कति रात जागै रहन्छु ।'

तपाईंलाई मन परेको फिल्म अरूलाई मन नपर्ने सम्भावना हुन्छ । लगानीको 'रिस्क' यसैमा छ । 'रिस्क' कुन व्यवसायमा छैन ? घरजग्गादेखि मःम पसलसम्मका व्यापारमा डुब्ने खतरा छ भने कलात्मक काममा त त्यो खतरा हुने नै भयो ।

तपाईंमा कला चेतना छैन र आफैँलाई मन नपरेको फिल्म बनाउनुहुन्छ भने, दर्शक त्यति मूर्ख छैनन् । ने

म्यागजिन उनको सोख

पुष्करलाल श्रेष्ठ
(२०१६-२०७६)

गजेन्द्र बुढाथोकी

विशालबजारका व्यापारी भरतलाल श्रेष्ठका खेलाडी पुत्र पुष्करलाल श्रेष्ठले पत्रकारितामा पाइला राखेको आफैंले पत्तो पाएनन् । *ममता* मासिकमा खेलकुद स्तम्भ लेख्न थालेका उनले पत्रिका बन्द भएपछि त्यसका सह-सम्पादक विजयउदय पाल्पालीलाई प्रस्ताव गरेछन्, मनोरञ्जनात्मक पत्रिका निकाल्ने ।

पिता भरतलाल श्रेष्ठसँग ५ हजार रूपैयाँ फुत्काएर ०४१ मंसिरमा *कामना*को पहिलो अंक निकाले । त्यसका सम्पादक पाल्पाली थिए भने प्रकाशक पुष्करलाल । वर्षमा बल्लतल्ल एउटा सिनेमा बन्ने त्यो समय आकर्षक डिजाइनसहित निकालिएको *कामना* हाताहात बिकेको उनी पछिसम्म सुनाउँथे ।

अफसेट प्रविधि भित्रिइनसकेको त्यो समय काठे ब्लकमा मनोरञ्जनात्मक पत्रिका निकाल्दा उनका आफन्तले बहुलठ्ठी भनेका थिए । पहिलो अंकले लागत त उठाएन तर भूगोलपार्कमा बेच्न राखिएको पत्रिका युवाहरूले रूचि मानीमानी लगेको देखेर पुष्करलाल हौसिए ।

पत्रिकाको सामग्रीबारे मनमुटावका कारण पाल्पालीले चार महिनापछि *कामना* छाडे । पुष्करलालको सबल पक्ष थियो, तत्कालै टिम बनाउने । मदन घिमिरे, कपिल काफ्लेसहितका पत्रकारलाई समावेश गरेर उनले *कामना*लाई निरन्तरता दिए ।

म्यागजिनमा कस्ता किसिमका सामग्री बढी रूचाइन्छन् भन्ने उनलाई राम्रो ज्ञान थियो । त्यसैले खोजमूलक र *कामना*मा राख्न नमिल्ने विविध सामग्री मात्र छापिने गरी ०४८ वैशाखदेखि खोजमूलक पारिवारिक मासिक पत्रिका *साधना* सुरू गरे । ०५० मा राजधानीका समलिंगीबारे *साधना* र ०४७ तिर *कामना*मा अभिनेता एवं डीएसपी अर्जुनजंग शाहीबारे लेखिएपछि कार्यालयमै आक्रमण भएको थियो ।

म्यागजिनकारिताको सफलतापछि पुष्करलालले ०४९ मा पहिलो सन्ध्याकालीन दैनिक निकाले, *महानगर* । एक रूपैयाँ गोटा *महानगर* बेचेर प्रतिपत्रिका २५ पैसा आम्दानी दिने गरी बेरोजगार युवालाई 'हकर' बनाए । र, अट्कोनारायणस्थानको घरको छिँडीबाट भीमसेनस्थानमा जग्गा किनेर प्रकाशन संस्थाको भवन बनाउन सफल भए । ०५२ मा *आजको समाचारपत्र* दैनिक (हालको *नेपाल समाचारपत्र* दैनिक) आरम्भ गरे पनि उनको विशेष अभिरूचि 'म्यागजिन फर्म्याट' मै थियो ।

श्रेष्ठमाथि कहिले एमाले त कहिले राजावादी भएको आरोप लाग्दै आयो । कामना प्रकाशन समूहमा एक दशकको कार्यानुभवका आधारमा पंक्तिकार के भन्न सक्छ भने, उनी कुनै वादसँग

झकिझकाउ तर कमसल

गोकर्ण गौतम

ब्रिटिस उपनिवेश, त्यसपछिको स्वतन्त्रता अनि भारत-पाक विभाजन भारतीय सिनेमाका मसला हुन् । ती फिल्मका केन्द्रमा कि देशभक्ति हुन्छ कि प्रेम र धार्मिक आस्था । मल्टिस्टारर *कलंक* यसकै नयाँ कडी हो । मूलतः यो प्रेम र त्यागको कथा हो । तर पृष्ठभूमिमा अन्तरधार्मिक कलह र वर्गीय विभेद छ । लेखक/निर्देशक हुन्, अभिषेक वर्मन । कलाकारको डफ्फा छ- सञ्जय दत्त, माधुरी दीक्षितदेखि सोनाक्षी सिन्हा, वरूण धवन, आलिया भट्ट, आदित्य रोय कपुरसम्म ।

हिन्दु-मुस्लिमबीच दंगा चर्किरहेका बेला प्रेमकै कारण रूप, जफर र देवको जीवनमा आइपर्ने अनेक उल्झन वरपर घुमेको छ, फिल्म ।

*कलंक*को कथा कहीँ-कतैबाट नयाँ लाग्दैन,

फिल्म: *कलंक*
रेटिङ: २/५
★★☆☆☆

न त पात्र नै । उही आशयका दृश्यले प्रश्रय पाउँदा कतिपय ठाउँमा झिँजो लाग्छ ।

मध्यान्तरपछि फिल्म कहिले राजनीतिक लाग्छ त कहिले प्रेमकथा । दृश्यको गुदीभन्दा आवरण चम्किलो बनाउनमै तल्लीन हुँदाको परिणाम हो, यो । न अब्दुल (कुनाल खेम्बु) को चरित्रको निर्दयीपन विश्वसनीय लाग्छ, न त देवको अखबारप्रति मुस्लिमको घृणा । तर पात्रको बोलीचाली र लोकेसनमार्फत तत्कालीन समयको झल्को दिने मामलामा चाहिँ कुनै कसर छाडिएको छैन ।

अभिनयमा कलाकारले अब्बलता पस्किएका छन् । बलराज (सञ्जय दत्त) ढोङ र घमन्डले भरिएको चरित्र हो । नृत्यांगना र गायिका बनेकी माधुरीको अभिनयले पनि मन जित्छ । उनको चरित्रमा देवदासकी पारूको झझल्को आइरहन्छ । आलिया र वरूणचाहिँ *कलंक*का मेरूदण्ड हुन् ।

सम्बन्ध राख्दैनथे, विशुद्ध मिडिया व्यवसायी थिए । आफ्नो मिडियाको सफलतामा मात्रै उनको ध्याउन्न देखिन्थ्यो ।

तत्कालीन नारायणहिटी राजदरबारमा उनका गुरू र पिताका साथीहरू कार्यरत थिए । त्यस कारणले दरबारसँग उनको विशेष सम्बन्ध भएको मानिन्थ्यो । सोही सम्बन्धकै कारण ०५८ को राजदरबार हत्याकाण्डको पहिलो सूचना उनले पाएका थिए ।

श्रेष्ठले आफैं प्रकाशक, आफैं प्रधानसम्पादक भएको जोखिम उठाए । र, २० जेठ ०५८ को बिहान दरबार हत्याकाण्डबारे विस्तृत समाचार दिए । ०५६ मा मनमोहन अधिकारीको निधन भएका बेला उनले आधा छापिइसकेको पत्रिका रोकेर (स्टपप्रेस) गरी पुनः ब्यानर समाचारसहित पत्रिका निकालेका थिए ।

३० भदौ ०५८ मा तत्कालीन राजा ज्ञानेन्द्रसँग पहिलो अन्तर्वार्ता लिएपछि श्रेष्ठ विवादित भए । त्यसै वर्ष १ असारमा स्थानीय संवाददाता शुभशंकर कँडेलमार्फत लिइएको माओवादी नेता पुष्पकमल दाहाल 'प्रचण्ड' को पहिलो अन्तर्वार्ता छापिएपछि उनीमाथि सेनाले केरकार गरेको थियो ।

जीवनको पछिल्लो कालखण्डमा व्यावसायिक रूपमा केही असफलता बेहोर्नुपरे पनि एउटा सिनेपत्रिकाबाट पत्रकारिता थाली व्यावसायिक सञ्चारगृहको अवधारणालाई संस्थागत तुल्याउनु उनको महत्त्वपूर्ण पाटो हो । ने

प्रेमका भोका छन् । त्यसलाई पूर्ति गर्न खोज्दा अथाह त्याग गर्नुपर्छ । परिबन्दमा फसेकी तर पन्छीझैं उड्न उद्धत पात्रलाई आलियाले जीवन्तता दिएकी छन् । सोनाक्षी र आदित्य पनि चरित्रलाई आत्मसात गर्न सफल छन् । अमिताभ भट्टचार्यको शब्द, प्रीतमको संगीत र अरजित सिंहको स्वर फिल्मको अर्को प्रशंसनीय पक्ष हो । भलै, गीतले न्यारेटिभमा उतिविघ्न योगदान गर्दैनन् । टु स्टेट्सबाट वाहवाही कमाएका निर्देशक वर्मन यसपटक कथालाई गहिरो र चुस्त ढंगले पस्कन चुकेका छन् ।

*कलंक*मा माधुरीको एउटा संवाद छ, 'स्वर राम्रो छ तर नुन कम छ ।' यसलाई फिल्मतिरै फर्काएर यसो भन्न सकिन्छ, 'दृश्य भव्य छ तर आत्मा कमजोर छ ।' अर्थात्, *कलंक*लाई पनि *ठग्स अफ हिन्दोस्तान, रेस ३* र *जिरो*कै कोटिमा राख्न सकिन्छ । झकिझकाउ तर कमसल । ने

---

१० प्रश्न

'अब कसले स्कुल खोल्छ ?'

पाल्पाको पूर्वखोला र गुल्मीको गुल्मीदरबार गाउँपालिकामा निजी विद्यालयलाई सरकारीमा गाभिएको छ, यसै शैक्षिक सत्रमा । पूर्वखोला गाउँपालिका अध्यक्ष एवं गाउँ शिक्षा कार्यदलका संयोजक नुनबहादुर थापासँग कुराकानी :

तस्बिर : माधव अर्याल

निजी स्कुललाई सरकारीमा गाभ्नुको कारण के हो ?

सरकारी विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या घटेको छ । तर यही कारण गाभे को होइन । शैक्षिक गुणस्तर उकास्न चाहेको हो । निजी र सरकारी हुँदा शिक्षक-शिक्षकबीच अनि अभिभावक-अभिभावकबीच द्वन्द्व थियो, धनी र गरिब भन्ने । यो द्वन्द्व विद्यार्थीको कलिलो मस्तिष्कमा समेत पस्यो ।

निजीलाई सरकारीमा गाभेर कसरी गुणस्तर उक्सिन्छ त ?

सरकारी स्कुलका कतिपय शिक्षकले पढाउने तर बुझाउन सकेनन् । अब विद्यालय व्यवस्थापन समितिअन्तर्गत पढाइबारे नियमन गर्ने उपसमिति बन्छ । गाउँपालिकाले अर्को अनुगमन टोली बनाउँछ । निरन्तरको नियमनले पढाइ सुध्रिन्छ ।

अब यो गाउँपालिकामा निजी स्कुल खोल्नै नपाउने हो ?

निजी स्कुल खोल्नुपर्ने आवश्यकतै नहोस् भन्ने वातावरण बनाउँछौं । व्यापार नहुने भएपछि त निजी स्कुल खुल्दै खुल्दैनन् ।

गाभिएपछि शिक्षाको गुणस्तर माथिन्छ भन्ने ग्यारेन्टी छ ?

सुरूमा हामीले नेपाली र अंग्रेजी दुवै माध्यममा पढाउँछौं । पछि विस्तारै अंग्रेजी माध्यममा जान्छौं । प्रतिस्पर्धी बन्न पनि अंग्रेजी माध्यममा जानैपर्छ ।

अंग्रेजी र नेपाली माध्यममा छुट्टाछुट्टै भवनमा पढाइ हुने भएपछि त गाउँपालिकाले नै निजी र सरकारी स्कुल चलाएजस्तो भएन ?

लामो समय त्यसरी जान दिंदैनौं । अभिभावकले दुई-तीन वर्ष परीक्षण अवधि मागेकाले छुट्टाछुट्टै माध्यममा पढाउनुपरेको हो ।

यो मोडल प्रभावकारी हुन्छ भन्ने आधार के ?

निरन्तर अनुगमन । त्यो सँगसँगै अब शिक्षक नभएर पढाइ रोकिंदैन । गाउँपालिकाले अतिरिक्त पाठ्यक्रम पनि बनाउने तयारी गर्दैछ ।

निजी विद्यालयका शिक्षक, कर्मचारी व्यवस्थापन कसरी हुन्छ ?

निजीका ५०/५२ शिक्षकको खाइपाई आएको सुविधा यथावत गरेर राख्छौं, आन्तरिक स्रोतबाट । उनीहरूका लागि गाउँपालिकाले तालिमलगायतका वृत्तिविकासका कार्यक्रम ल्याउँछ ।

कार्यदलमा बसेर अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयको मुख्य समस्या के देखियो ?

भवन, खेलकुद मैदान, फर्निचरजस्ता पूर्वाधारमा जोड दिने तर शैक्षिक योजना कार्यक्रम नबनाउने । अधिकांश शिक्षकले आफ्नो पेसालाई प्राथमिकतामा नराख्ने देखियो ।

अब नपढाउने शिक्षकलाई कसरी तह लगाउने त ?

शिक्षक डायरी अनिवार्य गराउँछौं । उनीहरूले विद्यार्थीको व्यक्तिगत अभिलेख दुरूस्त गर्नुपर्छ । त्यसपछि विद्यार्थीको आर्थिक, शैक्षिक पृष्ठभूमिलाई ध्यान दिएर पढाइ सुधार्छन्, शिक्षकले ।

विद्यालय गाभ्ने निर्णयमा सबैभन्दा बढी कसलाई मनाउन गाह्रो भयो ?

सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकलाई । त्यसपछि निजी विद्यालयका सेयरहोल्डर र अभिभावकलाई ।

■ मनबहादुर बस्नेत

रुसी स्वाद

नीरज लवजू

अनुवादको कोणबाट नेपाली साहित्य अझै गरिब छ। अझ मूलभाषाबाट नेपालीमा अनुवाद गरिएका कृतिको त खडेरी नै छ । नेपाली भाषामा अंग्रेजी र हिन्दीबाट अनुवाद गरिएका केही सय कृति मात्र होलान् । अनुवाद कृतिले नेपाली समाजलाई विश्व समाज र संस्कृतिबारे पनि जानकारी दिन्छ ।

रूसी साहित्यिक कृतिमध्ये नेपाली समाजले सबै भन्दा बढी सुनेको र पढेको कृति मेक्सिम गोर्कीको *आमा* हुनुपर्छ । गोर्कीकै तीन खण्डको आत्मसंस्मरणात्मक कृति पनि नेपाली समाजले मन पराएमध्येमा पर्छन् । त्यसपछि नेपाली समाजले पढेका रूसी साहित्यकार हुन्, आन्तोन चेखभ । विश्वमै रूचाइएको चेखभ शैलीको कथा हो । लेभ तोल्सतायका कथा भने नैतिक र बालकथाका रूपमा नेपाली समाजमा पहिलेदेखि लोकप्रिय छन् । तीमध्ये कति कथा त तोल्सतायका कथा भनेर जानकारीबिनै हामीले मन परायौँ ।

हामीले पढ्ने गरेका प्रायः रूसी उपन्यास, कथा र नाटक अंग्रेजी र हिन्दी मूलभाषाबाट अनूदित छन् । मूल रूसीबाट नेपालीमा अनुवाद गरिएका कृति भने निकै कम छन् । बलराम अर्यालले मूल रूसीबाट केही रूसी साहित्यकारका कृति नेपालीमा अनुवाद गरेका छन् । तीमध्ये केही कथा *बसिबियाँलो*मा संगृहीत छन् ।

कृतिको दोस्रो वा तेस्रो भाषामा अनुवाद गर्नु र मूलभाषाबाटै अनुवाद गर्नुमा भिन्नता हुन्छ । अनुवादको तहसँगै भाषा र शैलीको विशिष्टता पनि क्रमशः हराउँदै जाने सम्भावना हुन्छ ।

*बसिबियाँलो*मा रूसका तीन विशिष्ट साहित्यकार निकोलाई गोगल, आन्तोन चेखभ र लेभ तोल्सतायका ४९ कथा संकलित छन् । गोगलको एउटा कथा, चेखभका २५ कथा र तोल्सतायका २३ कथाको संगालो पढ्दा तत्कालीन रूसी समाजका विभिन्न आयाम उजागर हुन्छन् । तर कथामा वर्णित आयाम र मानवीय स्वभाव आज पनि कुनै न कुनै रूपमा नेपाली समाजमा भेट्याउन सकिने वास्तविकता कथा पढ्दा अनुभव हुन्छ ।

गोगलको कथा 'नाक' मा नाकलाई प्रतीकको रूपमा प्रयोग गरी कथाकारले मध्यमवर्गीय समाजमा इज्जतको नाममा देखाइने पागलपनको चित्रण गरेका छन् । गोगलका अन्य कथा र उपन्यासिकाजस्तै यो कथाले पनि समाजमा मानिसले देखाउने ढोङबारे चर्चा गरेका छन् ।

आन्तोन चेखभका कथाका आफ्नै विशिष्टता छन् । *बसिबियाँलो*मा संगृहीत हरेक कथामा भिन्नभिन्न मानवीय स्वभाव र प्रवृत्ति अभिव्यक्त छन् । गरिबीदेखि पाखण्डसम्म, वियोगदेखि संयोगसम्म, बिर्सनेदेखि धेरै खानेसम्मको बानी, प्रेमदेखि उत्सर्गसम्मका मानवीय गुणलाई चेखभले आफ्ना कथाका विषय बनाएका छन् । कथामा चित्रण गरिएका पात्र हामीभित्रै पनि रहेजस्तो पाठकले महसुस गर्छन् ।

कथाको घेराभित्र शिक्षासँगै हास्यव्यंग्य हुनु चेखभ शैलीका कथाका विशेषता हुन् । कति कथाका पात्र निकै हाँसो उठ्दा हुन्छन् । तर त्यो हाँसो पात्रसँगै आफूप्रति पनि लक्षित हुने गर्छ । पात्रमा आफू वा आफ्नो समाजको प्रतिच्छाया देखेर नै पाठकलाई हाँसो उठ्ने गर्छ । तर कथा सारहीन हुँदैन । विस्मातपूर्ण कथाको सन्दर्भमा पनि यो कुरा त्यत्ति नै सही हुन्छ । चेखभका कतिपय पात्र यति निःसहाय हुन्छन्, समाजको वास्तविकताबाट उम्कने उसलाई कुनै ठाउँ नै हुँदैन । समाजको पाखण्ड पात्रमार्फत चित्रण गर्छन्, चेखभ ।

लेभ तोल्सतायका अधिकांश कथाका नेपाली रूप पनि हामीले कुनै न कुनै रूपमा सुनिसकेका छौँ । कतिपय ती बालकथा, कतिपय नैतिक शिक्षा, कतिपय राजनीतिक सभाका भाषणका रूपमा सुनेका छौँ । ती कथाको रूसी अनुवादको स्वाद भने अलि बेग्लै महसुस गर्न सक्छौँ ।

रूसी भाषाको सीधा अनुवादमा पाठकले वाक्यको संरचना र अनुच्छेदका रूपमा बढी महसुस गर्न सक्छन् । अनूदित कथामा जुन, जसलाई, जसरी शब्दको पेच किलाले जोडेका वाक्य संरचनाको अधिकता महसुस हुन्छ । वाक्यको बीचमा अल्पविराम थप्दै वाक्य बुन्ने तरिका पुस्तकमा प्रयोग भएको देख्छौँ । यो रूसी भाषाको विशेषतामध्ये पर्दो हो ।

मुद्राराक्षस र भाषिक सम्पादनमा पुस्तक कमजोर देखिन्छ । कतिबेला उच्चारणसमेत गर्न जटिल रूसी नाम कथाभित्र पस्ने ढोकामा डन्डा लिएर बसेको पालेजस्तो अनुभव हुन्छ । नामकै जटिलताले कथाको गहिराइ नाप्न समस्या भएजस्तो लाग्छ । ने

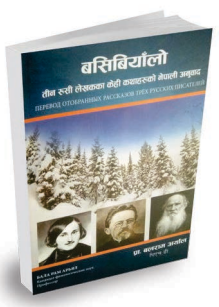

बसिबियाँलो

अनुवादक : **बलराम अर्याल**
प्रकाशक : **शिसम प्रकाशन**
पृष्ठ : **२२३**
मूल्य : **३०० रुपैयाँ**

तीन किताब

कमल थापा | नेता राप्रपा

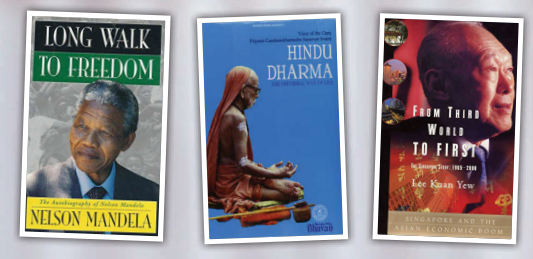

निषेधविरूद्ध मण्डेला

मलाई राजनीतिक रूपमा क्रियाशील हुन, राष्ट्र र जनताको पक्षमा निरन्तर संघर्ष गर्न ठूलो प्रेरणा दिएको किताब हो, नेल्सन मण्डेलाको *लङ वाक टु फ्रिडम* । किताबमा मण्डेलाले दक्षिणी अफ्रिकी गोरा शासनविरूद्ध संघर्ष गर्दा बिताउनु परेको २७ वर्ष लामो जेलजीवनको कथाव्यथा छ ।

तत्कालीन राष्ट्रपति एफडब्लु डी क्लर्कले जेलमुक्त गरेपछि मण्डेलालाई सरकारको नेतृत्व गर्ने अवसर प्राप्त भयो । जसका विरूद्ध हजारौं मानिसको ज्यान जाने गरी संघर्ष गरिएको थियो, त्यही समुदायका क्लर्कलाई नै मण्डेलाले उपराष्ट्रपति प्रस्ताव गरे, दिगो शान्ति र स्थायित्वका निम्ति । मण्डेला राष्ट्रपति र क्लर्क उपराष्ट्रपति भएर देशको संक्रमणलाई पार लगाए । मण्डेलाले योजना आयोगका अध्यक्ष र अर्थमन्त्रीसमेत गोरालाई बनाउँदै सार्वजनिक वक्तव्य दिए, 'हिजोसम्म हाम्रो आन्दोलन गोराविरूद्ध थियो, अब हामीले तिनीहरूलाई जातीय नजरले हेरेर निषेध गर्ने होइन । उनीहरूको योग्यताको सदुपयोग गर्दै सँगै हिँड्नुपर्छ ।' मण्डेलाको यही त्याग र दूरदृष्टिले आज दक्षिण अफ्रिका शान्ति र स्थायित्वसहित समृद्धिको दिशामा अग्रसर छ ।

नेपालमा भने आन्दोलनपछि प्रतिशोधको भावना हाबी भयो । ०७ देखि यताका आन्दोलन र संघर्षबाट पनि हामीले स्थायी संविधान र राजनीतिक प्रणाली निर्माण गर्न सकिरहेका छैनौं । ०६२/६३ पछि समावेशी र समानुपातिक मूल्य-मान्यताको स्थापना भयो । तर प्रतिशोध र निषेधको भावना कायमै रह्यो ।

परम्परागत र क्रान्तिकारी शक्ति हातेमालो गर्ने उदार वातावरण रहेको भए आज देशको मुहार बदलिसक्थ्यो । सबै जना नेल्सन मण्डेला हुन सक्दैनन् । तर मण्डेलाका केही अंश मात्रै अनुसरण गर्न सके उपयोगी हुने थियो ।

सानो राज्यको अस्तित्व रक्षार्थ विश्व रंगमञ्चमा उदाएका महाशक्तिसँग विकास/विस्तार गरेको सम्बन्ध र आर्थिक विकासका योजनालाई रोमाञ्चकारी ढंगले लेखिएको छ, ली क्वान युको *फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फस्ट*मा ।

ठूला देशहरूबीच रहेको सिंगापुरले कहिले उपनिवेशमा बस्नुपर्‍यो, कहिले स्वतन्त्र राष्ट्र भएर आफ्नो संघर्ष बढायो । सुरूमा ब्रिटिस साम्राज्यबाट मुक्तिको संघर्ष, पछि मलेसियासँगको द्वन्द्वलाई पार लगाउँदै सिंगापुरलाई एक स्वतन्त्र, विकसित र नमुना राष्ट्र साबित गर्नमा ली क्वान युको अद्वितीय भूमिका छ ।

राजनीतिक विवाद र द्वन्द्वको समाधान, मजदुर आन्दोलनलाई नियन्त्रण साथै चिनियाँ, मलेसियाली र भारतीय तीन समुदायमिश्रित राष्ट्रमा समेत मेलमिलाप कायम राख्न आफ्नो भूमिका र अनुभवलाई पुस्तकमा समेटेका छन्, उनले । विश्वका विकासोन्मुख र अल्पविकसित देशहरूले सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिक रूपान्तरणका क्रममा यसबाट धेरै कुरा सिक्न सक्छन् ।

सिंगापुरमा मर्यादित प्रजातन्त्र स्थापित गर्ने ली क्वान युलाई निरंकुश शासकका रूपमा पनि हेरिन्छ । तर प्रजातन्त्र र विकास अनुशासनबिना सम्भव छैन । भनिन्छ, प्रजातन्त्र 'फ्री लन्च' होइन । स्वच्छन्दतामा न प्रजातन्त्र फस्टाउन सक्छ, न त विकासको लक्ष्य हासिल हुन सक्छ । कतिपय सन्दर्भमा प्रतिपक्षमाथि अत्यन्तै कठोर भएका उदाहरणलाई अलग गर्ने हो भने समग्र राष्ट्र विकासका निम्ति प्रेरणादायी व्यक्तित्व हुन्, ली क्वान यु । उनले प्रजातन्त्रका मूलभूत मान्यता कायम गर्दै राजनीतिक र आर्थिक परिवर्तनलाई सँगै हिँडाएकाले नै आज सिंगापुरमा शान्ति, स्थायित्व र समृद्धि बलियो छ ।

हरेक राष्ट्रले आफ्नो भूराजनीतिक अवस्था, सामाजिक-सांस्कृतिक परिवेशको पृष्ठभूमिमा मौलिक प्रजातान्त्रिक व्यवस्था निर्माण गर्न सक्नुपर्छ, आयातीत मान्यता लादेर आमूल परिवर्तन हुँदैन भन्ने पाठ ली क्वान युबाट सिक्न सकिन्छ ।

*हिन्दु धर्म : द युनिभर्सल वे अफ लाइफ*ले सनातन धर्म र संस्कृतिबारे मलाई गहिरो ज्ञान प्रदान गर्नुका साथै जीवनलाई हेर्ने र अगाडि बढाउने सन्दर्भमा ठूलो मद्दत गरेको छ । चन्द्रशेखरेन्द्र सरस्वतीको यो पुस्तकले जीवन, जगत्, धर्म आदिबारे प्रशस्त ज्ञान दिनुका साथै मेरो आध्यात्मिक रूचि, स्वभाव र चरित्रमा निर्देश गऱ्यो ।

सनातन धर्मका मूलभूत मान्यता, वेद, उपनिषद्, गीतालगायतका धार्मिक शास्त्रको विषयमा प्रकाश पारिएको छ, शंकराचार्यको पुस्तकमा । मानव जीवनको प्रारम्भ, सनातन धर्मको प्रादुर्भाव, हिन्दु धर्म नामकरणको ऐतिहासिक सन्दर्भ पनि पुस्तकमा छ । सत्य, सत्य प्राप्तिका मार्ग, वर्णाश्रम व्यवस्था, विभिन्न सम्प्रदायलाई हेर्ने वैदिक मान्यताका विषयमा गम्भीर ज्ञान प्राप्तिका लागि पनि यो पुस्तक उपयोगी छ ।

चलनचल्तीको भाषामा मन्दिर गएर गरिने उपासना-आराधना वा संस्कारगत कर्मकाण्डलाई नै धर्म मानिन्छ । तर कर्मकाण्ड त धर्मको एक पक्ष मात्रै हो । मूलतः सनातन धर्म जीवन दर्शन हो, जसमा जन्मदेखि मृत्युसम्म मात्रै होइन, पूर्वजन्म र पुनर्जन्मबारे पनि व्याख्या-विश्लेषण भएका छन् । सनातन मूल्य र मान्यतामा आस्था-विश्वास राख्ने बहुसंख्यक नेपालीको स्रोतबारे पनि यो पुस्तकमा विस्तृत जानकारी भएकाले हाम्रा लागि अत्यन्तै सान्दर्भिक छ ।

■ **प्रस्तुति : गुरुङ सुशान्त**

हिरा सुन्दरी

मनै हर्ने मोडल, कालो पहिरन र हिराका चित्तार्षक गहना ।
६ वैशाखमा काठमाडौंमा आयोजित फेसन सोमा यस्तै दृश्य देखियो । सन् २०१६ की मिस नेपाल अश्मी श्रेष्ठ कानमा हिराको झुम्का र हातमा हिराकै ब्यासलेट र वान पिससहित न्यापमा हिंड्दा अश्मी र हिराको चमक हेर्नलायक थियो ।

महेश प्रधान

वास्तविकतामा रमाउनुस्

चित्रमा भक्तपुर

मन्दिरै मन्दिरको सहर हो, भक्तपुर । ५५ झ्याले दरबार, चाँगुनारायण, दत्तात्रय, न्यातपोल मन्दिर तथा सिद्धपोखरीलगायतका दर्शनीय ठाउँ प्रशस्त छन् । कला र संस्कृतिमा उपत्यकाका तीन सहरमध्येको धनी भक्तपुरको सम्पदालाई ३० भन्दा बढी कलाकारले क्यानभासमा उतारेका छन् । धेरै पेन्टिङ पानी रङमा सजिएका थिए भने केही एक्रेलिकमा । 'स्याटरडे प्लेन एयर' समूहले गरेको वर्कसपमा बनाएका चित्र ' एक्स्प्लोरिङ भक्तपुर' शीर्षकमा दरबार स्क्वायरमा ३ दिनका लागि प्रदर्शनीमा राखिएको थियो ।

भक्तपुरका ११ वटा स्थानमा बनाइएका चित्र कलाकारको ११ साताको सामूहिक प्रयास थियो । नयाँ वर्ष अवसरमा दरबार स्क्वायर घुम्न आएका पाहुनालाई पेन्टिङ देखाउँदै कलाकार दिवेश प्रधान भन्छन्, "भक्तपुरको सांस्कृतिक महत्त्व झल्काउन बिस्काट जात्रा अवसर पारेर प्रदर्शनी गरेका हौं ।"

हाँडीमा बिरयानी

मकै भुट्ने हाँडी त देख्नुभएकै होला । अब बिरयानी पनि हाँडीमै उपलब्ध छ । खानाको सोखिन हुनुहुन्छ भने डिल्लीबजार, काठमाडौंमा भर्खरै खुलेको छ, हाँडी बिरयानी रेस्टुराँ । हैदरावादी स्वादमा यहाँ ४ प्रकारका बिरयानी पाइन्छन् ।

भक्तपुरमा निर्मित माटोका भाँडामा मैदाले सिलिङ गरेर ओभनमा पकाउनु यहाँको बिरयानीको विशेषता हो । खसी र कुखुराको मासु, प्राउन तथा शाकाहारीलगायत विविध स्वादका बिरयानी करीसँग खाने रेस्टुराँका संस्थापक प्रसुन नेपाल बताउँछन् । भन्छन्, "यस्तो बिरयानी नेपालमा नयाँ हो र यसको स्वाद पनि अथेन्टिक छ ।"

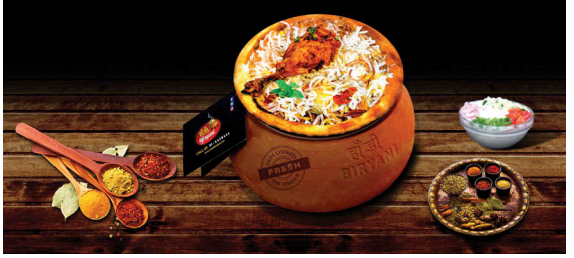

प्रविधिको सही प्रयोग गर्न सके वरदान हो नत्र श्राप । स्मार्ट फोन र भर्चुअल दुनियाँमा रहरभन्दा पनि बाध्यताले अड्किएकालाई आख्यानकार बुद्धिसागर एक उदाहरण हुन सक्छन् । कालो साधारण फोन देखाउँदै उनले ट्वीट गरेका छन्, 'यो फोन प्रयोग गर्न थालेपछि गर्दन दुख्न छाड्यो, औंलाहरू झन्झनाउन छाडे, बेलाबखत झुल्किने चरा देख्न थालियो, परिवारसित कुराकानी हुन थाल्यो, बाथरूमको समय आधा घट्यो, हरेक बखत चार्जर खोज्ने टन्टा सकियो, क्यान्डीक्रसजस्ता गेमको लत छुट्यो र खाना तात्तातै खान पाइयो ।' तपाईं पनि भर्चुअल दुनियाँ छाडेर वास्तविकतामै रमाउने कि ?

भिडियोमा वर्षा

म्युजिक भिडियोमा ख्याति कमाएपछि *नाई नभन्नु* ल ४ बाट फिल्ममा फड्को मारिन्, वर्षा राउतले । यसबीच उनी अभिनीत *छक्का-पञ्जा*, *छक्का-पञ्जा २*, *जात्रा*लगायतका फिल्म हिट भए । उनलाई कामको खास अभाव भएन । तर गत वर्ष लगातार दुई फिल्म फ्लप भए, *चौका दाउ* र *गोपी* । न उनको अभिनयकै तारिफ भयो । यसपछि भने नयाँ फिल्ममा अनुबन्ध भएकी छैनन् । त्यसअगावै *जात्रै-जात्रा* र *दाल भात तरकारी*को सुटिङ सकेकी थिइन् । बरू फुर्सद समय अहिले धमाधम म्युजिक भिडियो खेलिरहेकी छन् । एक-दुई दिनमै सुटिङ सकिने, पारिश्रमिक पनि आकर्षक हुने । अरू के चाहियो ? तर भिडियोमै मस्त भइराख्दा फिल्म सुक्खा लाग्ने त होइन ? उसै पनि साम्राज्ञीराज्यलक्ष्मी शाह, स्वस्तिमा खड्का, आँचल शर्माहरूको बोलवाला बढ्दै छ ।

मनबहादुर बस्नेत

वाह ! विकास

मुस्ताङको कोरला नाका ताकेर ०७५ चैत पहिलो साता काठमाडौँ बाट हानियौँ । हिउँ जमेका कारण मुक्तिनाथभन्दा अगाडि बाटो नखुलेको पोखरा पुगेपछि थाहा पाउँदा भने मन खिस्रिक्क भयो । जहाँसम्म पुगिन्छ, त्यहींसम्म जाने भनेर अगाडि बढियो । बेनीबजार कटेपछि आउने गलेश्वर मन्दिरमा केही बेर टहलिँदै थियौँ, चालकले छिटो आउन हातको इसारा दिए । मुस्ताङ लेतेमुनिको भीरमा बाटो बनाउन साढे २ देखि साढे ६ बजेसम्म गाडी ओहोरदोहोर ठप्प पारिने रहेछ । त्यसअघि उक्त भीर पार नगरे चार घन्टा 'भीरबन्दी' मा परिने ।

१० बजिसके पनि हामीले चिया मात्रै पिएका थियौँ । कालीगण्डकी तिरैतिर करिब ५ किलोमिटर मात्र गुडेका थियौँ, टायर पन्चर भयो । जगेडा टायर फेर्दा आधा घन्टा बित्यो । थोरै अगाडि बढेपछि परिवर्तित टायरमा हावाको चाप कम भएको भन्दै चालकले फेरि पन्चरको खतरा तेर्साए । अब पन्चर भए पोखराबाट टायर मगाउनुपर्थ्यो । यता हाम्रो पेट उसैगरी पन्चर भइरहेको थियो । झन्डै १० किलोमिटर गुडेपछि हावा हाल्ने सुविधा पाइयो । बालबाल भीर काटियो, ठ्याक्कै २:२५ बजे । जोमसोममा बास बस्दा भोलिपल्ट मुक्तिनाथ पुगेर पोखरा झर्ने 'आशु योजना' बन्यो ।

फर्कदा अघिल्लो दिनको 'भीरबन्दी' समयमै काटियो । तर कहर काटिएन । काम्रेभीरमा उसैगरी बाटो बन्द हुने रहेछ चार घन्टा । अगाडि बढेर गाडीको लाम हेर्दै सुस्ताउनुभन्दा चिया पिउँदै बस्ने निधो गर्यौँ र डाङडुंगे खोलामा रोकियौँ । त्यहीं भेटिए, पोखराबाट फर्कदै गरेका मुस्ताङका सीडीओ गंगाबहादुर क्षत्री, डीएसपी तुलबहादुर कार्की र सशस्त्र प्रहरी प्रमुख निर्मल कार्की । बाटो बन्द भएपछि उनीहरू पनि गाडी छाडेर अगाडि पर्खने गरी हिँडेछन् र भेट जुन्यो । सीडीओ र जिल्ला सुरक्षा प्रमुखको गाडी त जस्तोसुकै काम रोकेर पनि चालू हुनुपर्ने/गराउनुपर्ने होइन ? जिज्ञासा सीडीओले मेटाए, "ठेकेदारले कबुल गरेकै मितिमा बाटो बनाएन भने उसलाई कारबाही गर्नुपर्छ । त्यतिबेला 'सीडीओ हिँड्दा काम रोक्नुपर्‍यो' भनेर काम नसक्नुको जिम्मा हामीलाई दिन्छ । कारबाही गर्न सकिँदैन । त्यसैले जो आए पनि निर्धारित समयको काम नरोक्ने नीति लिएका छौँ ।"

जिल्लामा सीडीओको शान, शक्ति अतिरिक्त हुन्छ । त्यसमाथि यहाँ त सीडीओसहित उनी मातहतका दुवै सुरक्षा प्रमुख चार/पाँच घन्टा थुनिएका छन् । तर कत्ति अहं छैन । सोचेँ, यो हिमाली जिल्लाका प्रशासकको सोचको सानो अंश सिंहदरबार र शीतलनिवासका शासकसँग भइदिए समृद्धि एक सपना मात्रै हुने थिएन ।

खान्की र बान्की

त्यही जम्काभेटमा अर्को रोचक कहानी सुनियो । भक्तपुरका बासिन्दा सशस्त्र डीएसपी कार्कीले थकाली खानाको स्वादको बखान निकै सुनेका रहेछन् । मुस्ताङको ३३ नं गुल्ममा आफ्नो सरूवा भएको चाल पाउनासाथ मनमनै कल्पेछन्, अब थकालीको रैथाने स्वाद लिइन्छ, उद्गमथलोमै ।

अन्यत्र जिल्लामा प्रमुख बनेर जाँदा मानिस गोरू बेचेको साइनो लगाएरसमेत सम्बन्ध गाँस्न हतारिन्थे । तर मुस्ताङमा ठीक उल्टो । कसैले भाउ नदिने । बल्लतल्ल जोमसोमका एक होटलवालाले चिया पिउन निम्ताए । गफिँदै चिया पिए । छिनमै होटलवालाका अरू साथी थपिए । होटलवालाले चिया अर्डर गरे र 'एकछिन' भन्दै निस्किए । छिनमै होटलवालीले डीएसपीलाई आठ/दस थान चियाको बिल थमाइछन् । त्यस दिनदेखि असली थकाली भान्छा गर्ने चाहना डीएसपीले मारेछन् । बरू जुक्ति निकाले, मेसमै काँसको कचौरामा खाना हाल्ने र थालमा घोप्टाएर थकाली शैलीमा पस्किने । भन्छन् नि, नेपाल सरकारको खान्कीभन्दा बान्की राम्रो । मुस्ताङमा न खान्की, न त बान्की ।

ज्यूँदोजाग्दो सिन्डिकेट

पोखरामा एक अधबैंसे ठूलो आवाजमा कड्किए, "तपाईंको समिति सरकारभन्दा पनि ठूलो ?" ज्येष्ठ नागरिकको परिचयपत्र देखाउँदा छूट नदिएपछि चूर भएका रहेछन् । तर लेकसाइड पृथ्वीचोक चल्ने उक्त गाडीका सहचालक मरिगए छूट दिन तयार भएनन् । उल्टै कड्किए, "हामी सरकारको कुरा मान्दैनौँ । समितिको मान्छौँ ।' बस रहेछ, पोखरा बस व्यवसायी संघको । सबै यात्रु सरकारले तोकेको सुविधा पाउनुपर्ने भन्दै एकमुख हुँदा पनि उनी टसमस भएनन् । ज्येष्ठ नागरिक ऐनले वृद्धवृद्धालाई सार्वजनिक यातायातमा ५० प्रतिशत छूट किटान गरेको छ । तर व्यवसायी हाकाहाकी कानुन मान्दैनौँ भन्छन् । सरकारले यातायातको सिन्डिकेट धुलिसात पारेको गफ दिएकै छ । एक यात्रुले सहयात्रुसँग भनिन्, "लुट्न सके लुट...।" ने

Marvel®

FlowGuard™ Plus CPVC and Lead Free PVC Piping Systems

साथ जीवनभरको...

Marvel®

FLOWGUARD PLUS™

PIPE & FITTINGS

FLOW HOT, FLOW COLD CONFIDENTLY !!

- The Lubrizol Corporation, USA को लाइसेन्स अन्तर्गत उत्पादित नेपालको एकमात्र CPVC पाइपिङ्ग सिष्टम
- लाइसेन्स प्रणाली अन्तर्गत भएकोले उत्कृष्ट, भरपर्दो र विश्वासिलो
- NSF, USA द्वारा शुद्धता र गुणस्तरको लागि प्रमाणित नेपालको एक मात्र CPVC पाइप

50 Years TROUBLE FREE PERFORMANCE | AMERICAN LICENSE | LEAK PROOF | BACTERIA RESISTANT

NSF pw | UKAS MANAGEMENT SYSTEMS ISO 9001:2008 | Pb Lead-free

*Only those products marked NSF are certified.

Marvel Technoplast Pvt. Ltd.

Corporate office: Heritage Plaza-II, 2nd Floor, Kamaladi, Kathmandu, Nepal

Tel: +977-1-4169122/123, E-mail: info@marvel.com.np, Web: www.marvel.com.np

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
(लगानी, उत्पादन तथा रोजगारी प्रवर्द्धन महाशाखा) को परिपत्र अनुसार

" खोलौं बैंक खाता अभियान, २०७६ लाई सिभिल बैंकको साथ। "

www.civilbank.com.np
facebook.com/civilbankltd
Toll Free No: 16600183333

सिभिल समृद्धि बचत खाता

समृद्धिसँग जोडौं नाता
सबै नेपालीको बैंक खाता

अति सरल प्रकृयाबाट खाता खोल्नुहोस्, र
समृद्धिको सगुन स्वरुप रु १०० पाउनुहोस्।

समृद्धिको लागि सिभिल बैंक

बैंकिङ्ग पार्टनर

KO BANCHHA CROREPATI KO BANCHHA

Extra Smile
9:45 am - 8:00 pm
Extended Banking Hours for your ease & flexibility

CIVIL BANK

सिभिल बैंक लिमिटेड
CIVIL BANK LTD.
सिभिल ट्रेड सेन्टर, सुनधारा, काठमाण्डौ
फोन नं.: ४२५१०८७, ४२५१०१५, फ्याक्स नं.: ४२५१०३६
ईमेल: info@civilbank.com.np

का.जि.द.नं. १०४/०५६/५७ म.क्षे.हु.नि.का.द.नं. २/०५७/५८